

DANSKE STUDIER

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS
DANSKE SAMFUND

UDGIVNE AF
GUNNAR KNUDSEN

UNDER MEDVIRKNING AF
MARIUS KRISTENSEN OG EJNAR THOMSEN

1941

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

INDHOLD

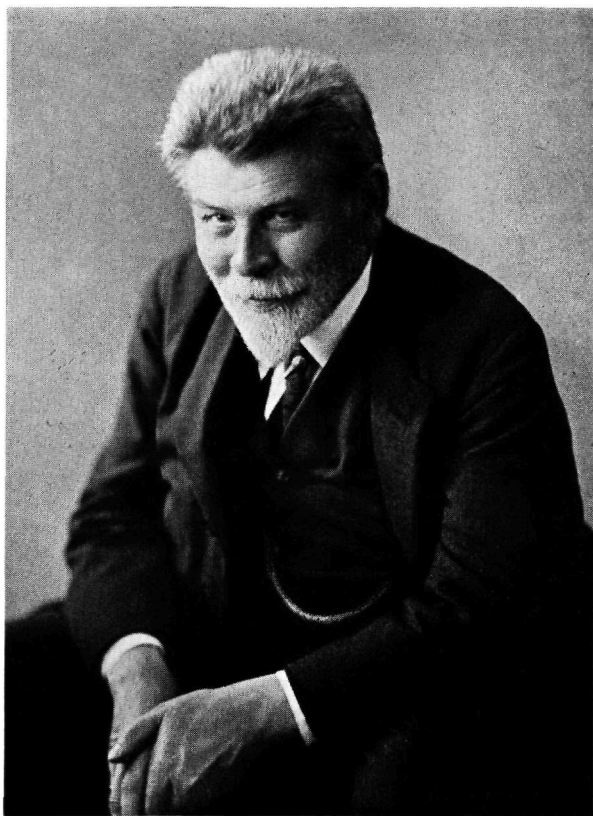
GUNNAR KNUDSEN, Marius Kristensen. 27. April 1869—2. November 1941.....	1
HARRY ANDERSEN, Allitterationen i Thøger Larsens Lyrik.....	13
KARL MARTIN NIELSEN, Runestenenes Kumbi.....	33
CARL ROOS, Jomfruen mangler.....	50
J. NØRVIG, Blicher-Legenden.....	55
MARIUS KRISTENSEN, Om nogle atona.....	81
REGNAR KNUDSEN, Samfundsklasser i vore Runeindskrifter. Landmænd og Bomænd.....	91
GUDMUND SCHÜTTE, Thyre Danmarkarbot og Problemet hiatisk Apposition.....	103
OLAF HOLST, Engelske Oversættelser af danske Folkeviser.....	113
HARRY ANDERSEN, Blandt og iblandt.....	121
GUNNAR KNUDSEN, Navnet Nilaus.....	129
OLE WIDDING, Ordet Knæling 'et Lammeskind'.....	136

FRA SPROG OG LITTERATUR

Poetik og dansk Litteratur (<i>William Michelsen</i>).....	65
Østsvenske Verber [Eskil Hummelstedt] (<i>Alf Bo</i>).....	71
De ældre Runer [Wolfgang Krause] (<i>Karl Martin Nielsen</i>).....	143
Slumrer sødt i Slesvigs Jord (<i>Aug. F. Schmidt</i>).....	145
Jeg er født paa Jyllands Sletter (<i>Aug. F. Schmidt</i>).....	148
Chr. Winthers Eksemplarer af Ariosto's Orlando furioso (<i>Carl Johan Frederiksen</i>).....	149

KULTUR OG FOLKEMINDER

Mere om »Smeden og Bageren» (<i>Arthur Christensen</i>).....	74
Traditionsvandringer (<i>Inger M. Boberg</i>).....	76
Saxo som Folkelæsning 1650 (<i>Hans H. Fussing</i>).....	79
To norske Remser vandret til Fyn (<i>H. C. Frydendahl</i>).....	152
Nordisk Mytologi og moderne Videnskab (<i>Arild Hvidtfeldt</i>).....	154

Holt-Madsen fot.

Marius Kristensen.

MARIUS KRISTENSEN

27. APRIL 1869 — 2. NOVEMBER 1941

Ved Marius Kristensens Død har vi mistet en af vore betydeligste Modersmaalsforskere, en Mand med en ualmindelig omfattende Viden og uden Tvivl den, der havde det mest indgaaende Kendskab til de danske Dialekter.

Marius Kristensen fødtes 27. April 1869 i Lystrup ved Aarhus og kom i Skole i Aarhus Katedralskole. Meget tidlig giver hans Interesse for Folkemaalene sig tilkende. „Jeg mindes endnu“, skriver han¹, „fra min skoletid den bevægelse, det satte mig i at se det første hæfte af Feilbergs ordbog, da det kom i 1886. Havde jeg dengang anet, at man uden frygt for at blive overset kunde have sat sig i forbindelse med ham, så havde jeg sikkert sendt ham det folioark, hvorpå jeg straks gjorde en del anmærkninger og tilføjelser, ligesom min fortegnelse over stærktbøjede udsagnsord fra min hjemegn. Men jeg vred mig ved at skrive til en mig fuldstændig ukendt præst, og således gik der seks år, inden Feilberg fik mine udsagnsord“.

Efter at være blevet Student 1887 kastede han sig over Studiet af nordisk Filologi. Det fik stor Betydning for ham, at han straks sluttede sig til den Kreds af Studerende og yngre Videnskabsmænd, der samledes i Philologisk-historisk Samfund, som i disse Aar førte en blomstrende Tilværelse. Der kom Folk som Kr. Nyrop, Dines Andersen, Vilhelm Andersen, Chr. Blinkenberg, Otto Jespersen, H. O. Lange, Axel Olrik, P. K. Thorsen og Johs. Østrup. Det var moderne at dyrke Folkemaalsstudier. Wimmer og Vilh. Thomsen studerede i disse Aar Bornholmsk og arbejdede med Udgivelsen af den bornholmske Ordbog, Otto Jespersen syslede flittigt med Dialekternes Fonetik, og ved Møderne i Phil.-hist. Samfund, hvor de unge Videnskabsmænd frem-

¹ Dania VIII p. 129.

lagde deres Studier og udvekslede Synspunkter, var Folkemaalene meget hyppigt Genstand for Behandling. Og her ser vi Marius Kristensen allerede 1888, 19 Aar gammel, optræde med et Foredrag om *Selvlydsforlængelse og nogle dermed forbundne Lydændringer i norrønske Landsmål*, og i de følgende Aar træffer vi ham jævnlig med Foredrag om lignende Æmner. Den Tilskyndelse til sine Studier, han fandt i denne Kreds, har utvivlsomt været bestemmende for den Retning, hans Studier tog. Hans første større Afhandling, *Bidrag til den jyske Litteraturs Historie* (Dania II, 1892), viser, at han ogsaa har Øje for Æmnets mere litterære Side.

De Universitetslærere, der fik størst Betydning for ham, var uden Tvivl Wimmer, Vilh. Thomsen og Kr. Erslev. Man fik hurtig Øje for hans udprægede videnskabelige Anlæg. Allerede 1890 tager Erslev ham til Hjælp ved Udarbejdelsen af en Ordliste til en Udgave af Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV.s og Frederik III.s Tid, og omtrent samtidig var han kommet i Forbindelse med Axel Olrik, for hvem han udførte Afskrivningsarbejde ved Udgaven af Danmarks gamle Folkeviser.

Efter at have taget Skoleembedseksamen rejste Marius Kristensen til Uppsala paa Studieophold. Han studerede navnlig nordisk Filologi hos Adolf Noreen og blev Ven og Kammerat med mange af de daværende yngre Filologer, som Evald Lidén, Otto von Friesen, Erik Björkman og Nathanael Beckman. Han lærte meget af dette Studieophold, som han altid mindedes med særlig Glæde, og bevarede Livet igennem Forbindelsen med sine svenske Venner.

I 1895 blev han knyttet til Askov Folkehøjskole som Lærer i Modersmaalet. Det blev saaledes Højskolen og ikke Universitetet, der tog ham. Og han faldt godt til ved Højskolen, gik med Liv og Sjæl op i sin Gerning, han vandt sine Medlæreres Agtelse og sine Elevers Hengivenhed. Lad være, at hans store Lærdom undertiden gik Eleverne over Hovedet, men for de mere fremmelige fik hans Undervisning stor og blivende Betydning; der er mange, der mindes ham som en af deres allerbedste Lærere¹. Efterhaanden som hans videnskabelige Anseelse steg, vakte det dog nogen Undren, at han forblev i sin Højskolelærerstilling; det var vistnok en norsk Professor, der engang udtalte, at Danmark maatte være et rigt Land, naar det havde Rådd

¹ Saaledes bl. a. Forfatteren Aug. F. Schmidt (Minder om Marius Kristensen, Kolding Folkeblad ³⁰/₁₂ 1941).

til at have en Mand som Marius Kristensen siddende som Højskolelærer.

Sin Interesse for Dialekterne fik Marius Kristensen rig Lejlighed til at dyrke i Askov. Han havde et ganske udmærket Studiemateriale i Højskoleeleverne, de unge Bønderkarle, som kom fra alle Landets Egne. Allerede i 1898 begyndte han sammen med Valdemar Bennike at udgive *Kort over danske Folkemaal*. Stoffet hertil var hovedsagelig tilvejebragt af Bennike gennem mangeaarigt Indsamlingsarbejde, men dog suppleret af Marius Kristensen, hvorimod selve Behandlingen, den sproghistoriske Tilrettelægning, skyldes Marius Kristensen alene. Om dette Værk er det tilstrækkeligt at sige, at det er blevet af grundlæggende Betydning for dansk Dialektforskning og indtager en smuk Plads blandt den filologiske Litteraturs Hovedværker.

I Askov fik Marius Kristensen til Nabo ingen ringere end H. F. Feilberg, der var i fuld Gang med Udgivelsen af sin jyske Ordbog. De fælles Interesser førte dem hurtig sammen; for den aldrende Ordbogsudgiver, som ikke selv var uddannet Filolog, var det meget værdifuldt at komme i Forbindelse med en ung Dialektspecialist, og for den unge Videnskabsmand var der meget at lære hos den ældre. Marius Kristensen hjalp Feilberg med Ordbogskorrekturen, ligesom Feilberg har hjulpet Marius Kristensen med Oplysninger til Brug for *Kort over danske Folkemaal*. Askov var saaledes ved Aarhundredskiftet ubestridelig Hovedsædet for den danske Dialektforskning.

Vi ser saaledes, at Marius Kristensen ingenlunde forsømte sine filologiske Studier, efter at han var kommet til Askov. Men Lærergerningen krævede, at han satte sig ind i forskellige andre Fag, der laa udenfor hans egentlige Felt, og han gjorde det med den ham egne Grundighed; faktisk var han besjælet af en umættelig Kundskabstrang og blev efterhaanden ikke saa lidt af en Polyhistor. Og da han besad en fænomenal Hukommelse, huskede han næsten alt, hvad han havde læst. I Askov gjaldt han derfor for at være et levende Lexikon; var der noget, man vilde have at vide, kunde man blot „slaa op i Marius“.

I sine første Askovaar udgav han forskellige mindre Skrifter, *Samlende Kræfter i Sprogudviklingen* (1899), *Dansk Sproglære for Voksne* (1903) og et Par kommenterede Udgaver af svenske Forfattere. Desuden skrev han en Del Tidsskriftafhandlinger og blev Medarbejder ved Højskolebladet; om hans Afhandlinger og Artikler henviser jeg

dog til den af ham selv udarbejdede Bibliografi, der i Anledning af hans 70-Aars Fødselsdag blev udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab.

Da Tidsskriftet *Dania* i 1904 ophørte at udkomme, idet Udgiverne ønskede at trække sig tilbage, besluttede Universitetsjubilæets danske Samfund at oprette et nyt Tidsskrift under Navnet *Danske Studier*, og Axel Olrik, der var Medlem af Samfundets Styrelse, paatog sig Udgivelsen. Han tog Marius Kristensen til Medudgiver, og de delte Arbejdet mellem sig paa den Maade, at Olrik tog sig af det folkloristiske, medens Marius Kristensen fik det sproglige. De var ogsaa selv Tidsskriftets Forlæggere; de modtog fra Universitetsjubilæets danske Samfund ialt 1000 Kr. aarlig for 300 Ekspl.; af dette Beløb var yderligere de 400 Kr. et Statstilskud af gammel Dato, oprindelig ydet til *Skattegraveren*, senere til *Dania* og fra 1904 overført til *Danske Studier*; og de oppebar de Indtægter, der indkom ved Tidsskriftets Salg gennem Boghandelen. Vel var det Olrik, der administrerede Tidsskriftet og havde den egentlige redaktionelle Ledelse, men Marius Kristensen ydede en meget værdifuld Medvirkning; han var altid ivrig efter at skaffe Bidrag til Tidsskriftet og skrev selv mange gode Afhandlinger dertil.

En af Frugterne af Marius Kristensens Studier over det middelalderlige Dansk er den lille Bog, han i 1906 udgav om *Fremmedordene i det ældste danske Skriftsprog*, for hvilken han erhvervede den filosofiske Doktorgrad. To Aar senere begyndte han paa Udgivelsen af *Harpestræng. Gamle danske Urtebøger, Stenbøger og Køgebøger*, et Værk det tog ham 12 Aar at faa afsluttet; det voldte ham betydelige Vanskeligheder, at han boede saa langt fra de store Biblioteker, som han kun kunde besøge i sine Ferier.

Han blev efterhaanden inddraget i flere af de Foretagender, som Axel Olrik satte i Gang. Der var for det første Foreningen *Danmarks Folkeminder* (1908), hvor han var med fra Begyndelsen og hvor han forblev i Styrelsen til sin Død. Denne Forening nedsatte 1909 et *Udvalg for Folkemaal*, hvor Marius Kristensen blev Formand; der planlagdes betydelige Arbejder med de danske Dialekter, og han udarbejdede selv Spørgelister, iværksatte Optegnelsesrejser og deltog personlig i dem. Arbejdet tog først rigtig Fart i 1922, efter at Virksomheden var flyttet til København, og med Poul Andersen som Sekretær er Udvalget vokset op til en stor og blomstrende Institution.

Det blev Marius Kristensens Hjertebarn, og Formandsposten i dette Udvalg var et af hans kæreste Hverv¹. I 1910 nedsattes *Stednavneudvalget*, ligeledes paa Olriks Initiativ², og Marius Kristensen, der ogsaa interesserede sig overordentlig stærkt for Navnestudier og havde offentliggjort flere Afhandlinger om herhen hørende Æmner, paatog sig Ledelsen af det videnskabelige Arbejde, men opgav det dog efter et Par Aars Forløb, da det viste sig upraktisk at lede det fra Askov. Olrik vilde gerne have haft ham til helt at slippe sin Lærergerning og flytte til København, saa at han fuldtud havde kunnet hellige sig denne Opgave, og han arbejdede paa at faa oprettet en Lederstilling, der kunde danne den økonomiske Basis for Ordningen; dette havde sine Vanskeligheder, og Tanken maatte iøvrigt opgives allerede af den Grund, at Marius Kristensen efterhaanden var groet saa fast i Askov, at han paa det daværende Tidspunkt ikke kunde tænke sig at forlade sin Højskolevirksomhed.

Mit Samarbejde med Marius Kristensen tog sin Begyndelse i 1913, da han antog mig sammen med et Par andre yngre Filologer til at arbejde for Stednavneudvalget; Arkivarbejde og Optegnelsesrejser blev sat i Gang; der skulde grundlægges et Navnearkiv. Han aflagde enkelte Besøg i København, men ledede iøvrigt Arbejdet pr. Korrespondance; det gik rigtig godt, og jeg fandt i ham en yderst velvillig og forstaaende Leder. Han indsaa imidlertid Vanskeligheden ved at bevare Overblikket over et Arbejde, han ikke stadig kunde tilse, og der blev truffet en Ordning, hvorved jeg overtog denne Side af Sagen.

Som Medlem af Stednavneudvalget var Marius Kristensen stadig virksom og initiativrig, og han interesserede sig i lige saa høj Grad for den praktiske Side som for den videnskabelige Side af Udvalgets Virksomhed. Allerede i 1915 havde han udarbejdet de Regler for Stednavnenes Retskrivning, som i de følgende Aar kom til at gælde i de af Udvalget udgivne Retskrivningslister; han havde Mod til at foreslaa temmelig dybtgaaende Ændringer i Navnenes tilvante Form og var tilstrækkelig Optimist til at tro, at Publikum vilde forstaa Rigtigheden af de foreslaaede Ændringer og tage den til Følge, og det var ham derfor en Skuffelse, at mange af hans velbegrundede Ændringsforslag senere maatte opgives paa Grund af stedlig Modstand. Han var 1930 blevet Formand for Undervisningsministeriets Retskriv-

¹ Om Udvalgets Virksomhed 1909—32 se Fortid og Nutid IX p. 162 flg. ² Se „Stednavneudvalget gennem 25 Aar“, Kbh. 1935.

ningsudvalg; ogsaa her var han meget reformivrig; han var saaledes Talsmand for Indførelsen af „smaa Bogstaver“ i Navneordene; men heller ikke dette lykkedes det ham at faa gennemført.

Ved Udgivelsen af Stednavneudvalgets videnskabelige Publikationer var Marius Kristensen en fortrinlig Raadgiver; han fulgte Udgiverarbejdet i alle dets Stadier; saavel i Manuskript som Korrektur; og støttede os yngre Filologer paa mange Maader med sin store Viden. Opstod der Uenighed; insisterede han dog ikke paa, at man ubetinget skulde følge hans Forslag, men betragtede sig mere som Raadgiver end som en af vore Foresatte; han foretrak at drøfte Spørgsmaalene med os paa lige Fod, og hans Indflydelse paa det endelige Resultat blev ikke mindre af den Grund.

Personlig har Marius Kristensen ydet værdifulde Bidrag til vor danske Stednavnelitteratur, dels i Form af Egnsoversigter, skrevet til de historiske Amtsaarbøger i noget populær Form (Københavns Amt, Lolland-Falster, Ribe Amt), dels som Afhandlinger i faglige Tidsskrifter, særlig i „Namn och Bygd“. Af hans grundige Behandling fremgaar altid nye Resultater, og mange af disse har staaet deres Prøve og er indgaaet i vor Bevidsthed som Kendsgjerninger.

Saalænge Marius Kristensen boede i Askov, var hans Besøg i København ikke saa hyppige, men nogle Gange hvert Aar var han dog herovre. Jeg havde efterhaanden faaet andre Ting fælles med ham end Stednavneudvalget, bl. a. Udgivelsen af Danske Studier, og havde ikke sjælden Lejlighed til at beklage, at Afstanden mellem os var saa stor. Det var mig derfor en glædelig Overraskelse, da Formanden for Carlsbergfondet, Professor Kr. Erslev, som tillige var Medlem af Stednavneudvalget, engang i 1927 betroede mig, at nu varede det ikke længe, inden vi fik Marius Kristensen herover; Carlsbergfondet havde tilbudt ham livsvarig Professorgage mod at han forlod Askov og flyttede til København for udelukkende at hellige sig Videnskaben — og Marius Kristensen havde sagt Ja.

Jeg ved, at det kneb for Marius Kristensen, at bryde op fra Askov, og at han undertiden længtes tilbage. Han flyttede først til Himmelev ved Roskilde, hvor han boede et Par Aar; derefter købte han sig et Hus i Vanløse. Han fandt sig dog forholdsvis hurtig tilrette under de ændrede Forhold. Nu var han en fri Mand, kunde lægge sit Arbejde som han vilde og studere netop hvad han havde Lyst til. Og det gjorde han. Frugten af sine Studier nedlagde han for en stor Del i

Afhandlinger, og Æmnerne er mange; i sin Bibliografi opdeler han sit Forfatterskab i ikke mindre end 43 forskellige Æmner, som dog hovedsagelig falder indenfor Omraaderne Nordisk Filologi, Litteraturhistorie og Historie. Af større Arbejder skal nævnes: *En Klosterbog fra Middelalderens Slutning* (1928—33) og *Skrifter af Paulus Helie I—VI* (1932 flg.). Sammen med J. Byskov udgav han *P. K. Thorsens Afhandlinger og Breve I—III* (1927—30), og sammen med mig og under Medvirkning af Rikard Hornby *Danmarks gamle Personnavne* (1936 flg.), hvoraf der foreligger 6 Hæfter. I Danske Studier fremkom hans Bog *Folkemaal og Sproghistorie*, et meget værdifuldt Arbejde, hvori han har nedlagt visse Hovedresultater af sin mangeaarige Syslen med Folkemaalene.

I sit Forord til Bibliografien anfører Marius Kristensen beskedent, at der her ikke er taget Hensyn til hans Virksomhed som Korrekturlæser og Tilsyn ved forskellige Værker. Ikke desto mindre er dette en meget betydelig Side af hans Virksomhed. Jeg har allerede omtalt hans Korrekturlæsning ved Feilbergs Ordbog; at denne maa have været af en ret indgribende Art, har jeg undertiden faaet Indtryk af, naar der har været Tale om Fejl i Ordbogen; Marius Kristensen har da ofte undskyldt Feilberg og hævdet, at Skylden maatte være hans egen. I Askov hjalp han ogsaa Poul Bjerger med Korrekturen paa „Danske Vider og Vedtægter“.

Som Følge af sin Stilling som Medlem af forskellige Udvalg og Bestyrelser blev han Tilsynsførende ved talrige Udgiverarbejder; jeg har saaledes allerede nævnt Stednavneudvalgets Publikationer. Mest havde han dog at gøre ved Det danske Sprog- og Litteraturselskab, hvor han Tid efter anden beklædte en lang Række Tilsynshverv og ydede forskellig anden Bistand ved Udgivelsesarbejdet, som f. Eks. Udarbejdelse af Glossarer til Udgaverne. Men ogsaa ved Universitetsjubilæets danske Samfund og ved Foreningen Danmarks Folkeminder var han meget med, dels ved Bedømmelsen af indkomne Manuskripter, dels ved Tilsynet med Udgaverne.

Han var altid rede til at hjælpe andre, som kom til ham med deres mere eller mindre mangelfulde Arbejder. Hans Bedømmelse var ganske fordomsfri, han gjorde ikke Forskel paa Folk. Saa han, at et Arbejde indeholdt gode Momenter, glædede det ham at yde sin Medvirkning til, at det kunde komme frem. Med sit velvillige Sindelag havde han altid vanskeligt ved at sige Nej, naar nogen appellerede til hans

Hjælpsomhed; ofte blev der nok trukket lovlig store Veksler paa den, saaledes at det i nogen Grad gik ud over hans personlige Arbejder, men jeg tror, at han, navnlig i de senere Aar, da han var økonomisk uafhængig, havde en Følelse af, at denne begunstigede Stilling paa lagde ham visse Forpligtelser overfor Videnskaben. Der er mange, som staar i Taknemlighedsgæld til ham af denne Grund.

Marius Kristensen var en god Taler, han kunde holde ganske fortrinlige Foredrag, han besad en gennem Højskolegerningen opøvet Evne til anskuelig Fremstilling, og han kunde fremlægge selv meget tunge Æmner saaledes, at de blev umiddelbart tilgængelige for Tilhørerne. Efter at han havde forladt Højskolen fik han ikke saa stærkt Brug for sine oratoriske Evner, men der kom undertiden Bud efter ham til Elevmøderne i Askov, hvor han altid var glad ved at være med, og ogsaa i Radioen talte han ikke saa sjælden. Han talte flere Gange ved Hjemstavnskursus omkring i Landet, og ligeledes ved de store Aarsmøder i Dansk historisk Fællesforening, af hvis Bestyrelse han i en Aarrække var Medlem¹. En særlig Glæde fandt han i at holde Foredrag i de forskellige filologiske Foreninger i København. Kneb det for Bestyrelserne at finde Foredragsholdere, vidste man, at Marius Kristensen aldrig var vanskelig at faa fat i. Endnu faa Dage før sin Død holdt han i Selskab for nordisk Filologi et Foredrag med Titlen: „Om nogle atona, særlig *at* og *om*“, der som sædvanlig efterfulgtes af Diskussion. Den mundtlige Drøftelse i en Kreds af yngre og ældre Medstuderende af de Spørgsmaal, som optog ham, satte han megen Pris paa, og blev der opponeret mod ham, blev han aldrig Svar skyldig.

Marius Kristensen kunde ikke alene holde Foredrag om sproglige, historiske og litterære Æmner for større eller snævrere Kredse, han kunde ogsaa prædike i en Kirke. Saavel i Askov Valgmenighedskirke som i Københavns Valgmenighedskirke har han ikke helt sjælden taget Ordet, og af Medlemmer af disse Menigheder har jeg hørt, at hans Prædikener skal have været ganske udmærkede. Han kunde Bibelen næsten udenad, jeg har tit været imponeret over hans Hukommelse overfor Bibelsteder, og han besad et indgaaende Kendskab til vor Salmeskat. Kirkeligt interesseret har han altid været; han tilhørte den grundtvigske Retning og gik i København stærkt op i Valgmenighedsarbejdet og var i sine senere Leveaar Formand for Køben-

¹ Fortid og Nutid XIV p. 125.

havns Valgmenighed; i 1940 udgav han en Bog om denne Valgmenigheds Historie gennem de sidste 50 Aar.

Marius Kristensen har mødt adskillig Modstand, inden han naaede frem til den Anerkendelse som Videnskabsmand, han nød paa sine gamle Dage. Det, at han havde givet sig Højskolen i Vold, vakte i Begyndelsen nogen Animositet mod ham i Universitetskredse — det fremlyser saaledes af et Brev fra Axel Olrik, der er trykt i Marius Kristensens Bibliografi, og muligvis har ogsaa den Ligefremhed, han udviste overfor alle, kunnet virke frastødende paa nogle. I sin Forskning havde han Mod til at gaa løs paa de allervanskeligste Spørgsmaal og dristigt udtale sin Mening om dem; ogsaa dette kan have chokeret mere forsigtige Naturer, men Formen, paa hvilken de reagerede, kunde naturligvis være noget forskellig. Hans usnobbede Ven, den særprægede Sprogforsker P. K. Thorsen, valgte saaledes den ironiske Form, da han i Anledning af et Foredrag, som Marius Kristensen havde holdt om Københavns Amts Stednavne, i et Brev til Byskov bemærker¹: „Dette Foredrag er fuldt af dundrende Løgne og indeholder ved Siden deraf saa meget ubegribeligt Vaas. Jeg tænkte ved mig selv. Hvor er det muligt! Nu ved jeg, hvoraf det kommer. Det kommer af Mandens overordentlig store Begavelse“. — — Naa, Thorsen havde ikke hørt Foredraget, men kritiserede det udelukkende paa Grundlag af et Avisreferat!

Var hans Ven og Lærer Thorsen ironisk, saa var der andre, der udtrykte sig i mere direkte Tale. Det er imidlertid karakteristisk for Marius Kristensen, at han har vundet sin Position næsten uden Sværds slag; han er gaaet sine egne Veje uden at lade sig anfægte synderlig af den Kritik, han undertiden har været ude for, han var ikke som f. Eks. Axel Olrik, der for op som en Løve, saa snart nogen traadte ham for nær. Marius Kristensen yndede ikke skriftlig Polemik; et Angreb skulde være slemt, før han reagerede; derimod var han altid rede til mundtlig at forfægte sine Meninger.

Hans videnskabelige Anseelse steg Aar for Aar. Det er tilstrækkeligt at anføre nogle af de mere haandgribelige Vidnesbyrd herom. I 1916 blev han Medredaktør af det svenske Tidsskrift *Namn och Bygd*, i 1925 antog det kgl. Videnskabernes Selskab en Bog *Nokkur Blöð úr Hauksbók* til Udgivelse i dets Skrifter, i 1927 nød han som allerede nævnt den sjældne Ære at faa tillagt livsvarig Professorgage fra

¹ Afhandling og Breve III p. 144.

Carlsbergfondet, 1933 blev han valgt til Medlem af Kungl. Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning, og 1939 blev han Medredaktør af Arkiv för nordisk filologi.

I det foran nævnte Arbejde „Nokkur Blöð úr Hauksbók“ fører Marius Kristensen det filologiske Bevis for, at et Afsnit af det berømte islandske Haandskrift Hauksbók maa være skrevet af en Færing. Den færøske Filologi har ellers foruden af indfødte Færingere mest været dyrket af Nordmænd og Islændinge, og Marius Kristensen er, efter hvad Dr. Matras har paapeget overfor mig, vistnok den eneste blandt de danske Filologer i snævrere Forstand, der har beskæftiget sig mere indgaaende med Færøsk.

Ved *Danske Studier* var Marius Kristensen med fra Begyndelsen, og hans Medvirkning var ikke blot nominal; han deltog i selve Redaktion ved Bedømmelsen af de Afhandlinger, som faldt indenfor hans Interessessfære — og den var saavist ikke af ringe Omfang — og han udførte tit et betydeligt kritisk Arbejde, for at Afhandlingerne kunde fremkomme i forbedret Skikkelse. Han omfattede altid Tidsskriftet med den allerstørste Interesse, og der er ikke mange Hæfter, til hvilke han ikke selv har leveret Bidrag. En Sammentælling viser, at han til *Danske Studier* har skrevet ialt 115 Bidrag, store og smaa, og da hans Bibliografi ialt omfatter 684 Numre, har *Danske Studier* altsaa — rent talmæssigt — Æren af at rumme en Sjattedel af hans Produktion. Jeg ser tilbage paa vort 25-aarige Samarbejde med Glæde; det er altid forløbet uden mindste Disharmoni. De mere praktiske Spørgsmaal overlod han principielt altid til mig, sligt laa ham fjernere, og om det mere redaktionelle havde vi altid let ved at enes; endog overfor Bemærkninger til hans egne Arbejder var han lydhør.

Udgivelsen af *Danske Studier* var aldrig noget lukrativt Foretagende for os, og da de stigende Papir- og Trykpriser efterhaanden gjorde det til en veritabel Underskudsforretning, fik vi i 1940 Universitetsjubilæets danske Samfund til at tage Ansvaret for dets Økonomi. Marius Kristensen lagde ikke Skjul paa sin Glæde over, at det var lykkedes at sikre Tidsskriftets fortsatte Udgivelse; det vilde have smertet ham, om det skulde have gaaet ind. Dog mente han, at det Tidspunkt var kommet, da han paa Grund af Alder burde trække sig tilbage. Efter nogen Forhandling indvilligede han dog i at fortsætte under den nye Ordning sammen med Professor Ejnar Thomsen.

Eet Arbejde maatte Marius Kristensen forlade ufuldendt, det var *Danmarks gamle Personnavne*. Navnestudier, saavel Stednavne som Personnavne, laa i Inderkredsen af Marius Kristensens Interesser. Allerede 1896 havde han skrevet en Afhandling om *Fremmede Personnavne i Dansk indtil omtr. 1650*, hvor han gjorde opmærksom paa det hidtil upaaagtede, men saavel i kulturhistorisk som sproghistorisk Henseende værdifulde Stof, vi har i de indlaante Personnavne. Da vi grundlagde Stednavneudvalgets Arkiv, var han forudseende nok til at faa gennemført, at vi i vort Diplomatarium sørgede for at faa medtaget alle de middelalderlige Personnavne, saaledes at det senere har kunnet bruges som Grundlag for Ordbogen. Da Planerne om en Personnavneordbog efter betydelige Vanskeligheder, som jeg dog ikke her skal komme ind paa, laa færdige, og jeg havde paataget mig Opgaven, tøvede jeg ikke med at opfordre Marius Kristensen til at være min Medudgiver; jeg kendte hans Interesser og vidste, hvor værdifuld hans Medvirken kunde blive. Jeg fik hans beredvillige Tilsgagn herom, og i 7 Aar samlede vi Stof, hvorefter vi tog fat paa Ud-giverarbejdet. Vi delte Afsnittene mellem os til første Bearbejdelse og Tilrettelægning, vor Medarbejder Rikard Hornby fik det derefter til Efterkontrollering og Renskrivning, og saa holdt vi Møder alle tre, baade om Manuskript og Korrektur. Behandlingerne var meget grundige; hver af os havde gjort sine Iagttagelser, og nu gjaldt det blot om at faa dem udnyttet og formuleret. Der kunde dog opstaa betydelige Uenigheder om Detailler, og det kunde have sine Vanskeligheder at finde en Affattelse, som kunde accepteres af os alle. Det kunde ogsaa være besværligt nok blot at holde sig til Sagen. Naar Marius Kristensen var meget optaget af et Spørgsmaal, og han rigtig borede for at naa ind til dets Kerne, saa fangedes hans Opmærksomhed let af en eller anden Biomstændighed, og Drøftelsen gled umærkeligt ind paa Sideveje. Men det havde sin særlige Charme, og det satte Liv i de tørre saglige Forhandlinger. Det er beklageligt, at en Ordbog har saa faste Rammer og skal skrives i en saa koncentreret Stil, at der ikke kan blive Plads til at besørg et lille Svinkeærinde nu og da. Vore Redaktionsmøder blev til smaa Fester, som vi alle glædede os til; vi skiftedes til at afholde dem i vore Hjem, vi begyndte altid med en lille Middag, saa tog vi vort Pensum, og sluttede med lidt selskabeligt Samvær; denne Arbejdsform skabte en stærk personlig Kontakt mellem os, som sikkert ogsaa har været til Gavn

for selve Arbejdet. Naar jeg ser tilbage paa den lange Tid, jeg har kendt Marius Kristensen, og tænker paa alt det, vi har haft sammen, staar Personnavneordbogen for mig i et ganske særligt Lys; det er vemodigt at tænke paa, at Samarbejdet skulde finde saa brat en Afslutning og at han ikke skulde opleve at se Værket fuldført.

Trods alt maa vi dog sige, at Marius Kristensen døde en lykkelig Død. Det faldt i hans Lod at gaa bort, medens han var i Besiddelse af sin fulde Arbejdskraft og inden han rigtig havde følt Alderdommens Skrøbeligheder. En Søndag Morgen, paa Vej til Kirke, segnede han om, ramt af et Hjerteslag. Hans Gerning var endt. Men han vil ikke blive glemt. Hans ejendommelige Personlighed vil staa lyslevende i vor Erindring, hans Værker vil bevare Mindet om ham, og de Frøkorn, han har udsaaet i de Unges Sind, vil spire og skabe ny Grøde.

Gunnar Knudsen.

ALLITTERATIONEN I THØGER LARSENS LYRIK

AF

HARRY ANDERSEN

I en Undersøgelse „Allitterationen i Ludvig Holsteins Lyrik“ (DSt.¹ 1936 p. 138 ff.) skriver jeg: Allitterationen . . . er en Stillfaktor af stor Betydning, stærkt fremtrædende hos Digtere som Aakjær, Thøger Larsen, Johannes V. Jensen, Holstein o. a. (p. 140) og videre i Afhandlingens Slutning: En nærmere Undersøgelse af f. Eks. Thøger Larsen . . . vil utvivlsomt bringe ikke saa lidt af Interesse for Dagen (p. 154). Eksempler fra Thøger Larsen er anført p. 148 og 151. I min Artikel om Thøger Larsen i „Ord och Bild“ 1937 hedder det: Lydmaleri spiller en stor Rolle. Allitterationen udnyttes indtil det voldsomme (p. 452).

Chr. N. Brodersen analyserer i sin Afhandling „Thøger Larsens Sang om den danske Sommer“ (i Haderslev-Samfundets Aarsskrift 1940) Assonans og Allitteration i den første Strofe, men det vises ikke hvorvidt disse Forhold er afgørende for Digtet eller om de er noget for første Strofe specielt (Særtryk p. 9).

En vaagen Gennemlæsning af Thøger Larsens Poesi vil straks fortælle en, at Lydmaleri er af afgørende Betydning for denne helt umusikalske Digter. Chr. N. Brodersen skriver i sin Afhandling om Thøger Larsens Sang: Dette Digt er som en Del andre Vers af Thøger Larsen

¹ Med DSt. 1936 og 1937 henvises der i det følgende til min Afhandling „Allitterationen i Ludvig Holsteins Lyrik“ i *Danske Studier* 1936 p. 138 ff. med Tilføjelser 1937 p. 183 f. Med NSSt. 1938 henvises til Karl-Hampus Dahlstedts Afhandling „Allitteration och assonans i Frödings Stänk och Flikar“ i *Nysvenska studier* XVIII (1938) p. 143—189 (med en interessant Gennemgang af Fonemernes lyd-symbolske og lydmalende Værdi). Med „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ henvises til min Disputats fra 1936 om Verseteknik, Sprog og Stil i Johannes V. Jensens Poesi. Med „Ordstudier i Thøger Larsens Lyrik“ henvises til en Afhandling, der vil fremkomme i Tidsskriftet *Acta Philologica Scandinavica*.

Der anvendes følgende Forkortelser for Thøger Larsens Digtsamlinger: VR = Vilde Roser (1895, af Thøger Underbjerg), J = Jord (1916, Fællesudgaven af de to Digtsamlinger Jord 1904 og Dagene 1905; med „Jord“ henvises til Originaludgaven), F = Det Fjerne (1907), BB = Bakker og Bølger (1912), ST = Slægternes Træ (1914), DN = I Danmarks Navn (1920), VV = Vejr og Vinger (1923), L = Limfjords Sange (1925), S = Søndengalm (1926), T = Trækfuglevej (1927, Fortællinger og Digte), UD = Udvalgte Digte (1938). Med FR henvises til Romanen Frejas Rok (1928).

gennemmusikalsk, hvilket for saa vidt er overraskende, som Thøger Larsen selv var komplet umusikalsk i Ordets almindelige Betydning (Særtryk p. 9). Jeg tror dog ikke, at Forholdet er saa mærkeligt; der maa skelnes mellem Ord-Musik og den almindelige Musik. Jeg skal uden Kommentarer fremhæve nogle Digte, hvor Lydmaleriet spiller en stor Rolle: „Vesterhavet“ (J 107—108, jf. „Ord och Bild“ 1937 p. 450), „Jorden“ (F 18—20), „Afgrunden“ (ST 15—16), „Højsommer“ (VV 16—17, specielt Strofe 2), „Landskab“ (VV 40), „Vintergraavejr“ (T 11—12, jf. „Ord och Bild“ 1937 p. 452), „Galm“ (S 21—22, specielt sidste Strofe, jf. smst.).

En Række Digte i Romanen „Frejas Rok“ har Bogstavrim (p. 59—60, 74—75, 188—189 (her ikke gennemført), 195, 231, 232). Jeg citerer en Strofe:

Lammet hopper i Lyset,
leger glad ved Elven.
Skyerne lette og laadne
er Himlens Lammehjorde. (p. 59).

Denne Strofe svarer til hvad vi kender fra Johannes V. Jensens Allitterationspoesi: Blæsten klapper kærligt | din tynde Kjole mod Knæet ... (se „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 31 ff. og 91 ff.). Det rimfri Digt „Fuldmaanen“ (S. 29 ff.) har saa godt som gennemført Brugen af Allitteration.

I T. L.s Lyrik er der mellem 600 og 700 Allitterationer (ca. 670)¹. De fordeler sig saaledes i de forskellige Digtsamlinger: „Vilde Roser“ (af Thøger Underbjerg) 44, „Jord“ 85 (regnes Digtene „Baalet“ og „Augustnat“ med, som er optaget i UD, stiger Tallet til 100), „Det Fjerne“ 73, „Bakker og Bølger“ 58, „Slægternes Træ“ 57, „I Danmarks Navn“ 43, „Vejr og Vinger“ 55, „Limfjords Sange“ 53, „Trækfuglevej“ 91 og „Søndengalm“ 107. Allerede i T. L.s første Digtsamling (fra 1895) er der en Del Bogstavrim. Tæthedsgraden pr. Side er omtrentlig: T 2, F 1,4, L 1,2, ST og VV 1, BB, DN og S 0,9, J og VR 0,7. Det vil sige, at T. L. har brugt overordentligt mange Allitterationer i „Trækfuglevej“.

Til Sammenligning skal Tæthedsgraden pr. Side angives for en Række Digtere, der er T. L.s samtidige. Dette Sammenligningsmateriale har en ikke ringe Interesse, da det fortæller noget om Bogstavrimets Brug i Almindelighed hos danske Lyrikere i T. L.s Generation. Sophus Claussen „Danske Vers“ (1912, Udg. 1930) 0,5, Helge Rode „Ariel“ (2. Opl. 1921) 0,6, Johannes Jørgensen „Blomster og Frugter“ (1907) 0,7, Kai Hoffmann „Hjem og Hjemland“ (1916) 0,7, Jeppe Aakjær „Vejr og Vind og Folkesind“ (1916) 0,9, Jeppe Aakjær „Rugens Sange“ (1916) 1, Johannes V. Jensen „Paaskebadet“ (1937) 1,1, L. C. Nielsen „Vandringer“ (1905) 1,4, Valdemar Rørdam „Afrodites Boldspil“ (1920) 1,4, Niels Møller „Røster“ (1897) 1,5, Ludvig Holstein „Mos og Muld“ (1917) 1,6. Det lave Tal for Sophus Claussen (og Helge Rode) havde jeg ventet. For Aakjærs Vedkommende havde man ventet et større Tal, da Lydmaleri spiller saa stor en Rolle

¹ Disse Tal og de følgende gør ikke Krav paa fuldstændig Nøjagtighed; det afgørende er, at Tallene paa en kort Maade fortæller noget af Betydning.

i hans Lyrik, men det maa ikke glemmes, at Bogstavrimet kun er en Del af Lydmaleriet hos Aakjær (forskellige Vokal- og Konsonantkombinationer med tilstræbt lydmalende Karakter spiller en fremtrædende Rolle). Det høje Tal for Rørdam og Niels Møller underer ikke. Om Johannes V. Jensen skriver jeg i „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“: Selvfølgelig har J. V. J. ogsaa benyttet Allitterationerne i høj Grad, men dog ikke saaledes, at man faar Indtrykket af en Digter, der ligefrem fraadser i dem (som f. Eks. Niels Møller og i nyere Tid f. Eks. K. L. Kristensen) (p. 82; se ogsaa DSt. 1934 p. 134 Fodnote 1). Om K. L. Kristensen skrev jeg i 1934: Et afskrækkende Eksempel fra de sidste 10—15 Aars danske Lyrik er K. L. Kristensen, der svælger i Allitterationer (smst.). Til yderligere Sammenligning skal jeg meddele Tal for Niels Møllers „Efteraar“ (1888) og for fire af K. L. Kristensens Digtsamlinger. Tallet for „Efteraar“ er 2,4. Rimestad gør i „Fra Stucken-berg til Seedorf“ I opmærksom paa Niels Møllers voldsomme Brug af Bogstavrim (p. 30). Men Niels Møller har faaet sin Overmand i K. L. Kristensen, Tallene er her: „Jord og Hjerte“ (1933) 3,6, „Levende Land“ (1934) 3,5, „Muld og Minde“ (1937) 4,3 og „Lønligt Lys“ (1940) 3,3. Ogsaa Titlerne har Bogstavrim! Jeg skulde tro, at K. L. Kristensen har Danmarks-Rekorden for den hyppigste Brug af Bogstavrim i de sidste 50—100 Aar. En Vurdering og en Karakteristik af K. L. Kristensens Lyrik falder uden for denne Afhandlings Rammer; men det vil ses, at Tallene taler, at de beviser det berettigede i det jeg har skrevet. Overdreven Brug af Allitteration virker ødelæggende; hos K. L. Kristensen bruges den indtil det monomane, han kan ganske simpelt slet ikke lade være med at kæde Ordene sammen i bogstavrimende Serier.

To af T. L.s Digtsamlinger har Bogstavrim i deres Titler: „Bakker og Bølger“ og „Vejr og Vinger“ (sml. Holstein „Mos og Muld“ etc., se DSt. 1936 p. 143 og se tillige ovenfor). Et Afsnit i T hedder „Lurer i Luft“.

For at give et tydeligt Indtryk af Allitterationens Brug og Værdi, af dens forskellige Muligheder og Virkninger har jeg stillet Stoffet op i Grupper, der i al Væsentlighed svarer til Grupperne i min Afhandling om Holsteins Allitterationer (DSt. 1936).

I. I Thøger Larsens Lyrik er der en Del Eksempler paa Sammensætninger, hvor Leddene faar en særlig Tilknytning til hinanden ved Bogstavrim; de fleste Eksempler findes blandt Substantiv-Sammensætningerne:

Farvefanfare (F 20), Befrugtningsfryden (F 17), Fortidsfylden (F 44), Glorieglans (VR 45), Heksehær (L 18), Hundedags-Hede (VL 24), Længselslyn (VR 28), Løvsprings-Liv (T 17), Løvsprings-Luft (T 12), Morgen-Maaneskin (ST 20), Slummersletter (F 11), Sol-Søvn (J 58), Sommer-Salighed (J 64), Sommersus (L 20), Staalstrøg (J 38), Stjernestøv (L 20, sml. Titlen paa en af Knud Hjortøes Bøger „Støv og Stjærner“ 1904 og Johannes Jørgensen: Støv af Stjærner („Blomster og Frugter“ 1907 p. 77)), Vaarvidunder (L 75), Vandringsvande (F 9), Vellyst-Vaande (S 22).

De ejendommelige Sammensætninger *Slummersletter* og *Vandringsvande* findes i Digtet „Drift“, der er digtet i Firfodstroekæen, som be-

gunstiger. Sammensætninger (jf. Oehlenschlägers Digt „Hjemve“ med Aftenluft og Blomsterdufte). Enestaaende er Sammensætningen *Befrugtningsfryd*. Til T. L.s centrale Ord hører: *Søvn*, *Salighed* og *Slummer*. De adjektiviske Sammensætninger er:

hovedhed (F 61), hovedhæs (ST 24), muldmætte Korn (F 19), den røde Maane saa nabo-nær (J 44), saligt-salte Blik (BB 13), vellystvarm (S 132).

Adjektiverne *mæt*, *salig* og *salt* er betydningsfulde Ord hos T. L. I Holsteins Lyrik er der kun ret faa Eksempler paa denne Type (se Dst. 1936, 143 og 1937, 183).

II. Den kendte Allitterationstype, hvor to Ord knyttes sammen med og, har T. L. anvendt overordentlig ofte i sin Lyrik; de talrige Eksempler vidner om hans Forkærlighed for stærke og prægnante Udtryk.

a) Langt de fleste Eksempler findes inden for Substantiverne:

Baal og Brand (J 75), Baal og Brande (F 54, L 31), Baand og Byrder (VV 62), Bakker og Bølger (BB 17), Danmark, Bakkers og Bølgers Land (VV 40), Bakke og Bølge (T 72), Blad og Blomst (L 21), Blomster og Blade (VV 61), Dag og Døgn (F 9), Digter og Dyr (F 21), Drøm og Duft (T 14), Drøm og Dvælen (VV 63), Dug og Duft (DN 19), Dyr og Daarer (J 120), Død og Døen (S 33), Døen og Daanen (S 20), Døs og Dvale (VV 13), Fare og Fald (VR 50), Farve og Form (J 109), Fyr og Flamme (S 96), Folk og Fakler (S 37), Folk og Fæ (J 123), Fryd og Fest (S 25), Følelser og Farver (F 17), Gade og Gyde (T 75, S 97), Gavl og Grene (ST 10), Glimt og Glemsel (BB 10), Guds og Guld (J 122), Graad og Gry (F 11), Græs og Grene (BB 35), Grode og Gry (F 19), Haab og Harm (J 75), Had og Harme (T 77), Had og Hyldest (T 77), Hammer og Høvl (T 75), Hav og Havne (ST 73), Hoved og Hedenold („Jord“ 27 og UD 23), Himmel og Hav (ST 28), Himmel og Helvede (S 80), Hus og Haller (J 114), Hyld og Hø (VV 15), Hjerter og Hjem (VV 60), Jubel og Jammer (T 175), Kalve og Kid (ST 42), Kamp og Kiv (T 178), Klæde og Klud (S 129), Kloer og Kæfter (T 183), Knippel og Kniv (ST 70), Knipler og Knokler (J 124), Korn og Kerne (ST 70), Korn og Kvæg (F 61), Krampe og Kryst (S 118), Kvæg og Korn (DN 50), Kødet og Kisten (ST 13), Køer og Korn (BB 18), Latter og Lue (L 19), Lem og Luge (S 96), Liv og Lystighed (ST 40), Luft og Land (VR 43, J 90), Luften og Lyset (DN 50), Lykke og Lyst (VR 47), Lys og Liv (VR 10), Lys og Luft (DN 19), Lys og Lyd (VV 13), Lys og Lykke (T 180), Lystighed og Letsind (S 98), Mand og Mus (VR 54), Mark og Muld (J 78 og J 129), Mark aa Moold, Mark og Mulde (DN 16), Mark og Mur (F 55), Muld og Maane (F 10), Mystik og Musik (S 19), Pinjer og Palmer (S 21), Revl og Rhed (VR 61), En Sodomas Røg og Ross (J 108), Røre og Rislen (ST 41 = VR 23), Sagn og Sang (L 36), Sang og Sol (DN 50), Sanser og Sind (S 119), Savn og Sange (VR 15), Cedre og Cypresser (T 85), Celler og Safter (F 24), Sejren og Sorgen (BB 23), Sind og Sans (VR 15, 28), Sind og Solskin (J 16), Siv og Sande (F 9), Skidt og Skarn (J 147), Skin og Skygge (J 105), Skin og Skygger (J 87), Skov og Skrænt (S 26), Skove og Skyer (F 20), Skrænt og Skraaning (S 10), Slør og Slummer (J 38), Sol og Syd (T 102), Sorg og Sødme (F 13), Strid og Stræben (J 76), Sten og Støv (L 34), Suk og Sorg (I 25), Susen og Syngen (S 76), Synd og Sorg (VR 3), Syner og Sange (T 16), Sø og Sunde (L 18, T 183), Søer og Sunde (ST 18), Søvn og Salighed (BB 9), Søvn og Sol (ST 18), Søvn og Seng (BB 17), Tag og Tind (VV 49), Tage og Tinder (VV 44), Tind og Tue (L 31), Tinder og Toppe (VR 3), Toner og Tale (L 30), Trang og Tarv (T 181), Trang og Tro (T 181), Tro og Tak (VV 14), Trusler og Trængsler (VV 8), Tue og Top (J 99), Tugten og Trøsten (BB 67), Tyngde og Tryk (F 18), Tænder og Takker (J 23), Vande og

Vinde (J 82), Vind og Vaar (DN 19), Vinde og Vande (ST 41 = VR 23), Vej og Værk (J 76), Vejr og Vind (L 76), Virken og Ve (ST 71), Vækst og Folkevaar (T 179), Vover og Vange („Jord“ 27 og UD 23).

Til de gængse Udtryk hører: Baal og Brand, Folk og Fæ, Fyr og Flamme, Gods og Guld samt Mand og Mus (jf. Nyrop „Ordenes Liv“ III p. 3—4).

Nogle Gange finder vi denne Type udvidet med et Smaaord; Udvidelsen skyldes Versemaalet:

Med Lyst og med Latter (T 20), med Mælk og med Moderlighed (F 20), trods Ryk og trods Rift (ST 71), Som Sky og som Skær (S 124), et Skød og et Skælv (F 21), Oppe er Guden for Søvn og for Senge (L 41), fra Top og til Taa (S 27), med Tand og med Torn (F 18), i Toner og i Tale (DN 35).

Til disse Eksempler kan føjes:

fra Dæmring til Død (J 143), fra Hoved til Hæl (VR 66), for Hjerte som for Hjem (T 181), fra Krat til Krone (J 105), over Tag, over Tind (T 72).

Et Par Gange har T. L. tre allittererende Substantiver forbundet med og: Langs Muld og Mur og Mønning | ligger den svale Fred (J 83) — saa Himlen og Havet og Hades skjalv (S 136) — mod Sol og Syd og mod Sommersus (L 20). Forbindelsen mellem de samhørende Ord bliver endnu stærkere ved den lydlige Korrespondance; Eksemplerne viser tillige Assonans. M-Bogstavrimet er meget smukt udnyttet af T. L., i s-Eksemplet har vi desuden Allitteration i Sæmmensætningen (se Gruppe I).

b) Typen to Adjektiver (eventuelt to Adverbier) forbundet med og spiller en langt mindre Rolle. T. L. har følgende Eksempler:

en blid og bundløs Drøm (VV 40), blottet og blodig (S 70), frank og frit (J 134), frejdig og frisk (VR 64), frit og frugtbart Land (F 42), god og gavmild Sang (BB 9), golde og gamle (DN 22), graadig og grisk (S 129), Afgrunds-Ildens | grumme og grønnende Gaade (F 26), gyldne og gavmilde Hænder (VV 17), saa høj og herlig en Dame (S 104), Et hedt og heftigt Jordgys (F 16), Der drømmes hedt og heftigt Dagen lang (F 56), langsomt og lavt (S 133), lun og liflig var hver en Vind (VR 9), mandig og modig (S 70), Et Lys, der hviler sig mildt og mat (J 182, her er tillige Udlyds-Bogstavrim, som forstærker Virkningen), mildt og mat (VV 12), myndig og mild (S 121), mørk og myg (S 59), rustent og rystende Mæle (S 82, her er Assonans og Virkning fra st og n), med salt og søvnig Klagesang (F 37), Sommerens sunde og solhvide Dag (S 132), skær og skøn (VR 52), tung og tyk (S 23), tyst og tit (S 23), en Klode saa tæt og saa tyk (F 18), Kroppen hvid og varm (ST 36).

En kraftigere Lydvirkning har vi i de Tilfælde, hvor der er to Konsonanter: *bl*, *fr*, *gr*, *sml.* inden for Substantiverne: *bl*, *gl*, *gr*, *kl*, *kn*, *sk*, *skr*, *sl*, *st*, *str*, *tr* (se ogsaa i det følgende).

Nogle Gange har vi to Epiteter, der knyttes sammen ved Bogstavrim uden og:

blide, blinkende Bugter (VR 42), blinkende mulmblaa Vand (BB 18), brusende, brydende Strøm (VR 29), de buttede bare Arme (S 51), Aftenens dalende, dejlige Røde (VR 24), dumpe, døsigte Flod (S 21), dybe dulgte Kilder (BB 42), Livets frie, friske Gud (J 77), den gamle, gule Skive (S 30), gammel gylden Sang (F 44), gamle gørende Steder (T 12), de gode gamle Guder (VV 23), gode, gyldne Dage

(J 122), grødefulde | grønne Tider (F 41), de høje hellige Søjler (S 108), lange luftblaa Slør (L 33), Lange, lystne Tunger (J 107), Lette, luftige Taager (VR 22), Golfens | mørke mulmblaa Vand (S 38), slappe, slæbende Skrab (J 44), stakkels stærgraa Øjne (J 87), stejlede, stivnede Skrænter (S 19), stivnede stille Straaler (S 30); hertil kan føjes: De blinde Bølger sorteblaa („Hvidenæs“, F 37).

Som det ses af Eksempelsamlingen er *gammel* anvendt flere Gange i Allitterationsudtryk (f. Eks. god og gammel, gammel og god). Det enestaaende Farveord *mulmblaa* er brugt to Gange, dels: *bl—bl*, dels *m—m*.

c) Forbindelsen af to Verber forbundet med og giver de færreste Eksempler:

blusse(r) og blinke(r) (VR 31 og 40), brister og brast (ST 19), bygge og bo (J 103), Sangen om at gro og graane (F 10), Lykken gryr, og Klokkerne ringer. | Nonnen synes, de klager og klinger (ST 49), Kirkeklokker i Ravello | klang og klemte (S 58), Bække klukker og klinger (VV 12), Vandene laast og lukket (VV 45), ler og lokker (L 21), Og Ynglinge længtes og lokked (S 117), Eva, Dyrets Moder, | der nyder og fornemmer (F 16), Og Svøben lig Lynild svirred og sved (S 131), Farverne slukkes og slettes (S 20), stanse og stirre (S 134), styrtede og stimed (S 85), vække og vandre (F 50). Hertil kan føjes: Maa der standses, maa der stønnes (T 10). Uden og findes et Par Eksempler: hyde, forbande (VV 26), Fraadende Tunger slider, | slikker (S 21).

Tre Verber forbundet med og træffer vi et Par Gange: det bruser og brister og brager (VR 48) — det dør og daaner og dunkles (S 38) — det kurrer, kagler og kukker (VV 12).

I denne Gruppe mærkes specielt nogle *kl*-Verber: klemte, klinge og klukke, Verber der har lydmalende Karakter.

Eksempler der svarer til II, a—c hos Johannes V. Jensen er behandlet i mine „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ (1936) p. 90—91, hos Ludvig Holstein DSt. 1936 p. 143—145 og 1937 p. 183, hos Frøding NSSt. 1938 p. 173—174 og 186—187.

III. T. L. har mange Eksempler paa Epitet og Substantiv knyttet sammen ved Bogstavrim. Ved Analysen burde egentlig alle Eksemplerne meddeles med Gengivelse af de omgivende Ord, men da det vil føre for vidt i denne Oversigt citeres i Almindelighed blot Epitet + Substantiv. Det er saaledes, at ikke alle Eksemplerne træder lige tydeligt frem; det afhænger dels af Epitetets og Substantivets Art og dels af selve Konsonanten eller Konsonantforbindelsen. Hvor en Sammenstilling af de to Ord har en usædvanlig Karakter vil Alliterationen træde endnu stærkere frem (jf. „Ordstudier i Thøger Larsens Lyrik“ i Acta Philologica Scandinavica XVI).

Eksempler: bare Ben (S 25), den bitre Blæst (T 27), blindt berusende Bølger (T 11), blussende Blomsterflor (VV 13), Nu rinder af Natten den dejligste Dag (DN 33, Digt om Sønderjyllands Genforening med Møderlandet), dugget Dal (DN 50), Barndoms dybe Dale (DN 17), dæmpet Dønnen (J 73), fagre Former (J 16), farefuld Færd (J 24), fejende Fødder (J 98), Fjorden gaar som flydende Flint (F 29), flydende Flader (S 21), flyvende Flag (VV 57), Sjølenes frie Frelse (J 103), fælles Fane (ST 73), gamle Güder (T 85 og S 106), gammelt Guld (VV 73), den gavmilde Gaade (BB 63), gavmild Gerning (S 92), glatte Gliden (S 60), for gode Guders Stol (VV 76), glimrende Glorieglans (VR 45), Mulden lugter saa frisk

og raa | af indre, graadig Grøde (J 60), graadmild Grøde (BB 58), det groende Græs (L 17), den grønne Groen (T 9), guleste Gammen (F 25), Solen tog sin gyldne Gave (DN 16), gyldne Genfærds-Lysen (T 102), hede Hekse (L 74), hede Himle (T 85), hede Hofte (ST 36), en hellig Sommerhimmel (ST 58), hellige Heks (L 19), himmelske Haller (VV 16), det hornede Hoved (F 24), Dødeligt skønne | maaneklemte Klage (F 34), lange Lys (S 62), leende Livsgudinde (L 74), livsfyldte Lande (T 83), luftige Lin (S 133), luftige Linjer (S 19), Himlens lukte Løndom (S 10), Barnets lyse Lok (DN 15), I løvgrønne Lund (VR 20), de maane- | forvildede Mile (BB 30), det moderlige Mulm (BB 62), en myndig Mund (F 45), mættet Modningslugt (BB 14), Mørk Mand (FR 85), mørkblaa Maanenætter (S 60), de dødes rejsende Rige (J 44), salig Sang (T 20), salig Solskins-Ø (S 13), salig Sølvrand (DN 21), salig Søvn (BB 38), salige Sommerhimle (VV 74), Vandenes salte Søvn-Omfavnelser (BB 20), din skære Skønhed (VR 12), Sommerens grønne og solhede Seng (F 20), solvarme Sange (T 15), stenhaarde Stjerne (BB 32), stiveste Stenskrig (J 108), strittende Straalen (J 71), støvede Straaler (ST 18), vildt svangre og svimlende Sfærer (S 118), svungne Sværd (T 76), Solnedgange | af sygelig Sødme (BB 58), søvng Sans (T 13), tindrende Toner (T 23), Kornet ... med tyngede Toppe (BB 64), den vaarlige Vind (T 19), Vandene slummer i vage Vugg (J 78), Skyggens vandrende Ve (ST 12), vilde Veer (DN 65), Vovernes vilde Veje (VR 56), vilde Vinger („Jord“ 29 = UD 25), vildsom Vaande (BB 62), Barmens vuggende Hvidhed (BB 21).

Til T. L.s vigtige Epiteter hører: *bitter, gylden, hellig, mættet, salig, saft, svanger, svimlende* og *vildsom* (se nærmere mine „Ordstudier i Thøger Larsens Lyrik“ i Acta Philologica Scandinavica XVI). Til hans betydningsfulde Substantiver hører: *Grøde, Løndom, Søvn* og *Ve* (gentagne Gange i Pluralis). Fra denne Eksempelsamling vil jeg udvælge følgende Forbindelser, der virker i Kraft af det usædvanlige ved Adjektivets Tilknytning til Substantivet (Overskelses-Momentet) og ved det stærke Lydmaleri: blindt berusende Bølger (her tillige blindt) — graadig Grøde — graadmild Grøde — maaneforvildede Mile — maaneklemte Klage — moderlige Mulm — mættet Modningslugt — stenhaarde Stjerne — stiveste Stenskrig — vildt svangre og svimlende Sfærer (her er næsten for meget, jf. nærmere p. 24).

I Forhold til Johannes V. Jensen og Ludvig Holstein har T. L. overordentlig mange Eksempler paa denne Type, saa mange at der ikke kan være Tvivl om, at han har tilstræbt Bogstavrim i denne Type. I Johannes V. Jensens bundne Poesi har jeg fundet følgende Eksempler:

de danske Døtre(s), uhyre Hesteben, lutter Lys, rafaelisk Ro, ramme Hjorte-røst (se Studier „I Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 85, 86, 84 og 87). I Allitterationsdigtene: fromme Frue, den mildeste | Mø, den vaade Vildrose (smst. p. 92 og 95).

Om Forholdet hos Holstein se DSt. 1936 p. 145 og 1937 p. 183, hos Frøding NSSt. 1938 p. 187.

Substantivet og Epitetet faar ligesom „et ekstra Bindeled“ ved Allitterationen (jf. DSt. 1936 p. 145).

Fælles for de her opstillede Typer I—III er, at vi i Almindelighed har to Ord (i nogle Tilfælde tre), der er knyttet sammen ved Bogstavrim; Ordene staar umiddelbart ved Siden af hinanden, de er forbundet med og eller de staar Side om Side uden og. En indgaaende Analyse

af disse tre Typer, specielt III, tror jeg, vil vise, at Ordenes Placering i Verset, i Strofen, i hele Digtet er med til at betinge den Virkning, som Allitterationen har. Jeg nøjes her med denne Antydning, da en Behandling af dette Forhold vil kræve alt for megen Plads i en Oversigt.

IV. I denne Gruppe opstilles Typen: to Bogstavrim i samme Verslinje, der er her Korrespondance mellem Substantiv og Substantiv, Substantiv og Verbum etc.

a) Substantiv + Substantiv. Et Par Gange har vi Genitivforbindelser:

Brændingens Brus (VR 54), Klagens Klang (VR 8) — i skjulte Kræfters Krypt (J 111—112) — Sundhed ældes i Renheds Ro (J 84) — Verdens Vunde (T 9). Typen minder om Sammensætninger (se I). Eksemplerne er i øvrigt:

med Blæst fra friske Tankers Blaa (J 75), Dagen vaagner i Morgendug (L 15), Dybets utallige Ild-Diademer (BB 28), Og Høvderne trækkes ved Gry paa Græs (T 20), takker for Gryet, unge Evners Grøde (VV 63), Her laa de Kroer, hvor i Angsters Kriblen | for Morderkniplen | den trætte Vandrers saa ... (VV 28), Kræfter til Livets Krone (T 74), Kulden bider Kinden (T 101), Livets yderste Løgn (ST 55), den hedeste Lue paa Lysternes Baal (S 119), Lyset fra vor Lejr (L 32), Al Lykken var nu Løgn (BB 53), Lykken ved Livets Bred (ST 18), Lys over Længsler (DN 8), Lærkesang over Lunde (VV 11), Løgnens kaade Længselslyn (VR 28), Nu fejers Løv af Landet bort (ST 24), Nu er du Muld, mens jeg er Mand (F 51 og 53), med smilende Mund eller Mulm i Røst (T 71), Nat uden Naade (BB 70), som Skin gennem Sky (S 128), vore Skæbner er Skum (J 139 og 143), Skønhed soner Skylden (J 77), To Smaafluere i en Smørblomst (F 25), glatte Sten paa den lange Strand (J 23), Livets Krav fik Støtte af haus Stemmes | djærve Vægt (VV 68), Det grønneste Træ staar for Truen (J 43), Øjnene blaa som Vand i Vaar (ST 10), Du kan tro, der er Varme under min Vinge (J 13), en grædende | Verden af Varme (BB 72), Verden taber Varmen (F 34), stille Ve i Vestenvinden (T 88), Men Veddet smuldred i Ildens Vold („Jord“ 29 = UD 26), Viljens køle Vande (VR 28), Virkeligheder i Vidder af Glemsel (BB 29).

b) Substantiv + Adjektiv (Adverbium) eller omvendt:

du gik til din Dont i det duggede Gry (VV 60), Snart lod gennem Faarebræget | et helligt Krav til min Hyrdesjæl (J 25), Himlen hedengangen (ST 24), Leg og lyse Nætter (L 25), Saa kommer letsindig den lyse Nat (T 20), Lykke og lyse Nætter (ST 10), lystent borer Lynet sig i Kloden (BB 14), Malmens ømme mørke Røster (S 58), Mild som en Musas | Ansigt (L 41), Gløden, der ulmer i Øjnernes Mulm paa de mørkede Piger (T 83, her tillige Virkning af-ulm-), Luften var mæt af Mørke („Jord“ 29 = UD 25), Danmark du vaagner med Søer blaa, | møtte som Moderojne (ST 9), Mørket i Møde („Jord“ 29 = UD 25), gennem Skum og skinnende Vove (F 20), den arrede Sten i sit stille Skær (J 44), Mod dens Strand gaar Bølger stride (L 34), Vend om, er du svag imod Svie og Saar (S 129).

c) Substantiv + Verbum (eller omvendt):

blaane i Rus af Himlens Blaa (L 13), Og Fremtid blaaner i deres Blik (L 21), Bag Blikket som blaaner (T 23), Blomsterbladene blunde (VR 30), endnu paa Solskinstæpper | breder hun Brudesengen (S 111), Solen brister i tindrende Brand (J 90), I Diget dufter den blaa Viol (L 22), Flagrer i luende Flammer (T 175), flimrede Flammer (VR 64), Grønnende Evner mødt af Gryets Kulde (DN 53), Nu grønnes de Græsser ... (F 19), Omkring hendes Ungdom laa Klædningen

klemmt (S 117), Og naar jeg har krystet din hvide Krop (ST 56), Gule Veninder i Skumringen | kysser med Kirsebærmunde (T 83), raaded i Riget (DN 53), skimtes Alperne som Skygger (S 9), Skyggen gaar langsomt og slukkende op gennem Slugten (S 19), det stænker med Fisk over Strand (F 18), Og Ungdom svaler sig i Svulm af Bølger (BB 38), . . . Piger | trined forrest opad Trappen (S 61), tvinger alt Liv med Tvind af Straaler (S 29), det vifter af Vingskygger (VV 12).

d) Adjektiv (Adverbium) + Adjektiv (Adverbium):

Dybt nede falmet Skov med falden Frugt (S 24), de svalende Vinde i svævende Dans (VR 20), Du fulgte mig tro gennem trange Aar (DN 9), Landet blev virkeligt, Solen blev varm (BB 17).

e) Adjektiv (Adverbium) + Verbum eller omvendt:

blaaige Glimt som blotter (VV 25), Nu drives med Landet for dryppende Aarer (VV 21), de blomstertunge Grene døsigt dovne (J 63), Sommernatsmørket er blødt. | Følsomt forer det Rummet (J 42), Paa skonne Ben du skrider mod Søen blaa (BB 20), Blomsterne slumrer med slukkede Brande (ST 41), sløvet Sol bliver slukket (VV 45), Og smidigt smuttede Firben (S 23), Nær mig stanger stolte Tinder (S 11), Jernkolossen gennem Skyen | stiger stønnende mod Solen (S 11), Og Himlen hvilete høj og skær | i svale Farver svøbt (J 69), Modenhed slaar gennem Karne sit Sus, | svangert, i Glemsel besværgt (BB 17), Vildsomt at vide . . . (BB 29), hvæsser de hvideste Kamme (S 21).

De opstillede Grupper viser utallige Kombinationsmuligheder, Korrespondancerne kan være mellem Ord der hører intimt sammen eller mellem Elementer, der har fjernere Tilknytning til hinanden; de allittererende Ord staar i nogle Tilfælde Side om Side: i Diget dufter, døsigt dovne, laa Klædningen klemmt, stanger stolte Tinder, stiger stønnende. I andre Tilfælde er der skabt Forbindelser, hvis Virkning ogsaa beror paa det sammenbindende Bogstavrim: ved Gry paa Græs, Lys over Længsler, Nat uden Naade, som Skin gennem Sky, som Vand i Vaar, vildsomt at vide. Det er koncentreret Stil. Nogle Udtryk falder med ordsprogsagtig Vægt: Vore Skæbner er Skum, Skønhed soner Skylden. Ypperligt er Bogstavrimet anvendt i „Jens Højby“: Sommernatsmørket er blødt. | Følsomt forer det Rummet; Brugen af Ordet *fore* fremhæves yderligere ved *f*-Allitterationen. I det parallelistisk opbyggede Vers: Landet blev virkeligt, Solen blev varm bidrager Bogstavrimet til den smukke Leddeling.

Mange af Allitterationerne er kraftige, idet vi har to Konsonanter: *bl, br, dr, fl, gr, kl, kr, sk, sl, sm, st, sv, tv*.

De smukkeste Bogstavrim forekommer mig at være dem med enkelt Konsonant med nogen Afstand mellem de allittererende Ord. Jeg fremhæver Eksempler som: Dagen vaagner i Morgendug — Nu er du Muld, mens jeg er Mand — et helligt Krav til min Hyrdesjæl — mætte som Moderøjne. Bogstavrimene støttes her af Assonanser (Dag — Dug, Muld — Mand, hellig — Hyrde, mætte — Moder).

Tilsvarende Eksempler hos Holstein er behandlet DSt. 1936 p. 145 — 146 og 1937 p. 183.

V. Fraregnet nogle Eksempler (i II) har vi hidtil haft at gøre med to Allitterationer. Bogstavrimet har præget en Del af Verslinjen eller

ved Ordenes Placering er det blevet udstrakt til hele Verset. I denne Afdeling anføres Eksempler paa tre Allitterationer; vi har at gøre med Verslinjer, der helt er præget af denne lydige Ejendommelighed:

læser Baandet for Bæk og for Bølger (VV 9), Blomsterlue ved Bredning blaa! (J 66 og 67), lad os sammen bære vore Byrder opad Bakke (T 10), dasked hen i Dybets Dale (J 71), Verden dufter saa dejligt derude (ST 48), Dybets salte Dag og Døgne (F 9), Fjorden gaar som flydende Flint (F 29), fylkes om den fælles Fane (ST 73), hører du Græsset af Grunden gro (L 13), Saa Grofterne grønnes og alting gror (T 17), grønnens Gren ved Gren (VV 68), Hardernes Hære i Hærge-drift (T 28), Under Himlen hænger det hornede Næ (J 82), hug mig i Hoftens din heftige Klo! (S 118), med Hyldest til ham paa hans Hædersdag (T 75), hypped til Hestene, horte | Lærkens Morgenstemme (S 101), Hjerternes Jubel og Jammer (T 175), og ved Kilderne sover nu Kalve og Kid (ST 42), Smaa Strofer, som klang der smaa Klokker i Klem (S 27), tit maa kæmpes mod, hvad Kød har kært (VR 28), hver levende Sjæl til Lys og Lyd (VV 13), hvad Livet har lagt mig paa Læben (J 99), i Luft og i livsfyldte Lande (T 83), paa Luftens Bund hvor Liv i Lyset gror (S 26), Lys skal lede Liv mod Maalet (L 32), Dejlige Morgen! Lys, du lover, og lyst du ler! (VR 17), Og Lyset langsomt lindrer (F 36), Lyset siver paa Løv i Lunde (VR 16), Det lyste i Luften af Løkkernes Krans (S 124), med Lyster paa Lur under Løv (F 18), Løven leger med Lammene (DN 41), De raste om Vragens Ribbens rustne Staal (J 107), Og Ræven den røde drog hjem fra Rov (T 72), Og Røverne rendte under Raaben (S 85), Maanen maner sin milde Trolddom . . . (S 29), Salige Ungdom fra Sundheds Senge (ST 13), de salte Sprøjt mod Strande stro (ST 65), sene Somres Fugle syng (DN 18), Og igennem Markens Grønsvær | sived hen et Sorgens Sus (J 80), Skær og Skygger skælver („Jord“ 30 = UD 26), Sommerens sunde og solhvide Dag (S 132), som Somre den syngende Sapfo saå (L 21), sove sødt og saligt glemmes (DN 17), Sorgfuldt suser nu Graavejrssukket (F 29), Hestene stamper i Staldgulvs Sten (J 93), De stiveste Stenskrig i Øret stak og rev (J 108), Hvor stolt de stedsegrønne Træer staar (S 34), Stryg som Straaler mod Straaler (F 24), En Kulling saa styrtende, stærk og stiv (VR 64), den vajende Dug i den vuggende Vind (ST 72), Vandene slumrer i vage Vugg (J 78), Vejen er vaad og Vinden kold (J 46), Mørkets Vidder i hvinende Veer (DN 22), letvingede Vinde henvifte paa Voven (VR 24).

Blandt T. L.s Yndlingsord træffer vi i denne Gruppe: *Lyst, mane, salig* og *Ve*. Særligt kraftige Bogstavrim har vi ved *gr, kl, sr, st* og *str*.

Tilsvarende Eksempler hos Holstein se DSt. 1936 p. 146—148 og 1937 p. 183.

VI. I de hidtil behandlede Eksempler har Allitterationen ikke været udstrakt over een Verslinje. Her skal anføres Eksempler, hvor Bogstavrimet kæder Verslinjerne sammen (jf. den oldnordiske Poesi).

a) I en lille Gruppe har vi to Bogstavrim:

Nye Aar, byg atter Broen | over Sjælens Brist! (T 9), I Danmarks lyse Bolig | er Dagens Sjæl urolig (BB 15—16, Omkvæd), Knæl for den hellige Tinde | i Japans forklarede Himmel (T 83), Jernene skriger saa grumt gennem Luft. | Jorderig nærmer i Høstdagens Duft | sig . . . (BB 19), De mørke Nætters Kvide | med frosne Hjerters dybe Kval (L 9), Nu skinner Maanen | manende paa Sneen (F 35), Og Smudset paa Virkelighedens Hæl | det smuldrer der (DN 10), Venlig, men usalig | vandrer langsomt Maanen (L 23), Og Stormen hviner gennem Nat | og hvæsser alle Stjerner (ST 25).

Det undrer mig at denne Type ikke viser flere Eksempler, da den utvivlsomt har Mulighed for at hævde sig som en af de smukkeste

Allitterationstyper (sml. norrøn Poesi og Efterligninger heraf), den kan blive saa vel diskret som kraftig ved Udnyttelse af Ordenes Placeringsmuligheder og derved virke ren og klangskøn. En Gennemgang af Ludvig Holsteins Bogstavrim viser, at denne Type slet ikke er repræsenteret (men derimod nok tre Bogstavrim, se DSt. 1936 og 1937). Typen svarer til den vi har i Johannes V. Jensens Allitterationsdigte med to Bogstavrim, f. Eks.: Som Regn smager Kinden | og som vilde Roser (se „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 91 ff.). En Gennemgang af Johannes V. Jensens Allitterationer i den bundne Poesi (se smst. p. 82 ff.) viser, at Typen findes nogle Gange:

Og Aaret lønner endnu Gækken | med Guld af tusind Mælkebøtter (p. 86), Da var det i Skibets Gyngen | og Søernes kolde Gang (p. 85), Trofasthedens Guld er gravet | i det grumme Fuglebryst (p. 85), Gravhøje kroner | det grønne Land (p. 85), Med megen Karskhed blev du forlenet. | Karlekræfter og Vid forenet (p. 86), hvor Gazellen nærmer | sig med natligt spinkelt Fjed (p. 87), Lattermild med revet Skind, | rimer han sin Samtid ind (p. 87), Om tusind Aar høres Vinden tude, | Den gamle Ve gaar igen derude (p. 83 og 88). — De allitterende Ord staar nogle Gange meget nær hinanden: Gækkens Guld — gravet ... grumme — nærmer ... natligt — revet ... rimer.

I et Eksempel som: Nu skinner Maanen | manende paa Sneen understøttes Virkningen af *n* i *nu*, *skinner*, *Maanen*, *manende* og *Sneen*, d. v. s. alle Ordene (fraregnet paa) er intimt forbundet.

b) Her opstilles Bogstavrim der spænder over to eller flere Verslinjer, eventuelt gennemtrænger en hel Strofe; Minimum er tre Allitterationer. Denne Type spiller en fremtrædende Rolle i T. L.s Lyrik:

Da tændtes paa Bavn et skinnende Baal, | og Blæst tog i Flammerne fat („Jord“ 29 = UD 25), Et Smil paa Læben blunder, | af bløde Buer baaret (ST 46), Luerne ... | svøbte sig opad den bølgende Blæst, | som om det var Blæsten, der brændte („Jord“ 29 = UD 25), selv hvad Livets Børn begærer | blindt med sorgløst Blod (ST 68), Bornene bader ved Middagens Brand | ligger i Sandet og varmer sig Bugen (BB 18), Smaa Blomsters Blus har Kulde | blæst ud paa Mark og Mulde, | og bladløst Træet breder | sig (DN 16), De boltet og bundet blev baarne | til Bo i de mørke Taarne (S 71), Saa Flammerne bryder igennem mit Bryst | og jeg som din Moder forbrænder af Lyst (S 138), Naar dine Bølger mod Bredden gik | beruset blaa som Gudinders Blik (VV 14), Gaar Dagen i Dvale | er Nætterne blide, | og over os vide | med Bakker og Dale | staar Dørene aabne til Himlens Sale (T 18), Det dagklare Øje, | der drømmer og ser | dummes af det Under, | at Skabelsen sker (BB 55), Dæmrrer vildsom Anen | om de aarle Dage | dybt i Dyreriget (ST 16), Foraaret dæmrrer og drømmer i Dvale | langs ad Grøfter og fugtige Dale (VV 10), Jeg sejled, hvor Fiskene svømme | paa farefuld Færd blandt Fiskerens Agn (J 24), at bringe Frelse, at bringe Fred | og Fryd (VR 57), Langs Skoven fører den alfar Vej, | furet af Hjulets Fælg („Jord“ 27 = UD 23), Og Haner galer fra Gaarde lydt, | paa alle Agre er Græsset nyt. | De gule Blomster af Engen gror (DN 19), Og naar Luften galmer ind fra Gølfer | skal den hviske blidt om gamle Somre (T 85), Lysene straalere fra Granens Side, | gyder Barndom paa golde og gamle, | Gudebarnet har Fødselsdagsgilde (DN 22), Alting gror, og alting gryer | rundt om de begravne Byer (S 18), og Haabet søger Hi og Læ | naar Haand i Haand vi synger (L 11), Paradishaver, hvor Slangerne | hænger fra hundrede Grene, | frister saa Indiens Evaer | ængsteligt hylér i Søvine (T 84), Og Toget halsed af Sted | og hosted, saa Skorstens-Osen | hyllede Ruderne tæt (S 111), Uden for i Hegnet | vaander sig og stønner | Hylens hæse Grene | som i Hændervriden (L 24), som Hejmdal med Hornet | du

hører, at Kornet . . . (T 73), Et heftigt Ildstænk mod det haarde Blaa | ståar Middagssolen hed (J 71), Valborg, vi hilser dig med Sang i Sinde, | hellige Heks og kaade Helgeninde, | bringer som Hyldest dig fra Høj og Tue (L 19), Hundedags-Hede | hænger fra Høstens Himmel (VV 24), en Hær i Hjelm og Plade | rundt om Hamlets Høj (L 36), det høje Land bag Havet | halvvejs hyllet ind i Himlen (S 58), Jeg hører Hannernes Lovsang klinge: | „Kom, elskede Hun . . .“ (J 13), Kirkeklokker i Ravello | klang og klemmed over Kloften (S 58), Gøgen kukker i Skov og Krat, | Vesterhavet og Kattegat | synger (ST 9), Land, som Havet køler | gennem Kvæld og Gry, | Land hvor Koen brøler (DN 15), De spæde Lam over Stene snubler, | og Lærken synger sin lyse Sang (ST 51), Jeg synger med Sjælen af Latter saa varm | til Vindenes Lullen og Havenes Larm, | og Pigerne lytter ved Vinduets Karm (F 22), Pigernes Latter og lyse Haar, | Leg, som faar aldrig Ende (ST 10), Dybt ind i Dalens Leje | lægger en Sky sin laadne Bug (S 21), Der lokkes lystne Dryp fra Koen Tand | ved Græssets Lugt (J 61), Der er en evig Lov | for alt det Liv, som lever (J 141), Har nu Verden lukket | Himlens lyse Sale? (L 25), Lundene klang af Hvinen | og Latterskred af Lykke (S 97), et Løb efter Lykke i blind Tagfat | i den lange Dag og den lyse Nat (T 18), I lovgroene Lund under Aftenens Døen | det lufter saa let (VR 20), Men Maanen er borte, Natten møt | af blindt henfarende Kulde (BB 48), manende Jordlivets mylrende Kuld, | af Muld, over Muld, i Muld (J 109), Marken dufter af modent Korn | en sildig Aften i Høst, | op over Fjorden et Maanehorn | stiger i yderste Øst („Jord“ 27 = UD 23), den milde Dagregn dies | for Muldens Moder-Evne | til andre Morg'ner vies (BB 11), Og Mosekønen | ser op fra sin Bryggen | mod Manden i Maanen (VV 19), og kalder med et Mæle | fra Munde under Muld (BB 37), Moder som Fabelens Eva, | Livets og Morderens Moder, | Glemte og forborgne | sin nogle Morgen | frier hun ud af Tidernes Floder (F 25), Naar Bygen kommer, er Mørket tæt, | som om det var manet af Mulde (BB 48), Jeg har stærke Træer | i Mørkgaardshaven — | og mørke Kilder | i Mergelgraven? (BB 60), Mørk Mand hængtes i Offerlunden, | mørk lo Pigen i Midnatssunden (FR 85), Og Maanen naadig smiler, | naar den i Natten hviler (DN 17), Natten rider paa Jordens Ryg | i Rummet sit Elverridt, | rækker sin Skaal . . . („Jord“ 28 = UD 24), Murens Rosengrene | banker paa min Rude, | Sommernattens Roser | faldt, og Grenen ræddes (L 24), Mange Riger paa Jordens Runding, | mange Raster i Floders Munding (FR 86), Ruinen der i Ensomhedens Ro | var kendt fra gammel Tid som Røverbo (S 25), ind gennem Skoddernes Sprækker siver | søvnigt et segnet Skin langs Væggen (S 29), Et Skær af Solens Kraft og af Syndens Sødme | i Blikkets Soer (B 21), og blindt de sig slynged i slumrende Kraft | og suged i Cellerne soldrukken Saft (S 120), Højere Solen stiger, | kalder paa Sind og sorten Jord (L 12), Solnedgange | af sygelig Sødme (BB 58), Solskinsnattens Trolldom | syder dig i Sindet (T 81), Et spinkelt Skin, et sparsomt | Søvnlys fra Maanen strømmer, | De spæde Straaler varsomt . . . (BB 11), Kornets Stængler er stubbede Tommer, | stikker Poten paa den flygtende Hare (J 84), Aarene sygner og Somrene falmer, | Aaret segner til Uvejrets Salmer (VV 77), Syngende hided vidt dit Væsens Hede, | Somrenes Sommer, Solen aldrig nede! (DN 53), synger, imens det dugger | sagte som Sang ved Vugger (ST 9), Sommerstormens Graa-vejrspisk | svinges over Vigens Bølger, | under Taagen Vigens Fisk | sig for Vandets Skæbne følger (L 33), har alle Veers Vokal i Gem | og jager mod Verdens Ende (BB 47), Mens Verden bløder vildt af Saar | for Danmark vaagner Glædens Vaar (DN 34), Ogsaa vi har baaret | Ve og vildsomt drømt (DN 31), Ud over Vidder og Vin-Terrasser | hvidgraa Kirker og hvidgraa Huse (S 29), vide ud i den vældige Nat, | der over mit Syn sig hvælver („Jord“ 30 = UD 23), alt, hvad vidt i Verden | er og var og vorder, | giv os det at vide (ST 15), Og Vinen den gyldne er Blod af mit Blod, | og alt, hvad der vælder er Flod af min Flod, | og alt, hvad der vokser er Vækst af min Rod (S 126), hun mærkede vellyst-varm i den Vældiges Ve i den Vældiges Arm (S 132), vinke og vige og veksle som Vindene, | der over Vover vildene fare (VR 29), hen over

Vover og Vange | Vinden vaklende gaar („Jord“ 27 = UD 23), Flygtigt som den langs Markerne vuggende | gennemsigtige Em | vælder et gennemlytteligt Drømmenynn | af mit inderste Væsen frem (T 15), En Brise vugger sig kaad og øm, | mens Graavejrsfarverne vaage, | den nynner vildsomt om Verdens Drøm | bag Virkelighedens Taage (T 11).

Blandt disse Eksempler mærkes især *b*-, *h*-, *l*-, *m*-, *s*- og *v*-Bogstavrimene. De mange *h*-Allitterationer er egentlig paafaldende, hverken Johannes V. Jensen (se „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 84 og 86) eller Ludvig Holstein (se DSt. 1936 p. 149 og 1937 p. 183) har ret mange Eksempler paa *h*. Særligt kraftige Bogstavrim har vi ved Lydforbindelserne: *bl*, *br*, *gr*, *sl* og *st*. Om *v*-Allitterationer i det hele taget se DSt. 1936 p. 149 med Fodnote, og „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 83, 88 og 95—96 samt Dahlstedt i NSSt. 1938 p. 157 ff. med Fodnote.

Af T. L.s Yndlingsord træffer vi i denne Gruppe: *Dvale*, *galme*, *heftig*, *hellig*, *lysten*, *mane* (flere Gange), *Ve*, *vildsom*, *Vidde(r)* og *Virkelighed*.

I nogle Tilfælde er der næsten for mange Bogstavrim, f. Eks.: De boltet og bundne blev baarne | til Bo i de mørke Taarne. Overordentlige kraftige er Allitterationerne i „Bacchusbruden“, et af de kraftigste Digte i dansk Poesi (*br* S 138, *sl* S 120 og især *v* S 126, hvor hele Strofen er præget af *v*: *Vinen*, *vælder*, *vokser*, *Vækst*, se ogsaa S 132). En Strofe i „Jorden“ er præget af *l*-Lyden: *Latter*, *Lullen*, *Larm*, *lytter* (F 22). Digtet „Foraarsjævnøgn“ har en Strofe, der er gennemtrængt af den saa hyppigt forekommende *v*-Lyd: *vugger*, *-vej*r, *vaage*, *vildsomt*, *Verden*, *Virkelighed* (T 11). Den mest koncentrerede Allitteration har vi i dette Eksempel: Hundedags-Hede | hænger fra Høstens Himmel (VV 24). I: Og naar Luften galmer ind fra Golfer . . . (T 85) understøttes Virkningen af *l* og Assonansen i det hele taget (*gal*-, *gol*-; jf. senere *gamle*, der ved sin Fjernstilling ikke er udsat for ubehagelig Sammenblanding med Verbet *galme* (*lm* : *ml*)).

Tilsvarende Eksempler hos Holstein DSt. 1936 p. 148 f. og 1937 p. 183 f.

VII. I denne sidste Gruppe opstilles Kombinationer af Allitterations-Serier, der kan være mere eller mindre fremtrædende betinget af Konsonanternes Art, Antallet af Bogstavrim og disses Placering i Verslinjerne eller i hele Strofen. Eksemplerne opstilles alfabetisk (efter den første Lyd i Serien), og jeg knytter Bemærkninger til nogle af Typerne.

- bl br bl ff f* Dans, saa Blomsterne brister i Blod
hvor jere fejende Fødder farer! (J 98)
- b sv b b sv v v b b* Himmelens Buer
smelter i svimlende Blaanen bort i de svømmende
Luer,
Varmen sig vugger i Bølger og Banker og Tuer.
(VV17)
- d d b b l l gr gr l gr* I Disen dæmrer en farvet Sky
saa blødt som et Barndomsminde;
der ligger lønlig af Graad og Gry
et Lys i Graavejret inde. (T 11)

Denne Strofe fra Digtet „Vintergraavejr“ er helt gennemtrængt af Bogstavrim; fra de diskrete Allitterationer i de to første Verslinjer gaar Digteren over til de kunstfærdigt formede og kraftige Allitterationer i de to sidste.

d dr dr f f l l Dødens Dragt er Drømme
mangefoldig farvet;
løkker Livets Øjne ... (ST 15)

d d d l l l Mens Toner daler med Dug og Duft
forsvinder Lærker i Lys og Luft. (DN 19)

Vi har her to Gange den yndede Type Substantiv + Substantiv forbundet med og. Bogstavrimets Virkning støttes af Parallelismen og af Rimet *Duft ~ Luft*.

d l d l l l De danser og ler gennem Dagen lang
til lyse Orkestre af Lærkers Sang ... (T 17)

Her gentages *d—l* og *l* bliver saa den sejrende og kulminerer i Ordet *Lærker*.

fj fj f f d t t g g d Bag Fjorden fjern er en anden Kyst
med disede Farvers Dvale,
og Bakkerne tynges af Rummet tyst
og gaber med grønne Dale. (T 11)

Vi har her et Eksempel paa „Brydning“ af Bogstavrimene. I min Afhandling om Holsteins Allitterationer skrev jeg om denne Type: jeg skulde mene, at denne Form for Allitteration hører til de smukkeste og fineste i deres Virkning (DSt. 1936 p. 151). Netop i Variationen af de forskellige Bogstavrim og Genoptagelsen af et som troes forladt, i de mange Muligheders Spil ligger — tror jeg fortsat — et af Bogstavrimets klangskønneste og mest melodiske Omraader.

fl fl sv sv sv sv sv Hun flagrede ud mod et flimrende Grys
vildt svangre og svimlende Sfærer med Gys,
som Myggen der svirrer om Sfærer af Lys¹. (S. 118)

Denne næsten for kraftige Strofe er fra det mægtige Digt „Bacchusbruden“, som ogsaa virker meget stærkt ved sine Lydmalerier (jf. ovenfor i VI). De mange *sv*-Bogstavrim gør Strofen overeksponeret i lydlig Henseende.

fl d d fl ... op i dens Flænge kyler
sin dumpe, døsigte Flod. (S. 21)

f d d d f f ... det fyger med dæmpet og dvalende Duft,
medens Blomsterne folde de farvede Randel (VR 23)

¹ Sml. Johannes Jørgensen: i Sværme svirrer Svalerne forbi („Blomster og Frugter“ p. 49).

g b g b mod grønne Bredder gyldne Bølger plaske (F 56)

Virkningen understøttes af *r*-Lyden (*gr : br*).

gl g gl fl g fl Glimt som af gyldne Glemslers Færd,
Floder af graadkvalt Flamme. (F 47)

Her har T. L. brugt et af sine Livord *Glemsel* i Bogstavrimets Tjeneste (se nærmere om dette vigtige Ord „Ordstudier i Thøger Larsens Lyrik“, *Acta Philologica Scandinavica XVI*).

g g l l l l l Hellige Galm
fra gyldne Lande!
Lokkende Lyd
fra Livets Ø! (ST 28)

Galm og specielt *gylden* hører til T. L.s kære Ord (jf. „Ordstudier i Thøger Larsens Lyrik“).

g g l l l Ind fra Golfen det galmer,
Luften lurar med Regn og Lyn. (S. 22)

Den overordentlige kraftige Virkning, som disse Bogstavrim har, skyldes Samspillet med Assonanterne og dette, at *l* anslaaes allerede i første Linje (*Golfen* og *galmer*).

g m st g g d m d st I Glemsels Maanestilhed Gyset gaar
fra dunkle Morgendybder i din Stjerne. (F 58)

Disse Verslinjers skønne og fortættede Poesi har en ejendommelig magisk Virkning, der bl. a. er betinget af de ikke særligt kraftige Bogstavrim, der brydes saa fint og klinger ud i Fjernheden med Ordet *Stjerne*, der har Berøring med *Stilhed*.

gr v gr v Græssernes vaagne Grønt paa Vang. (F 29)

g g v v Blomsterne gule
gyser for Skyggens vandrende Ve. (ST 12)

h h d d Galer Morgenhanen
Hedenold tilbage,
duftende fra Diget? (ST 16)

h h l l d d d h Hede Hekse, leende Livsgudinder
dansed hen i Dagen blandt Danmarks Høje. (L 74)

h d d h Hyldene dufter i Stuen ind
ude fra Danmarks Haver. (ST 10)

Denne kiastisk-formede, smukke Allitteration er fra T. L.s kendteste Digt „Danmark, nu blunder den lyse Nat“. Ordet *Danmark* faar, idet

det ogsaa er Bærer af Bogstavrimet, en ekstra Accent. Sml. Johannes V. Jensen: Dølg mig i dine Arme, | dugkølige Danmark (se „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 92 med flere Eksempler).

- h l h s s l s* Naar Heden i Lyset henblaaet saas,
da saae Loke sin Sæd under Aas. (T 72)
- h h m h m* ... hilser unge Sange
højt hans Morgenskær.
Hil den unge Mester. (VV 65)
- h h s s* Smaa Himle med hyllet, men salig Sang. (T 20)
- h h s s* Blæst i slidte Træers Løv
høres hæst med Sorg at suse. (L 34)

Det kraftige Lydmaleri er betinget af *s* i *høres*, *hæst* og *suse* og af det „skjulte“ Bogstavrim i *Blæst* og *slidte* (l).

- kv kv m m m* Kvinde, Kvæg og Mulde,
Mælk og Modersind. (F 41)
- kv m m kv br br br* ... og Kvad der mumler i Møllens Kværn
og Brus fra Brisen mod Søens Bred. (VV 40)

Disse Verslinjer er fra den smukke Strofe „Landskab“. De to *m*'er bryder udmærket *kv*-Bogstavrimet, *br*-Virkningen understøttes af Assonans og Udlyds-Allitterationen: *Brus* og *Brise*. Holstein har Sammensætningen *Brisebrus* og Vestens *Brise bruser* (se DSt. 1936 p. 143 og 146).

- k k v v* ... ler i Kildernes Kluk og i Vindens Vug. (L 15)
- l l l d d* Land, hvor Barnets lyse Lok
vifter over Dige!
Gamle Danmarks Rige ... (DN 15)
- l l l l g g l* Haa, Livets Lovsang
laa løs i Kværken
paa Gærdesmutter
og Gøgen og Lærken. (BB 56)
- l d d l l h l h l h* Natten lurar i Dagens Skygge,
Døden løber i Livets Hæle,
Lidelsen hænger om Lykkens Hals. (J 84)

Bogstavrimet er her anvendt i Udtryk, der har ordsprogsagtig Karakter (jf. Holstein DSt. 1936 p. 150); sml. f. Eks. Aakjær: Vær vaagen i Vinter, vær vagtsom i Vaar! (smst. p. 148) og Helge Rode: Værn med Vid, hvad helt er vort (Sangen „Som en rejselysten Flaade“, se Den stille Have p. 102). Fra Johannes V. Jensen kan anføres: Thi

dybe Minder | og gammel Agt | og milde Kvinder — | hvor har de Magt!
(se „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 86 f.).

l l l k r k r ... døse hen i den lyse Nat,
 Livet lader sig blænde,
 Løvet skal krone Skov og Krat. (L 13)

l m m l Der er Lys i Mørket
 og Mulm i Lyset. (VV 36)

l l n v l v l l n n v En lang og langsom Nattevind
 langs Vejens Ledningstraade
 synger igennem Landet ind
 en ny og navnløs Vaade. (J 87)

Denne enestaaende lydmalende Strofe er fra Digtet „Vinternat“. Chr. Rimestad skriver om den: ... de mange Konsonantrim bringer En Løndommen i Vindens klagende Lyd ganske nær („Fra Stuckenberg til Seedorf“ II p. 60). Virkningen støttes i allerhøjeste Grad af Korrespondancen mellem *lang*, *langsom* og *langs*. Strofen er ogsaa i lydlig (akustisk) Henseende et Mesterværk.

l l t t l Der laa længe et Tæppe af Taagelag ... (T 13)

m m h h Jeg har Mareridt og Drømme
 hver Gang Maanen hæver Havet. (T 87)

m k m k Markens Korn og Møens Kind. (F 39)

m k k m Glæde, som intet Mulm kan kvæle,
 flyver fra Jorden paa klingert Mæle. (DN 23)

m l m l intet ejer en Afmagts Styrke,
 snigende, maalløs som Maanelysset. (S 30)

Dette Eksempel fra et urimet Digt med Allitterationen som fast Bestanddel tager jeg med paa Grund af dets Ejendommelighed; de to Sammensætninger korresponderer paa den intimeste Maade, Ordene ligner hinanden lydligt (*maalløs* : *Maanelys*), *s* understøtter Virkningen.

m l l s t s t m s t l Da melder lønligt Løvet
 og Havens Blomsterstande,
 at de har kysset Støvet
 i Maanens stille Lande. (BB 12)

Denne sælsomme, vidunderlige og betagende Strofe er fra Digtet „Maaneskin“; Chr. Rimestad citerer den i „Fra Stuckenberg til Seedorf“ II p. 69, men analyserer den ikke lydligt, hvad jeg ikke skal laste ham for i den Sammenhæng hvor den er citeret. Strofens magiske Virkning — den er ren Poesi — er understøttet af de fine Bogstavrim, Lydene *m* og *l* falder saa blidt og nænsomt. Jeg er af den Op-

fattelse, at Strofen er en af de genialeste i dansk Lyrik, hvad Bogstavrim angaar; de „skjulte“ Allitterationer betyder meget: *l* i *melde* og *stille* (og eventuelt i *Blomster*-).

m m sk sk Ligger i Muld og mørke Skød
et Sejersskrig og sover. (J 88)

m v m m v v v Minderne hvisker
Manden i Møde
varligt som Vinden
hvisker i Siv. (DN 60)

r r h r h h h Se, Erik rød af Gaarde,
rank paa Hesteryggen.
Hovene de haarde
slog ned i Hesteskyggen. (BB 52)

r r v v I den stjernede Nat — i Skærsommernatsluft —
er der Røre og Rislen i Vinde og Vande . . . (VR 23)

Disse to Verslinjer er fra Digtet „Serenade“, den anden Linje gaar uændret igen i „Sommernatssang“ i Slægternes Træ (p. 41 f.), som er en Omformning af det gamle Digt fra 1894 (Versemaalet er bibeholdt, 4 Strofer er blevet til 3; Digtet er helt lavet om). Vi træffer her den ofte anvendte Type Substantiv + Substantiv to Gange i et parallelistisk opbygget Udtryk (jf. Gruppe II, a).

s s d d Det er som Sø i Sommervind
og Danmarks grønne Dale. (BB 43)

Vi har her et Eksempel paa diskrete Bogstavrim af stor Skønhed.

sl r r d d d gr sl gr Slørede Sanser
rundt i Ring om Skaberen dæmrende, døende danser,
Grene i slumrende Grøen sig selv bekranser. (VV 16)

s s s s l l du tryllede sammen Sang og Sol
saa selve Luften og Lyset gol. (DN 50)

sk l sk l Skoven lurar med skumle Hvisk,
lumsk som en hungrig Trolde. („Jord“ 27 = UD 23)

Her har vi tillige Udlyds-Bogstavrim: *Hvisk* og *lumsk* (jf. tillige *Skoven* og *skumle* med *sk*) og Association mellem *skumle* og *lumsk*. Det er overordentligt kraftigt Lydmaleri, der kan minde om Johannes V. Jensens: og lumsk man fusker med anden Fugls Bo (se „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 81).

sv l sv sv l l l l Og Svøben lig Lynild svirred og sved,
de lysende Lemmer den favned og bed,
den snoed sig lystent om Lænderne ned. (S 131)

- tr tr l l* Nu trives Træet, nu lyser Løvet. (ST 50)
- t t l l m m* Tit tynges Luft over Landets Sletter
af Skyer, der minder om mørke Jætter. (T 27)
- v v d d d d* Nu vaje i Vinden hvert Danebrogsflag
over Danmark.
Nu rinder af Natten den dejligste Dag. (DN 33)
- v v g g g g v v* Vildsomt Vinden sig piner
ind mellem graa Ruiner:
ind gennem Gyderne Galmens Aande
toner i Vellyst-Vaande. (S 22)

Disse Vers har et udpræget Lydmaleri, mærk ogsaa *i*-Lyden i *vildsomt*, *pin*er og *Ru*iner. Om Ordet *Galm* se p. 27.

- v v l l* Naar Blomsterne vaagner med Farver og Duft
er Viber paa Rede og Lærker i Luft. (T 19)
- v v l l v* I Vinden aander en vaagnet Gud,
der ler og lokker: Vaagn op, spring ud! (L 21)
- v v r r r* Verdener vaage
ru i Orions forrygende Taage. (BB 28)
- v v s s s s v v s v* To Verdener volder mit Sinds
Aftensuk og salige Dragen;
den sol- og jordkryddrede Vinds
Vildsus er Vellystklagen. (F 12)
- v s s s m s m v v l l* Vinden suger de Sorger, der sove
nede i Muldenes sejge Mulm,
vækker i vilden Hyld et Svulm,
Længsel fra længst fortabte Skove¹ (F 29)

Ordet *Vind* er i Lyrik ofte brugt i Allitterationsstilling, det kan umaadelig let komme til at staa sammen med Ord som *Vejr* (jf. *Vejr* og *Vind*), *Varme*, *varm*, *Vaar*, *Vinter*, *Ve*, *hviske*, *vild*, *vandre* etc. (jf. DSt. 1936 p. 153; sml. Eksempler i Johannes V. Jensens Lyrik i mine Studier p. 88). Ordet *Vellyst* er anvendt i to Sættninger, den ene hører til Typen med Bogstavrim (jf. Gruppe I). Ordet *vildsom* hører til T. L.s yndede Ord (se nærmere mine „Ordstudier i Thøger Larsens Lyrik“ Acta Philologica Scandinavica XVI).

Tilsvarende Eksempler hos Holstein DSt. 1936 p. 150 f. og 1937 p. 184, hos Johannes V. Jensen „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 89 f.

En Sammenligning med de Digtsamlinger, som jeg har nævnt i Indledningen (p. 14 f.), viser, at T. L. særligt ynder Allitterations-Serier,

¹ Denne Strofe er citeret DSt. 1936 p. 151; der staar her fejlagtigt syge for sejge.

Sammenkædning af forskellige Bogstavrim med Krydsning, der muliggør Afveksling og fremkalder et lydigt Behag.

Denne Gennemgang af Bogstavrimet i Thøger Larsens Lyrik viser, at T. L. har anvendt Allitterationen i meget vid Udstrækning; han overgaar utvivlsomt baade Ludvig Holstein og Johannes V. Jensen i Brugen af dette Virkemiddel.

En Optælling af de forskellige Allitterationer giver følgende Resultat (VR er ikke medregnet): *s* 116, *l* 75, *v* 65, *g* 55, *h* 54, *b* 53, *m* 51, *d* 41, *t* 38, *k* 36, *f* 26, *r* 17, *j* 5, *n* 5 og *p* 2. En Optælling af Allitterationerne i Johannes V. Jensens Lyrik efter „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 82 ff. giver følgende Tal (Prosaversene er ikke medtaget): *v* 41, *l* 33, *s* 22 (det lave Tal for *s* skyldes, at en Række *s*-Allitterationer ikke er taget med), *b* 19, *m* 19, *g* 19, *r* 15, *h* 14, *f* 10, *k* 9, *t* 8, *n* 6, *d* 3, *p* 2 og *j* 0. For Holsteins Vedkommende er Tallene: *b* 25, *l* 23, *s* 22, *r* 20, *t* 15, *f* 14, *v* 14, *k* 13, *g* 11, *m* 11, *h* 8, *n* 5, *d* 2, *p* 2 og *j* 0 (se DSt. 1937 p. 184). I Johannes V. Jensens Allitterationspoesi er Rækkefølgen: *s*, *b*, *f*, *n*, *v*, *l*, *k*, *g*, *h*, *t*, *r*, *d*, *n*, *j* og *p* (se „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 91). En Sammenligning mellem disse Tal viser, at *j*, *n* og *p* ikke bruges ret meget; hos Holstein og Johannes V. Jensen ligger *d* paa en af de sidste Pladser, T. L. har i Forhold hertil et ualmindeligt stort Forbrug af *d*-Bogstavrim. Fælles for Thøger Larsen og Johannes V. Jensen er de høje Tal for *l* og *v* og endvidere de ret høje for *b*, *g* og *m*. Fælles for Thøger Larsen, Johannes V. Jensen (Allitterationspoesien fraregnet) og Ludvig Holstein er det høje Tal for *l*; *l*-Lyden hører til de foretrukne (jf. Ord som *lang*, *længes*, *leve*, *Liv*, *Lykke*, *lys*, *lyse*, *Lys*, *lytte*, *Leg*, *lege*, *lille*, *Latter*, *liflig*, *Luft* etc. etc., sml. „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 86). Karl-Hampus Dahlstedt skriver om *l*-Lyden: Konsonanten *l* betragtes redan „af nogle græske Sprogfilosoffer som Udtryk for det bløde og glatte“. Detta gäller i synnerhet om det indirekt ljudmålände *l*-ljudet (NSSt. 1938 p. 160). Om *v*-Lyden skriver han: *V*-ljudet har mycket stor användning för att återge naturljud, i synnerhet vindsus och vågsorl, och liknar däri *s*. Denna egenskap hos fonemet *v* beror emellertid ej blott på dess ljudkaraktär utan även på det förhållandet, att det i vårt språk förekommer uddljudande i en mängd ord, som hänför sig till ovan angivna ämnessfär, och som därför ofta står tillsammans (p. 157). Sml. „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ p. 88 og 95, DSt. 1936 p. 149 med Fodnote.

RUNESTENENES KUMBL

AF

KARL MARTIN NIELSEN

Runestenenes¹ almindelige udtryk for udførelsen af mindesmærket er *resþi, satti sten þansi*; men i en del indskrifter hedder det *gærþi kumbl þosi*, det oversættes i regelen „gjorde dette mindesmærke“, men det er vist hos danske runologer den almindelige forestilling, at *kumbl* egentlig betyder 'høj, gravhøj'². Denne opfattelse, der bygger paa Wimmers fremhævelse af gravhøjen som det væsentlige i betegnelsen *kumbl þosi*, har en lang tradition bag sig og maa ses som resultat af den første oldforsknings syn paa runestenene: man antog, at runestenens plads var paa en høj (og at denne var den dodes gravhøj). I denne sammenhæng har ikke mindst de to Jelling stene spillet en stor rolle; det er en forestilling, som gaar helt tilbage til middelalderen, at de to høje var Gorms og Tyras gravhøje, en forestilling, som dog ikke har kunnet bekræftes ved udgravninger (se ndf. p. 38). Medvirkende ved forstaaelsen af *kumbl, kuml* som 'gravhøj' har ogsaa den urigtige sammenstilling med latinsk *cumulus*, hob, dyng, været, og for det 19. aarhundredes forskere fik denne opfattelse yderligere støtte i den omstændighed, at islandsk *kuml* bruges om en gravhøj

¹ Indskrifterne citeres med numrene i Lis Jacobsens haandudgave (1914) af Wimmer De danske Runemindesmærker eller, hvis de mangler i denne, efter Lis Jacobsen og Erik Moltke Danmarks Runcindskrifter (forkortet DR). ² Se f. eks. Lis Jacobsen Scandia IV (1931) p. 250: „Oprindelig havde *kuml* i Østnordisk som i Vestnordisk Betydningen 'Gravhøj', men denne Betydning er i Dansk kun bevaret i de ældste Vikingetidsindskrifter [Nørre Næraa, Gørlev] . . I alle senere Indskrifter bruges *kuml* i Plur. til Betegnelse af det samlede Mindesmærke“, Erik Moltke Nordisk tidskrift X (1934) p. 429: „*kumbl* betyder gravhøjen, her [Gørlev] vel selve graven.“ Jfr. ogsaa Brøndum-Nielsens oversættelse i Gameldansk Grammatik II (1932) p. 269 f.: „det fra Runesproget velkendte *kumbl* n. (Sg. & Pl.) Gravhøj.“

(saaledes Abrahamson, Werlauff, Thorsen, Wimmer). Desuden har Nørre Næraa-stenen spillet en ikke uvæsentlig rolle.

Worm oversætter *kumbl þəsi* ved 'tumulum hunc' og skriver under omtalen af 122 Tullstorp, Monumenta Danica (1643) p. 202: „*kumbl* vide qvam aptè respondeat cumulo Latinorum, eodem planè sensu; collem verò seu cumulum aut tumulum, sepulturæ & memoriæ Ulfonis ab hisce duobus exstructum indicat.“ Se endvidere p. 262 (86 Bregninge), 333, 335 og 339 (4—5 Jelling 1—2). Tolkningen af *kumbl þəsi* som 'denne høj' er konstant, med eller uden kommentar, igennem første halvdel af det 19. aarhundrede¹.

I modsætning hertil har svenske forskere ikke fulgt Worm i deres opfattelse af ordet. Bure Monumenta Danica certiori Lectioni restituta ab absente [1643] bl. Al^v oversætter ligesom Worm Bregninge-stenens *kubl þusi* ved 'tumulum hunc'; men ellers er det oversættelsen 'sten', 'stenvård', der er fremherskende i det 17. og 18. aarh.² I det 19. aarh.

¹ Se Abrahamson Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1806, 2 p. 108, 115, Werlauff smst. 1807, 2 p. 280 f., Rask Ny Minerva 1808 p. 283, Samlede Afhandlinger III p. 408 (80 Glavendrup; Abrahamson og Werlauff behandler forholdet mellem isl. *kumbl* og *haugr*, Werlauff omtaler ogsaa en i højen „tilligemed nogle Been funden Metaldolk“, der viser, at det er en gravhøj. I 1826 oversætter Rask 'denne Kummel', se Samlede Afhandlinger III p. 413), Skule Thorlacius Antiquariske Annaler II (1815) p. 28, 33 (70 Vedelsvang), Finn Magnussen smst. IV (1827) p. 111—12 (4—5 Jelling 1—2) og Antiquarisk Tidsskrift 1843—45 p. 188, 190 (3 Skivum; overs.: 'dette Gravsted [disse Gravminder]'), N. M. Petersen Danmarks Historie i Hedenold II (1836) p. 153 (5 Jelling 2; overs.: 'disse Høje'), 155 (4 Jelling 1), III (1837) p. 368 (80 Glavendrup), Rafn Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie 1852 p. 308, 319 (4—5 Jelling 1—2) og Antiquités de l'Orient (1856) p. 194, 195, 199, 202, 205, T. G. Repp Antiquarisk Tidsskrift 1852—54 p. 270, 276 note 1 (5 Jelling 2; overs.: 'disse Høje'), 290 (15 Sønder Vissing 1). Rafn forklarer anf. afh. p. 319 note ordet saaledes: „*kumbl* betyder vel oprindelig en Dyng (cumulus), navnlig en Steendyng, Steensætning; *kumbl-dys* er da en Steen-Dysse og, ligesom senere *kumbl* særskilt, en over en steensat Grav opført Gravhøj; 'kumbl pausi' antager jeg her brugt i plur. med denne Betydning i collectiv Forstand.“ — Hos P. G. Thorsen Den søndervissingske Runesten (1839) p. 17 antydes muligheden af en anden opfattelse: „*k u b l* er både Mindemærket over en afdød og selve Gravstedet, Højen. Hint er på de ældre Stene det mindre almindelige“; p. 11 oversættes 'lod gore Høj'. ² Hadorph Gothlandz-Laghen (1687), Förötaal bl. A 3^r oversætter *ristu kumbl þisi* paa Harstad-stenen, Östergötlands runinskrifter nr. 94, ved „reste Steen denna“ (paa latin „erigebant hoc monumentum“) og tilføjer følgende forklaring: „Här kallas Stenen Kumel ty han har stått på en högh i Kyrckiogården, ther Uliwer har varit begrafwen och Högder.“ Petter Dijkman Historiske Anmärckningar, Öfwer, och Af En dehl Runstenar, i Sverige (1723) p. 141 forklarer i en anmärkning ordet saaledes: „Runstenen kallas *Kumbl*, det är steen öfwer ens griff eller jordhög, ja sielfwa Jordhögen; ty hafwa wi än ordspråk, han går som ett stort Kuml.“

behandles ordet udførligere af flere forskere. N. H. Sjöborg Försök till en Nomenklatur för Nordiska Fornlemningar (1815) p. 5 f. skriver om Sannerby-stenen, Södermanlands runinskrifter nr. 319: „*gjardi kuml* .. kan betyda: gjorde stenvården, men kunde äfven endast hafva afseende på någon i grannskapet varande Ätthög, i hvilken den döda hvilat“, men om *ristu kuml* 122 Tullstorp, Skaane „att man reste, troligast ej någon hög, utan Stenen.“ Sjöborg behandlar ogsaa ordet i Samlingar för Nordens Fornälskare III (1830) p. 122, hvor betydningen 'sten' fremhæves: „Visst är att någon gång befinnes en eller annan runsten vid en ätthög, äfven gjordes ej sällan antingen små jordkullar eller små stenrör omkring runstenarna, hvilka de hade till förfäste, men lika säkert är, att sjelfva stenen kallades kummel; därför förekommer *risdu Kuml* där ingen hög finnes, Bautil N:o 886¹, och när 2 stenar restes öfver den dödes stoft *let gjara kumbl badi*, eller bågge stenarne N:o 797². Uppkastades hög så heter det *raisa staina och haug gjara*, Bautil N:o 86³, *giridi kasa*, Brocman p. 55⁴ .. men då fråga är om stenrör, eller stensamling, heter det *gera aur* Brocman p. 215⁵.“ Sjöborg afviser saaledes ikke helt, at *kumbl* kunde sigte til en gravhøj, men fremhæver dog herimod, at det i visse tilfælde maa betegne runstenen, samt at runeindskrifterne anvender andre ord for høj og 'stenrör'. Liljegren Run-Lära (1832) nævner ikke *kumbl* i kapitlet „Högsätta den aflidne“ (p. 121—23), men tillægger det samme betydning som *mærki*, p. 90 f.: „märke, marki eller *kuml*, d. ä. märkt eller ristad sten“, og i noten „Marki, mirki, märke har väl afseende på ristningen, men då äfwen säges resa märke *raisa marki* .. åsyftar sådant owedersägligen den märkta stenen eller hela minnesmärket; så äfwen *kuml* .. hwarmed dock kummelsten, d. ä. kullersten, en klumpformig sten egentligast lærer utmärkas.“

Tydeligst kommer den svenske opfattelse frem i Carl Säves skarpe formulering, Annaler for nordisk Oldkyndighed 1852 p. 240:

Kumbl oversattes ved 'stenwård' af C. F. Brocman Öster-Göteborgs Beskrifnings Sednare Del (1760) p. 491, 516, 565, 589 og af N. R. Brocman Sagan om Ingvar Widtfarne (1762) p. 168, 189.

¹ Östergötlands runinskrifter nr. 94. ² Södermanlands runinskrifter nr. 143.

³ Harby, Uppland. Brate Svenska runristare (1925) p. 82. ⁴ Bällstad, Uppland. Brate Runverser (1891) p. 94 f., Bugge smst. p. 98, von Friesen Upplands runstenar (1913) p. 31 f., Brate Svenska runristare (1925) p. 14, Nordén Fornvännen 1938 p. 289. ⁵ Sundby, Uppland. Liljegren Run-Urkunder (1833) nr. 310, Dybeck Sveriges Runurkunder I (1860) nr. 252.

„Man antog fordom, att ordets egentliga betydelse var kummel¹, backe, stenhög, hvartill man kanske ock till en del förleddes af ordets likhet med Lat. *cumulus*; men urbetydelsen är säkert: tecken, något som visar sig högt och tydligt genom sin storlek eller glans² . . Det på runstenar så ofta förekommande kuml är således alldeles liktydigt med merki och har icke afseende på något upplagdt stenkummel, utan stundom på sjelfva inskriften, minnesmärkena, stundom på hela stenen såsom ett synligt märke. I förra fallet står ordet derföre också oftast i plur., alldeles såsom merki.“ Se ogsaa Annaler 1853 p. 356 note 1 (imod Repps ovf. anf. afhandling): „Jag är öfvertygad, att runinskrifternas kumbl, kubl, kuml aldrig betyder hög, stenröse eller kummel i nyare mening, utan alltid *minnesmärke*.“

Til Säves opfattelse slutter Rafn sig i Annaler 1859 p. 142, jfr. ogsaa Antiquarisk Tidsskrift 1858—60 p. 193, 273; men i øvrigt synes den ikke at have haft nogen indflydelse paa danske runeforskere. Det blev P. G. Thorsen, der gav den forklaring af ordet, som har været gældende siden; i De danske Runemindesmærker I (1864) p. 49—53 vender Thorsen sig imod den hidtidige danske opfattelse (men nævner ikke Säves): „Man har hidtil næsten udelukkende gjen-givet det ved 'Høj', som dog, efter hvad Runeindskrifterne selv ud-vise, i de fleste Tilfælde ikke er udtømmende.“ Paa Nørre Næraa-stenen kan „Betydningen af kubl . . kun være 'Høj' som Hvilested. Men det er ogsaa det eneste Sted, hvor denne Betydning er bestemt fremtrædende, om end ikke forsaavidt aldeles sikker, som der ogsaa godt kan ligge en Forestilling om Gravminde her deri. Overalt ellers betyder kumbl noget mere.“ I Skern-stenens forbandelse har kubl „begyndt at antage en udvidet Betydning. Denne kan altsaa kun være, at der derved menes Mindestenen og Højen i Forening. Meget tydelig fremtræder dernæst denne udvidede Betydning i Glavendrup-Stenens Brug af kubl . . hvorved altsaa det hele maa være forstaaet, — de forskjellige Dele, som udgjorde det fuldstændige Mindesmærke.“ Om

¹ 'Kummel' bruges paa svensk arkæologisk om en „av (kuller)stenar bestående gravröse utan jordbetäckning“, se Svenska Akademiens ordbok bet. 2 (ældste eks. 1634), jfr. Nordisk familjebok XV p. 241 (afbildning) samt O. Almgren Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden (1923) p. 43 ff. Denne brug af ordet findes f. eks. hos Dalin Svea Rikes Historia I (1747) p. 111 f., 192 („kummel eller stenrör“), som benævner det ældste tidsrum før Odins komme som „Kummel-äldren“, der efterfølges af „Bränne-äldren“. Jfr. ndf. p. 43 note 1. ² Jfr. definitionen i E. Jonssons Oldnordisk Ordbog (1863) p. 309: „hvad der er fremstaa-ende og saaledes gjør en Ting kjendelig; deraf Mærke.“

grundbetydningen siges: „Fra Tanken om ‘Høj’ kan der i det hele ikke være gaaet ud i Anvendelsen af kumbl“ (dette begrundes med, at man havde ordet *haugr*, samt at svenske stene har litu rita kuml — tolket ‘skrive’ — og satu kuml, hvor ordet betegner stenen). „Derimod maa man vistnok ved kumbl fastholde Betydningen af ‘Mærke’ (eller af ‘noget fremstaaende’)“.

Wimmer fremstiller i ordsamlingen til DRM IV, 2 (1908) p. xii sin opfattelse saaledes¹: „I den ældste tid synes ental særlig at være brugt om en enkelt del af mindesmærket, nemlig gravhøjen, således som det fremgår af indskriften på Nørre Nærå-stenen: *Þórmundr niút kumbls*, T. nyd (o: hvil i fred i) højen! Derimod bruges flertal, når der menes hele mindesmærket eller i hvert fald flere af de væsentlige dele, hvoraf det bestod, først og fremmest dog vistnok højen. På Glavendrup-stenen, hvor *stæin*, ‘runestenen’, nævnes ved siden af *kumbl*, sigtes der med det sidste til højen og den dermed forbundne mægtige skibsformede stenkreds; Glavendrup-stenens *kumbl* svarer nemlig til Tryggevælde-stenens *háug* og *skæið*, der ligeledes stilles ved siden af *stæin*.“

Wimmers fremstilling er almindelig antaget og citeres ogsaa af svenske runologer, se von Friesen Nordisk Kultur VI (1933), Runerne p. 152², Wessén Södermanlands runinskrifter (1936) p. 270 f.³, jfr. ogsaa Brate Östergötlands runinskrifter (1911) p. 165⁴; men Wesséns behandling af ordet staar Liljegrens og Säves opfattelse nær (se ndf. p. 48), og en afgjort kritik af den Thorsen-Wimmerske tolkning er fremsat af den svenske arkæolog Sune Lindqvist i Fornvännen 1928 p. 279: „kubl pausi, resp. kubl þusi [paa Jelling-stenene] behöver ej betyda mer än ‘dessa märken’ å stenen⁵, d. v. s. skriften och dess inramning, m. a. o. *runstenen* som sådan. Att det vanligen skulle användes som beteckning för både sten och hög, synes mig vara

¹ Jfr. ogsaa Runeskriftens oprindelse, Aarbøger 1874 p. 249, Die Runenschrift (1887) p. 358, 365, DRM I, 2 (1893—95) p. 16 note, 39—40, 79. ² „De ‘vårdar’ som avses i inskriften [Kälvesten, Östergötland] äro förmodligen jämte den runmärkta bautastenen en gravhög och kanske en stensättning dessutom.“ Jfr. ogsaa von Friesen Sparlösa-stenen (1940) p. 86. ³ „Den plurala formen, som i regeln brukas, åsyftar sannolikt, att minnesmärket har bestått av flera delar, jämte runstenen en gravhög eller flera resta stenar.“ ⁴ „Då enligt Wimmers utredning, DR. IV Ordsamling *kumbl*, detta ord betecknar särskilt ‘gravhögen’, bör verbet **kumbla* kunna hava haft ungefär samma betydelse som isl. *heggja* ‘begrave i Høj’.“ ⁵ Jfr. hermed Säves forklaring af pluralisformen ovf. p. 36.

en gissning, som icke torde äga större sannolikhetsvärde därför, att man nu en gång vant sig vid en dylik tydning av det gamla uttrycket." Lindqvists forslag afvises af Kinander Smålands runinskrifter, hft. 1 (1935) p. 61 og Wessén l. c.; men hans kritik (der viser, hvilken betydning Thorsens opfattelse gennem Wimmer har faaet) har man ikke gaaet ind paa.

Wimmer har, som det kan ses, fremsat sin opfattelse med større forsigtighed, end det er hans vane („synes særlig at være brugt om gravhøjen“, „først og fremmest dog vistnok højen“), og det er ret ubestemt, hvilke dele af mindesmærket *kumbl* i almindelighed maa antages at betegne. Wimmer kommer ikke ind paa ordets grundbetydning, og man maa af hans fremstilling faa den forestilling, at den egentlige og ældste betydning er 'gravhøj' (paa Nørre Næraa og i islandsk); naar det staar i pluralis, kommer det til foruden højen at omfatte flere (maaske alle) dele af mindesmærket, det sidste trin i „udviklingen“ er singularis-formen paa 170 Vester Marie 4, „hvorved der nærmest tænkes på runestenen“ (DRM III p. 289). Dette har sikkert ikke været Wimmers mening, men det er forstaaeligt, at det er blevet opfattet saaledes (jfr. ovf. p. 34 note 2). En saadan betydningsforskydning (som jo ogsaa Thorsens „udvidede Betýdning“ forudsætter) er naturligvis mulig¹, men dels vilde den ikke forklare brugen af pluralis, dels er den i modstrid med ordets grundbetydning (se ndf. p. 42).

Det skal nu undersøges, om Thorsens og Wimmers opfattelse finder afgjort støtte i stenenes fundforhold, indskrifternes indhold og ordets grundbetydning og brug.

Fundforholdene er ikke meget oplysende; af de stene, der har ordet *kumbl*, er de allerfleste fundet i kirkebygninger, kirkegaardsmure og lign. Ved følgende stene maa fundforholdene (anført efter DR) dog tages i betragtning: 4—5 Jelling-stenene staar nu ved kirken midt imellem de to høje; iflg. DR² er dette sikkert Jelling 2's oprindelige plads, medens det er uvist, hvor Jelling 1 oprindelig har staaet; nordhøjen rummer et stort bjælkebygget kammer; i sydhøjen er der ingen begravelse fundet. Det er muligt, men ikke sikkert,

¹ Den islandske betydning af *kuml* 'gravhøj' forklares ved en saadan betydningsforskydning, se ndf. p. 42. Jfr. ogsaa K. Sandfeld Sprogvidenskab, 2. udg. (1923) p. 80 ff. ² Jfr. ogsaa Lis Jacobsen Scandia IV (1931) p. 250—60, Johs. Brøndsted Danmarks Oldtid III (1940) p. 310, 316—20. [Jfr. ndf. p. 49].

at højene er samtidige med runestenene. Muligvis har der til monumentet hørt en stenkreds. 80 Glavendrup-stenen er fundet paa sin oprindelige plads paa en lille høj (Rævehøj) i forbindelse med en skibsformet stensætning og en anden høj (ved den modsatte ende af skibssætningen); den sidstnævnte høj er en broncealderhøj, medens der ikke ved Boyes udgravning blev fundet gravspor i runestenshøjen¹. 12 Bække-stenen 2 er fundet som den yderste i en stenrække ved to høje fra sten- eller broncealderen. Endvidere er DR 106 † Ørum fundet faa favne fra en lille gravhøj. 2 Gunderup 1 er ligeledes fundet ved en høj, men i dennes indskrift nævnes højen (*þø liggia bæþi i þem høgi*).

Paa grundlag af disse faa tilfælde kan der ikke drages sikre slutninger. Selv om de nævnte stene faktisk har staaet i forbindelse med en høj, er det ikke dermed givet, at højen er indbefattet i *kumbl*, idet flertallet af de stene, der har tilknytning til en høj, har den almindelige rejserformel *resþi, satti sten*². Dertil kommer, at højene ved Bække-stenen er fra ældre tid, muligvis ogsaa Glavendrup-stenens høj, medens de to Jelling-høje kan være samtidige med stenene. Kun i to tilfælde er der konstateret en sandsynligvis samtidig begravelse i en høj med en runesten³: 73 Danevirke og 13 Store Ryghjerg; disse stene nævner imidlertid ikke ordet *kumbl*, men har *resþi, satti sten*. En nødvendig forudsætning for, at *kumbl* kan være en sammenfattende betegnelse for højen og stenen, er ogsaa, at disse er nøje knyttet sammen; imod den tidligere almindelige antagelse, at stenens plads var paa en høj, har Sune Lindqvist Fornvännen 1928 p. 280—82 hævdet, at stenene ikke rejstes paa høje, men ved høje, og yderligere maa det fremhæves, at de langtfra altid havde forbindelse med en høj, men ofte rejstes ved veje, sejløb og lign., saa de kunde ses af de forbifarende. Dette hænger sammen med, at runestenene var mindestene, ikke gravstene⁴.

¹ Lis Jacobsen Scandia IV (1931) p. 251 angiver derimod, at det er runestenshøjen, der er en sikker broncealderhøj. Jfr. Id. Nye Runeforskninger (1931) p. 9 note 4. Om et muligt tidligere gravfund se ovf. p. 34 note 1. ² F. eks. 13 Store Ryghjerg, 48 Egaa, 61 Lille Rorbæk, 62 Vejlbj, 72 Hedeby, 73 Danevirke, 131 Fuglie 2. — Nogle faa indskrifter har *gærþi hög*: 6 Bække 1, 8 Horne, 81 Tryggvælde, og ordet *høgn* anvendes, naar indskriften meddeler, at den (de) døde ligger i højen: 2 Gunderup 1, 245 Karlevi. ³ Se Wimmer DRM I, 1 p. III.

⁴ Se Johs. Steenstrup Festskrift til Kr. Erslev (1927) p. 61 f. med note 1, 65 f., Lis Jacobsen Scandia IV (1931) p. 251; jfr. ogsaa Wimmer DRM I, 1 p. III f., Wessén Södermanlands runinskrifter (1936) p. L ff., Jacobsen & Moltke DR sp. 75 samt artiklen Plads, von Friesen har i Runorna (1933) p. 167 ff. fremsat den

Indskrifterne. Nogle faa indskrifter indeholder foruden ordet *kumbl* et andet ord for mindesmærket: *Germundr .. gærþi (minni þø) æft Sazur. Star resþi sten æft døþan. Þor wigi þæssi kumbl* DR 110 Virring (anderledes Hdg. nr. 27), *Toki resþi sten þansi¹ (?) ok gærþi kumbl þosi æft Apa .. ok Tofa .. þø liggia bæþi i þem høgi* 2 Gunderup 1, *Sasgærþr resþi sten .. at Opinkor .. Siþi sa mannr æs þosi kumbl of (ell. up) briuti* 36 Skern 1 (jfr. .. *resþi sten þænsi æftin Urøkiu ok Kaþu .. r[a](t)i sar mannr æs øþi minni þwi* DR 83 Sønder Vinge 2; anderledes Hdg. nr. 50), *Ragnhildr satti sten þansi æft Alla .. Alla synir gærþu kumbl þosi æft faþur sin ok hans kona æft wær sin* 80 Glavendrup (jfr. *Ragnhildr .. satti sten þansi ok gærþi hög þansi æft ok skeþ þæssi Gunulf, wær sin* 81 Tryggevælde).

Wimmer lægger stor vægt paa forholdet mellem Glavendrup og Tryggevælde; men selv om de begge er rejst af Ragnhild og ristet af Sote, er det dog ikke givet, at *kumbl* paa Glavendrup er lig *høg* og *skeþ*, det er ovenfor nævnt, at stene, der er rejst i tilknytning til en høj, langt fra altid nævner denne, og Strø- og Hunnestad-monumenterne, der bestaar af flere rejste stene, indeholder ingen angivelse af dette forhold. Desuden er indskrifternes opbygning forskellig paa de to stene: Tryggevælde opregner ganske præcist, hvilke tre ting Ragnhild har udført, medens Glavendrup meddeler, at „Ragnhild satte stenen“, og „at sønnerne gjorde kumlerne sammen med hende“. Det kan betyde, at Ragnhild alene har æren for rejsningen af stenen, og at sønnerne har været med til andre dele af mindesmærket, men det er ogsaa muligt, at *kumbl þosi* kan indeholde en gentagelse af *sten*, saaledes at den første rejserformel meddeler, at Ragnhild har sat stenen, den anden, at sønnerne og hun har udført hele mindesmærket². Ogsaa m. h. t. Gunderup-stenen kan de samme to opfattelser gøres gældende: *kumbl* kan være noget andet end stenen, eller det kan indbefatte denne, idet det betones, at Toke ikke blot rejste stenen, men udførte hele mindesmærket². Den reale forstaaelse af Virring-stenens indskrift er vanskelig; *minni* maa vel omfatte hele mindesmærket,

opfattelse, at runestenenes blomstringstid hænger sammen med brydningen mellem hedenskab og kristendom, og at stenen rejstes paa ættens gravfelt, naar den døde var begravet ved kirken. Gardell Gravmon. från Sveriges medeltid (1937) p. 42—48 antager, at de fleste runestene er virkelige gravstene.

¹ stini þaisi tolkes af Lis Jacobsen som fejl for stain þansi, af Erik Moltke som fejl for stina þaisi. ² Ordet 'mindesmærke' er her anvendt i den sædvanlige ubestemte betydning, uden at der foreløbig tages stilling til, hvilke dele det betegner.

ogsaa stenen, som nævnes særskilt; men om *kumbl* er lig *minni* eller noget andet, er uvist.

Et vægtigt bevis for, at *kumbl* maa betegne gravhøjen, kunde man finde i Skern-stenens forbandelse *siþi sa mannr æs þosi kumbl of* (ell. *up*) *briuti*, idet denne kunde antages at være rettet mod højbryderen; saaledes opfattes den af Lis Jacobsen Forbandelsesformularer (1935) p. 66¹, medens Wimmer DRM II p. 175 ikke mener, at dette er tilfældet². En sammenligning med de øvrige forbandelsesformler bestyrker heller ikke rigtigheden af denne anskuelse: 80 Glavendrup og 81 Tryggevælde har som objekt ordet *sten*: *at rita*³ *sa wærþi æs sten þansi* ailti³ *æþa æft annan dragi* (resp. *hæþan dragi*). Af de fire andre med *briuta* har de to urnordiske objektet *þat*: DR 357 Stentofen *sa þat briutiþ*, DR 360 Björketorp *sar þat brytr*; dette *þat* betegner utvivlsomt det rejste mindesmærke og opfattes ogsaa almindeligt saaledes⁴. To er uden objekt; 118 Glemminge lyder *Sweni satti sten þæssi* .. *wærþi at rata*³ *hwa's of* (ell. *up*) *briuti*; her er det sprogligt rimeligst at antage underforstaaelse af det i rejserformlen nævnte *sten*⁵. Saleby-stenen, Väster Götland, slutter ligeledes med *hwa's of briuti*, vel med objektet underforstaaet fra rejserformlens *kumbl*⁶.

¹ Kapitlet „Forbrydelsens art“: „Disse udtryk [bryde, opbryde] betegner jo sikkert opbrydning af graven“. Denne opfattelse synes ikke helt at harmonere med Lis Jacobsens syn paa vikingetidens runestene: „Det 10. og 11. Aarhundredes Runestene har været Monumenter, ikke Gravstene“ (Scandia IV p. 251), jfr. ovf. p. 39 note 4. Af de fem stene, der har disse udtryk, er de to senurnordiske, de tre fra 11. aarhundrede; jfr. ndf. ² „*upp briuta* [kan] forstås i den egenlige betydning 'opbryde', idet der da nærmest tænkes på højbryderne, der som gravrøvere forstyrrer gravens fred; men ordet har dog snarere en noget almindeligere betydning: 'tilføje overlast, øve vold mod, forstyrre' (om mindesmærket i det hele)“. Jfr. ogsaa Ivar Lindquists oversættelse af Skern-stenen, Sparlösa-stenen (1940) p. 123 „som nedbryter detta märke.“ ³ *rita*, *rata* og *ailti* er ikke sikkert tolkede. ⁴ Se Bugge Tidskrift for Philologi VII (1866—67) p. 331 (underforstaaet *kumbl*, *merki* ell. lign.), Magnus Olsen Bergens Museums Aarbok 1911 nr. 11 p. 30: „som bryter dette (gravmæle)“, von Friesen Lister- och Listerby-stenarna (1916) p. 20, 52: „som förstör denna minnesvård.“ Magnus Olsen antager dog, at forbandelsen er rettet mod den, som forstyrrer gravfreden (men saaledes ogsaa m. h. t. Glavendrup og Tryggevælde, der har obj. *sten*, smst. p. 34 note 4, Norges Indskrifter II p. 631 note 2), og von Friesen l. c. p. 19 har som alternativ tolkning „bryter sig in i graven.“ ⁵ Jfr. Nygaard Norrøn Syntax § 19 anm. Et objekt kan dog udelades uden at være nævnt i det foregaaende (smst. § 21), men i saa tilfælde er der til verbet knyttet en nærmere bestemmelse (præpositionsled eller adverbium). ⁶ Se Lis Jacobsen Forbandelsesformularer (1935) p. 49—55, jfr. Ivar Lindquist Galdrar (1923) p. 174 ff. Lindquist oversætter „vemhålst som bryter om kull (denna sten)“.

Hvorledes man reelt skal opfatte 'forbrydelsens art', kan maaske være usikkert, men formelt (verbalt) er forbandelsen utvivlsomt rettet mod den, der krænker det rejste mindesmærke.

Ordets betydning. Etymologien har været omstridt; men paa grundlag af ordets brug i de germanske sprog kan grundbetydningen bestemmes som 'tegn, mærke'¹: vestnord. *kuml*, *hjelm* (i digtningen), *herkuml*, *hærmærke* paa *hjelm* eller *skjold*, ogsaa: *hjelm* (i digtningen), *örkuml*, *legemsskade*, fornsv. *bokumbl*, *bomærke*, sv. dial. *kum-mel*, *sømærke* („uppkastad stenhop på grund i sjön, till märke för sjöfarande“), *mærke* i land under fiskeri, *mærke* paa kreatur, sv. rigsspr. (†) træstykke anvendt som *mærke*, oldsaks. *kumb(a)l*, *tegn*, oldeng. (*here*)*cumbol*, (*felt*)*tegn*, *fane*. Betydningen 'gravhøj' kendes kun i de islandske sagaer og betragtes som sekundær (udviklet af brugen om *mærke* paa *gravhøj*²).

¹ Se Hellquist Svensk etymologisk ordbok, Brøndum-Nielsen Gammeldansk Grammatik II p. 269 f. Jfr. ogsaa Falk Altnordische Waffenkunde (1914) p. 160, Schlyter Ordbok, Rietz Svenskt Dialekt-Lexikon p. 364, Svenska Akademiens ordbok. Tidligere sammenstilledes *kuml* med lat. *cumulus* (og *tumulus*), saaledes Worm, Rafn (se ovf.), Rietz og endnu Kluge i Grundriss der germanischen Philologie² I (1897) p. 337, Noreen Altisländische Grammatik³ (1903) § 281 anm. 1 (opgivet i resp. 3. og 4. udg.). Den sandsynligste etymologi er givet af Much og Meringer, se Indogermanische Forschungen XIX (1906) p. 445, XXI (1907) p. 298, *kumbl* sammenstilles med vestnord. *kumbr*, *klods*, græsk *gomphós*, (træ)nagle, pæl; det har været betegnelse for raat tilhuggede kultiske figurer (*effigies* hos Tacitus), pæle paa grave og lign. Meringer henviser til afbildningen hos Sophus Müller Nordische Altertumskunde II (1898) p. 78 fig. 46 (= Vor Oldtid p. 500 fig. 298). Den skik at rejse en stang paa en gravhøj omtales af den arabiske rejseklæder Ibn Fadlan, se von Friesen Upplands runstenar (1913) p. 37, og paa flere svenske runestene nævnes 'stav': *stena ok staf* Bällstad (Brate Svenska runristare, 1925, p. 14), *staf ok stena* Vreta, Uppland (Liljegren Run-Urkunder, 1833, nr. 2010), *sten . . ok staf* Kolsundet (Södermanlands runinskrifter nr. 196); angaaende Fyrby-stenens sættu *sten ok stafa marga* se Brate Arkiv XLI (1925) p. 332, Södermanlands runinskrifter p. 43, Wessén smst. p. 376. Sahlgren har formodet, at stednavne, der indeholder ordet 'stav', skulde være opkaldt efter oprejste gudebilleder eller hellige pæle og stene (maaske runestene), se nærmere herom Thede Palm Namn och bygd XXVIII (1940) p. 15—19; jfr. ogsaa Svend Aakjær i Turistforeningen for Danmark. Aarbog 1925 p. 43. De to ord *kumbl* og *staf* har da mulligvis betegnet væsentlig det samme, og det er nærliggende at tænke sig, at *kuml* i nogle af stednavnene (se ndf.) kunde tolkes paa lignende maade. ² I digtningen findes kun det tvivlsomme *kumla brjótr*, Egils Lausavisur 2, Kormáks Lausavisur 20, der er blevet opfattet som 'opbryder af gravhøje', se Finnur Jónsson Lexicon poeticum, Sigurður Nordal Íslenzk Fornrit II (1933) p. 108; men *kuml* kan dog her have den sædvanlige betydning 'hjelm' (= *herkuml*), se E. A. Kock Notationes Norrœnæ XIII (1929) § 1882, E. Ó. Sveinsson Íslenzk Fornrit VIII (1939) p. 228. — *kumblays* Grógaldur 1 er vel egentlig 'ein Steinhauften mit einem Pflock' (Meringer l. c.).

Ordet *kumbl* indgaar desuden i en del nordiske stednavne, især som første led. Det er i de fleste tilfælde vanskeligt at afgøre, hvilken betydning der foreligger, og stednavneforskerne udtaler sig som regel ikke med bestemthed, men nævner som muligheder 'mærke' (af en eller anden art), 'gravmindesmærke', 'gravhøj', 'stenröse' (i svensk)¹. I et par grupper er dog de sidste to muligheder udelukket: i de danske 'Kumlhøje' (som ordbogsredaktør Jørgen Glahder først har henledt min opmærksomhed paa) kan betydningen af *kumbl* ikke være 'høj', forleddet maa her betegne et eller andet mærke, som har været paa højen; i Lancashire, England, findes et tilsvarende *Cumbelhou*, Ekwall formoder, at kumlet her er et kors, som iflg. ældre kilder har staaet paa højen. Den anden gruppe er svenske navne med *-kumla* som sidste led: *Stenkumla*, *Stockkumla*, *Träkumla*, hvis forled viser, at de 'mærker', som har været navngivende, kan have været saavel træmærker som stenmærker. I svenske navne som *Kummelgrunden*, *Kummelören* er betydningen 'sømærke'². Med hensyn til *kuml*-nav-

¹ Det er dog tvivlsomt, om *kumbl* kan betegne et stenröse, idet denne betydning vist er dannet af oldforskerne i det 17. aarh. med forbillende i islandsk *kuml*, se Hellquist Studier öfver de svenska sjönamnen (1903—06) p. 311. Jfr. ovf. p. 36 note 1.

² Den følgende opregning af *kuml*-navne skylder jeg i det væsentlige elskværdig meddelelse fra mag. art. Kristian Hald. — Sverige: *Kumla* Hellquist Sjönamn l. c., *Stenkumla*, *Stockkumla*, *Träkumla*, *Finnekumla* Hellquist De svenska ortnamnen på -by (1918) p. 22 f., *Kumle* A. Falkman Ortnamnen i Skåne (1877) p. 63, Erik Bruhn Ägonamn i Rönnebergs härad I (1931) p. 142 f., *Kumlan* Hellquist Sjönamn l. c., *Kummelby* Hellquist Ortnamnen på -by l. c., Gösta Franzén Vikbolandets by- och gårdnamn I (1937) p. 119 f., fornsv. *Kombla bæk* Hellquist Sjönamn l. c., *Kummelgrund* Karsten Svensk bygd i Österbotten I (1921) p. 385, Ivar Westman Nyländska önamn I (1935) p. 210 f., *Kummelholmen* Ortnamnen i Värmlands län XII (1939) p. 73, *Kumlinge* Hellquist Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge ock -unga (1904) p. 75 f., *Komlösa* Ortnamnen i Älvsborgs län XI (1910) p. 42 f. (jfr. H. V. Clausen Aarbøger 1916 p. 153 f.), *Kumlamossen* Ortnamnen i Värmlands län XIV (1938) p. 163, *Komskälet* Ortnamnen i Älvsborgs län VII, 1 (1919) p. 238 f., *Kumlatofta* Falkman l. c., *Kummelön* Ortnamnen i Värmlands län XV (1939) p. 26, *Kummelören*, *Kummelskäret* Karsten Svensk bygd i Österbotten I (1921) p. 316, 338, jfr. p. 407. Om udbredelse se Hellquist Ortnamnen på -by l. c., Franzén l. c. samt Sahlgren Rig III 1920 p. 162. — Norge: *Kumle* Norske Gaardnavne XII p. 253, *Kongelbæk* smst. III p. 286, *Kommelhaugen* smst. XVII p. 18, *Kommerstad* smst. III p. 13, *Kongtorp* smst. II p. 185, *Konglungen* smst. II p. 158, *Kumlevold*, *Komlarvolden*, *Kunglevold* smst. IX p. 338, X p. 115, XI p. 409, *Kummervold* smst. XIII p. 337, *Kumloen* smst. VII p. 7 f., *Kommersoën* smst. VI p. 44, Indrebo Stadnamn fraa Oslofjorden (1929) p. 116. Orknøerne: *Cumlaquoy* (*Kumlakvi*) Magnus Olsen Nordisk Kultur V, Stednavne (1939) p. 20. Shetlandsoerne: *Kummel*, *Bonjekummel*, *Kumlakin*, *Kummelwik* Jakob Jacobsen Aarbøger 1901 p. 125. — Danmark: *Kumle* (maaske af Kumlehøj) Sønderjyske Stednavne IV (1936) p. 588, *Kumlehoje* Trap Danmark⁴ IV p. 863, *Kumlhøj*

nenes udbredelse er det bemærkelsesværdigt, at deres centrale område er Mälardalen (Mellemsverige); der er saaledes ikke geografisk sammenfald med runeindskrifter, der anvender ordet *kumbl*, jfr. ndf.

Det er følgende (som ogsaa fremhævet af Sävve og Thorsen) betydningen 'tegn, mærke', der maa danne udgangspunktet ved et forsøg paa at bestemme betydningen af runesprogets *kumbl*, og der er grund til at fremhæve Sävves (og Liljegrens) sammenstilling med runesv. *mærki*; til ligheden i betydning og begges brug i pluralis kommer den indbyrdes geografiske fordeling: *kumbl* tilhører Danmark og Götaland, medens det i Svealand næsten kun forekommer i Södermanland (ved siden af *mærki*), *mærki* er derimod karakteristisk for Svealandskaberne¹. I Norge findes *kumbl* kun paa een runesten, Eikelandstenen².

I de ældste danske runeindskrifter forekommer *kumbl* kun i formen *niut* (*wæl*) *kumbls* (singularis) 79 Nørre Næraa og DR 239 Gørlev samt i *Eriks kumbl* (singularis eller pluralis) DR 17 Starup. I indskrifter fra den egentlige runestenstid, o. 900—1050, anvendes det (med to undtagelser) udelukkende i rejserformler (20 gange), det staar her altid i pluralis (pronomen mangler kun paa 15 Sønder Vissing 1) og er som regel objekt for *gorwa*, sjældent for *resa*, *sælia*. Desuden findes det paa to yngre bornholmske stene, den ene gang i singularis.

Den konstante brug af pluralis³ i den egentlige runestenstids rejserformler viser, at *kumbl* oprindeligt maa have været betegnelse for et mindesmærke bestaaende af flere dele, deri har Thorsen og Wimmer utvivlsomt ret; men at disse dele skulde være gravhøjen og stenen (eller en stensætning), er sprogligt usandsynligt. Selv om man kunde tænke sig, at singularis *kumbl* engang før runestenstiden havde været brugt i betydningen 'gravmærke', dels om en rejst sten, dels om en gravhøj, er det næppe tænkeligt, at pluralis *kumbl* kunde antage betydningen 'gravhøjen + stenen'. Det er rimeligst at antage, at *kumbl þösi*, disse mærker, har betegnet mærker af samme slags, og i saa fald kan der kun være tale om flere stene, d. v. s. et mindes-

smst. V p. 350, 351, VI p. 642, *Kummerhøj* smst. V p. 672, *Kumlehøj* Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1926 p. 130, *Kumlegaard* Johs. Steenstrup De danske Stednavne (1918) p. 100, *Kummerlev* (1231: *Cumled*) Sønderjyske Stednavne III (1933) p. 409 f. England: *Cumbelhou* E. Ekwall Namn och bygd VIII 1920 p. 92.

¹ Se R. Kinander Smålands runinskrifter hft. 1 (1935) p. 61 f. ² Magnus Olsen Nordisk Kultur VI, Runerne (1933) p. 88. ³ Om singularis-formen paa Vester Marie 4 se ndf. p. 46.

mærke bestaaende af flere rejste stene. De ovenfor anførte fundforhold taler ikke imod denne opfattelse, Glavendrup og Bække har begge stensætninger, maaske har ogsaa Jelling haft en saadan. Af andre runestene, der er led i et monument bestaaende af flere stene, er de kendteste Björketorp, Hunnestad og Strö. Endvidere angiver indskrifterne paa en del stene, at disse har været led i et saadant mindesmærke, se nedenfor. Den foreslaaede tolkning af pluralis-brugen, der er sprogligt motiveret, giver saaledes en dækkende betegnelse for en velkendt realitet, en samling af flere stene, der danner et mindesmærke. I de indskrifter, der baade nævner *kumbl* og *sten*, skulde *kumbl* da enten som sædvanligt betegne mindesmærket som helhed (o: de rejste stene), eller hvis runestenen er undtaget, specielt stensætningen, der er knyttet til den¹.

Pluralis-formen maa antages meget tidligt at have faaet kollektiv betydning og være blevet betegnelse for mindesmærket, betragtet som en enhed. Herpaa tyder ikke blot den konstante anvendelse af pluralis, men ogsaa den gennemgaaende brug af verbet *gørwa*. Naar man i enkelte indskrifter træffer verberne *resa*, *sælia* (der egentlig hører sammen med objektet *sten*), forklares dette naturligt ud fra den antagelse, at *kumbl* er de rejste stene, først og fremmest runestenen. Hvis man derimod med Thorsen og Wimmer gaar ud fra, at *kumbl* først og fremmest betegner gravhøjen, er det nødvendigt at ty til den forklaring, at ordet *kumbl* har undergaaet en (lidet rimelig) betydningsforskydning, eller at der er sket en sammenblanding af de to rejserformler.

Pluralis *kumbl* skulde ud fra den her givne forklaring betegne det samme som akk. *stena*, der forekommer i indskrifter fra det 11. aarhundrede², navnlig skaanske (7 gange) samt en enkelt gang paa Sjælland (93 Alsted) og een i Blekinge (DR 365 † Lösen 2); *kumbl* findes hovedsagelig i (syd)jyske indskrifter fra 10. aarhundrede² (12 gange) og i skaanske fra 11. aarhundrede (6 gange), kun een gang paa Fyen: 80 Glavendrup (ca. 900) og een paa Lolland: 86 Bregninge (10. aarhundrede). Derimod forekommer *kumbl* i de talrige (midt)jyske indskrifter fra 11. aarhundrede kun i to: DR 150 (Hdg. 251) Hurup

¹ Ordet *skeþ* paa Tryggevælde-stenen betegner ikke en stensætning i almindelighed, men specielt den skibsformede stensætning (jfr. vn. *skeið*, langskib). ² Betegnelserne 10. og 11. aarhundrede er her anvendt svarende til grupperne Jelling og Efter-Jelling i DR.

(defekt: þurmuþr r (ml) þ(is) .. iftir etc.) og 36 Skern 1 (forbandelsen). Brugen af pluralis *stena* er maaske en novation i indskrifternes formelsprog, den findes ogsaa i svenske indskrifter¹; inden for det danske omraade er den begrænset til landsdelene øst for Øresund² (paa Alsted-stenen kan den skyldes svensk paavirkning). At man i skaanske indskrifter anvender saavel *gorwa*, *resa*, *sælia kumbl* som *resa*, *sælia stena*, taler ikke imod den givne forklaring af *kumbl*; paa tilsvarende maade træffes i Södermanland *resa stena* ved siden af *gorwa*, *resa mærki*.

Som ovenfor nævnt anvendes singularis i rejserformlen *resþu kumbl þælsi* paa 170 Vester Marie 4; dette maa utvivlsomt ses i sammenhæng med det samme fænomen paa svenske stene³, idet de bornholmske runestene paa forskellige punkter viser berøring med Sverige⁴. At der med *kumbl* maa sigtes til runestenen⁵, viser brugen af *resa*; men det er uvist, om der er tale om en egentlig singularis-funktion til betegnelse af stenen i modsætning til pluralis om mindesmærket som helhed, eller om singularis har samme kollektive betydning som pluralis, idet mindesmærket betragtes som en enhed. Det sidste antages af Wessén Södermanlands runinskrifter (1936) p. 271, men det en enkelt gang forekommende *kumbl bæþi* (smst. nr. 143) tyder snarest paa den første mulighed.

Medens denne singularis-brug finder sin naturlige forklaring i den her givne tolkning af pluralis-formen, stiller det sig vanskeligere med udtrykket *niut kumbls* paa 79 Nørre Næraa og den senere fundne DR 239 Gørlev, idet dette dels er blevet tolket som et ønske om, at den døde maa hvile i fred i graven⁶, dels som en magisk formel, der skulde binde den døde til graven⁷. Begge tolkninger forudsætter

¹ Se ordsamlingerne til Östergötlands og Södermanlands runinskrifter. ² Om stini þælsi 2 Gunderup 1 se ovf. p. 40 note 1. ³ Östergötlands runinskrifter nr. 75, 154, Södermanlands runinskrifter nr. 46, 47, Smålands runinskrifter nr. 16. ⁴ Se Erik Moltke Danske Studier 1934 p. 17 f. ⁵ Jfr. Wimmer DRM III p. 289 „kumbl står altså her i ental i den sædvanlige betydning 'mindesmærke' (hvorfed der nærmest tænkes på runestenen).“ ⁶ Se Wimmer ovf. p. 37. Herimod Marstrander Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab III (1929) p. 163: *njóta*=possidere, uti. ⁷ Erik Moltke (og Hugo Pipping) Nordisk tidskrift X (1934) p. 429 f. med note. Moltke oversætter, i tilslutning til Marstrander, 'brug, nytt graven' og konkluderer: „formlen kunde da opfattes som en gravbindingsformel: ved den bandt man den døde til hans grav og hindrede ham i at gøre skade blandt de levende.“ I overensstemmelse hermed er Pippings tolkning: „Låt bli att komma upp igen“; jfr. ogsaa Arthur Nordén Fornvännen 1937 p. 152. Om formodede gengangerbesværgelser i runeindskrifter se Arthur Nordén smst. 1934 p. 97—116, Hugo Jungner smst. 1936 p. 278—303.

betydningen 'gravhøj, grav', som ellers kun kendes fra de islandske sagaer (se ovf. p. 42). Det er ikke absolut umuligt, at denne betydning kunde foreligge i *niut kumbls*, men sandsynligt er det ikke i en saa gammel formel. Man kunde ogsaa, som nævnt ovenfor, tænke sig, at gravhøjen kunde betegnes som et 'mærke', men ingen af de givne tolkninger passer til en saadan brug af ordet. Imod Moltkes og Pippings tolkning maa indvendes, at den forudsætter en eufemistisk sprogbrug, hvilket ikke taler for dens rigtighed. Nok saa rimeligt synes det ud fra ordlyden at antage en formel, der tjener til værn for den døde og hans grav; det er i saa fald mindre væsentligt, om man tolker *niuta* som 'bruge' eller 'nyde' (begge betydninger findes i Edda og skjaldesproget), *kumbl* er da snarest en betegnelse for runestenen, selv om det ogsaa kunde være et andet 'mærke', der har været anvendt som værn. Men saa længe man ikke er naaet til en sikker forstaaelse af udtrykket, kan det i hvert fald ikke anvendes til at dokumentere betydningen 'høj'¹.

Det ligger i sagens natur, at der ikke kan føres bevis for, at *kumbl* er en betegnelse for de rejste stene; men det kan paa den anden side ikke modbevises. Selv om der er forhold, der kunde tale for betydningen høj (og runesten) (visse stenes plads ved eller paa høje, formen paa Nørre Næraa og Gørlev), er disse dog ikke afgørende, og der

¹ Ogsaa Wimmers tolkning af 12 Bække 2 forudsætter betydningen 'høj'. Indskriftens første linje lyder *hribnā ktubi kriukubpsi*, som af Wimmer DRM II p. 91 ff. læses *hribnā k(a)t u(r)bi(n) kriu(t)kub(l) p(u)si*, *Hræbna gat orpin griutkumbl psi*, Rævne lod opkaste dette stenkummel. Imod Wimmers læsning og tolkning, der først er fremsat i *Opuscula philologica ad I. N. Madvigium* (1876) p. 212 ff., indvender Bugge Norges Indskrifter I (1891) p. 62, at udtrykket *wærpa kumbl* ellers er ukendt og passer daarligt til den oprindelige betydning af *kumbl*, 'mærke'; Bugge slutter sig til den af Sæve Antiquarisk Tidsskrift 1858—60 p. 272 f. foreslaaede læsning, der lidt modificeret lyder *hribnā (u)k tubi k(i)ri(p)u kub(l) p(u)si*, Revna og Tubbe gjorde disse mærker. Wimmers vægtigste argument herimod er, at saavel samtidige som yngre danske indskrifter har *karpi*, medens *kirpi* først kendes fra yngre svenske indskrifter. Det afgørende for Wimmers tolkning er, om *kumbl* kan betyde 'høj', i saa fald maa *wærpa kumbl* kunne anvendes = isl. *verpa haug*, forbindelsen er ikke mere uforenelig med betydningen 'mærke' end Laxdælas *pau liggyja bæði i kumli*. I modsat fald maa man foretrække Sæves tolkning, som tillige har den fordel at give en velkendt indskriftformulering (jfr. Brate Vitterhets Akademiens månadsblad 1901—02 p. 6); man maa da med Brate og Bugge overveje muligheden af at læse *k(a)ri(p)u*, selv om svarabhaktivokalen sædvanlig stemmer med den trykstærke vokal. Formen *karipi* læser Brate Östergötlands runinskrifter p. 203 paa en sten i Västerlösa og von Friesen Upplands runstenar (1913) p. 31 paa Bällstad (ligeledes Brate Svenska runristare, 1925, p. 14). Jfr. Kock Svensk ljdhistoria § 1996, § 1998.

knytter sig væsentlige vanskeligheder til denne forklaring: betydningsudviklingen mærke > gravhøj > høj og runesten (i pluralis) > runesten (som objekt for *resa* og *sætla*). Antager man derimod, at *kumbl* betegner de(n) rejste sten(e), runestenen (med stensætning), er dets betydning i ældre og yngre indskrifter, i singularis og pluralis, som objekt for *gørwa* og *resa*, *sætla* stadig den samme.

Nærværende afhandling var oprindeligt tænkt blot som en kritik af Wimmers opfattelse og et forslag til en ny tolkning af ordet. Säves behandling var mig ukendt, ligeledes at Thorsen var ophavsmand til den gængse forklaring. En undersøgelse af den ældre litteratur gav baade baggrunden for Wimmers opfattelse og viste en afgørende forskel i danske og svenske forskeres syn paa ordets betydning. I de danske behandlinger tolkes det som 'gravhøj', indtil Thorsen føjer stenen til; men højen bliver stadig det væsentlige. I modsætning hertil har svenske forskere betragtet ordet som en betegnelse for runestenen, tilsyneladende upaavirkede af Worms tolkning; ganske vist nævnes i det 18. aarhundredes litteratur, at *kumbl* kan sigte til runestens forbindelse med en gravhøj, men ordet tolkes ikke som 'høj'; Sjöborg indrømmer muligheden af, at *kumbl* kan betegne gravhøjen, men fremhæver samtidig, at visse indskrifter med sikkerhed viser betydningen 'sten, stenvård', og for Liljegren og Säve er *kumbl* runestenen med dens indskrift. Til denne opfattelse slutter Rafn sig, men dette sætter sig ikke spor i senere danske behandlinger, og i det hele taget mærkes saa godt som ingen vekselvirkning mellem dansk og svensk opfattelse. Først Wimmers fremstilling formaar at vinde terræn i Sverige, saa at Sune Lindqvist — i sin kritik af den — kan udtale, „att man nu en gång vant sig vid en dylik tydning av det gamla uttrycket.“ Men selv om denne tolkning citeres af svenske runologer (se ovf. p. 37), er deres opfattelse dog i realiteten den samme som Liljegrens og Säves, saaledes som det fremgaar af Wesséns behandling i Södermanlands runinskrifter (1936) p. 270 f. Det hedder her „Troligen åsyftas i båda fallen [*gærði kumbl* og *ræisti stæin*] det samma, den resta runsten med dess inskrift“¹, men *kumbl* har „en allmänare innebörd än *stæinn*; det kan lämpligast översättas med minnesmärke, vård“; i indskrifter, hvor *kumbl* findes ved siden af *sten*, anses det for

¹ Jfr. hermed Sune Lindqvists opfattelse ovf. p. 37 f. Selv om Lindqvist gaar ud fra, at *kumbl* egentlig betegner runerne, antager han dog, at det er „runstenen som sådan“.

i det væsentlige at være en variation af dette, og som støtte for den antagelse, at *kumbl* først og fremmest tager sigte paa stenen, anføres sammensætningerne *stainkumbl* (Liljegren Run-Urkunder nr. 1060¹) og *brutarkuml* 'vejmærke' (smst. nr. 485²) samt indskriften paa *Långarnö* (smst. nr. 675³), der først meddeler, at Vedralde har ladet føre en stor sten hid, og dernæst, at han og Arngerd har ladet rejse mindesmærket (pau litu kubl raisa pisa).

Til side 38: I eftersommeren 1941 er der af Nationalmuseet foretaget en undersøgelse af sydhøjen i Jelling, og det er herved definitivt konstateret, at den ikke indeholder nogen grav; paa højbunden fandtes et antal indskriftløse kampesten. Johs. Brøndsted gjorde for udgravningen rede for de forskellige problemer (Politikens kronik 22—23/6) og søgte her at forlige den traditionelle opfattelse af *kumbl* med den mulighed, at højen ikke skulde indeholde nogen grav. I en senere kronik (12/11) om konsekvenserne af undersøgelsen refererer Brøndsted til den her fremsatte anskuelse og skriver til slut: „Jeg vil endda gaa saa vidt at sige, at den nye Udgravnings Paavisning af, at Sydhøjen er tom, i sig selv er Bevis for, at der ikke med de to Jellingstenes Ord „disse Kumler“ kan være ment Jordhøjene. I saa Fald vilde nemlig en Modsigelse bestaa mellem de to Stene, idet den lille udsiger, at Tyre hviler i den ene Høj, mens den store erklærer, at Gorm og Tyre hviler i den anden. . . Diskussionen paa dette Punkt kan nu ophøre; vi kan for begge Runestenes Vedkommende tolke Udtrykket „dette Mindesmærke“ som „denne Runesten“ med dertil hørende Række eller Kres af indskriftløse Sten.“

Til side 42 note 1: I det nylig udkomne hæfte af Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1941 har Gudmund Hatt (p. 161 ff.) gjort opmærksom paa, at man i Jylland i bronzealderen har kendt den skik at omgive gravhøje med stolper, idet Vesterlund-fundets cirkelrunde kreds af 14 stolpehuller sikkert ikke har hørt til et hus, men til en palisadehøj som de hollandske (jeg skylder Jørgen Glahder tak for denne oplysning). Ud fra Muchs og Meringers etymologi til *kumbl* er det nærliggende at tænke, at dette ord har været betegnelse for saadanne stolper; fra denne anvendelse kunde det da være overført paa bautastenenene, som ligeledes oprindelig var knyttet til grave, og sluttelig til vikingetidens runestene, bautastenenenes efterfølgere. Om bautastenenene og overgangen fra gravsten til mindesten kan henvises til Sophus Müller Vor Oldtid (1897) p. 660—63.

¹ Ockelbo-stenen, Gestrikland. Jfr. Wimmer DRM II p. 92. ² Sälma-stenen, Uppland. Brate og Bugge Runverser (1891) p. 102—08, Brate Sveriges runinskrifter (1928) p. 56 f. Om betydningen af *brutarkuml* se von Friesen Upplands runstenar (1913) p. 15 f. ³ von Friesen Upplands runstenar (1913) p. 62.

JOMFRUEN MANGLER

AF

CARL ROOS.

I en Anmeldelse i Historisk Tidsskrift 1930 (S. 227) brugte jeg det Udtryk om Mallet, at han som Forfatter gjorde Epoke i Europa paa Grund af sit Emne. Emnet var den nordiske Sagnverden. Jeg kaldte denne „et herligt Stof, der endnu *havde Jomfruen*“¹. Redaktionen var chokeret over Vendingen, og jeg maatte berolige den med en Henviisning til at det faktisk var en eksisterende Talemaade, selv om den ikke var optaget i den store danske Ordbog. Jeg havde Talemaaden mundtlig fra Vilhelm Wanschier, og Wanschier kunde referere til Arkitekten Bindesbøll.

For kort Tid siden genfandt jeg Talemaaden i Andersens *At være eller ikke være* og tog deraf Anledning til følgende lille Undersøgelse.

I Wanschiers Skrift om Bindesbøll fra 1903 hedder det S. 41, at Bindesbølls Replik stundom forekom tilfældige Tilhørere at være „uklar“ og „sort Tale“. Som Exempel anføres: „Man var saaledes i et Selskab — jeg tror hos Collins — kommen til at tale om en eller anden berømt Marmortrappe, maaske Scala dei Giganti i Dogepaladsets Gaard . . . Da Turen kom til Bindesbøll at være begejstret, sagde han blot: „*Jomfruen mangler*“ . . . De der rigtig kendte Bindesbøll forstod, hvor uendelig meget, der i Grunden laa i disse Ord, og de blev staaende som klassiske for dem hele deres Liv.“

Wanschier fortæller mig nu, at han havde Udtrykket gennem mundtlig Tradition. Da man ved Skriftets Fremkomst bestred dets Autencitet, søgte og fandt man Bekræftelse hos Sønnen, Thorvald Bindesbøll. — Det vil fremgaa af det følgende, at han kunde have fundet den paa Tryk.

¹ Fremhævelsen her og i det følgende af mig.

2.

Som bekendt gaar Udtrykket igen i H. C. Andersens *Skyggen* fra 1846. Helten, den lærde Mand, vaagner en Nat, og ser det hemmelighedsfulde, tilsyneladende uddøde Genbohus, ligge i magisk Lys. Lyset kommer fra Altanen, og midt i Lyset staar en ung og yndig Jomfru. Han springer op og hen til Vinduet, men idet han saaledes nærmer sig det vidunderlige, forsvinder det: „*Jomfruen var borte; Glansen var borte*“. Det ytrer sig blot som en fjern Musik. Den lærde Mand aner, hvem Jomfruen er, og hans Skygge faar Vished. Den smuttede over i Genbohuset, og selvom den ikke trængte helt ind, thi „jeg var rent bleven slaet ihjel af Lys, var jeg kommen helt ind til Jomfruen“; selvom den klogt standsede i „Forgemakket“, erfarede den dog nok, nemlig dette, at den befandt sig i Forgemakket til „Poesiens Hof“.

Ifølge denne Forklaring er Jomfruen altsaa *Poesien*.

Hans Brix i Bogen om Andersens Eventyr 1907, S. 270, forklarer, at Ordet er brugt i den Betydning, Bindesbøll havde givet det i den Collinske Kreds; det betyder *Inspirationen*. I Brix og Anker Jensens Eventyrudgave II, 1919, 397 gentages Henvisningen til Bindesbøll, men Jomfruen siges nu at betyde *Umiddelbarheden*. Den varierede Udlægning skyldes Rigmor Stampe, hvis Bog, Andersen og hans nærmeste Omgang, var udkommet Aaret i Forvejen, 1918, og hvor-til der henvises.

Under Omtalen af *Skyggen* kalder Rigmor Stampe (S. 253) Udtrykket: „Jomfruen var borte“ „en af de Collinske Talemaader“; den stammer fra Bindesbøll, hvis Ord om „en Trappe“, hun citerer i Formen: „*men Jomfruen mangler*“. Som Kilde anfører hun E. Collin, og mener dermed hans Bog: H. C. Andersen og det Collinske Hus, 1882. Paa dennes S. 429 aftrykkes en Billet fra Andersen til Louise Lind; den er dateret Glorup, 3. Juli 1850 og indeholder et lille Digt, ledsaget af Opfordring til at faa Hartmann til at komponere det: „thi her er Tonerne *Jomfruen, som mangler*“. Collins Note oplyser, at Udtrykket gaar tilbage til Bindesbøll, der om Kunsten brugte „forskellige ejendommelige Udtryk, som i Familien ofte fandt spøgefuld Anvendelse paa andre Gebeter“. Da man saaledes i Kredsen omtalte en „i en ny Bygning opført Trappe“ som „elegant“, mente Bindesbøll, at den manglede „Simplicitet. Dette udtrykte han saa-

ledes: Der er ingen Uskyldighed ved den Trappe. *Jomfruen mangle*“.

Rigmor Stampe, der ikke aftrykker denne Note, giver først samme Forklaring som Brix: *Jomfruen* betyder *Inspirationen*. Dernæst citerer hun imidlertid et Sted af Andersens Roman At være eller ikke være (S. 239). Hun citerer: „Niels Bryde manglede *Jomfruen*, d. v. s. *Umiddelbarheden*“.

Det Bindsbøllske Udtryk er saaledes overleveret udførligst og mest autentisk hos E. Collin; det genfindes tre Steder hos Andersen: i *Skyggen* 1846; i *Brevbilletten* 1850, og i *At være eller ikke være* 1857.

I Romanen optræder det to Gange. Det af Rigmor Stampe allegerede Sted findes i følgende Sammenhæng: Hovedpersonen, Niels Bryde, diskuterer Kunst med en Maler. Maleren kommer „i Ekstase“, d. v. s. Begejstring over nogle Medkunstnere, som Niels Bryde finder „grumme kjedelige“. Han faar til Svar: „„Al Kunst er kjedelig, dog det forstod man ikke, naar man som Niels Bryde *manglede Jomfruen!*““ det vil sige *Umiddelbarheden*.“ Perioden, som indeholder en vis Uklarhed i Tanken, saa at man fristes til en Korrektur, er sat i Anførelstegn og saaledes kendetegnet som Replik, men Replikken er skødesløs i sin grammatiske Form, den begynder som direkte Tale og fortsætter som indirekte. Fortolkningen, Ordene: „det vil sige *Umiddelbarheden*“, staar uden for Anførelstegnene og tilhører altsaa ikke Maleren, men Digteren selv. De indeholder Andersens Forklaring af en Bindsbøllsk „sort Tale“.

Nu er det saaledes, at Malerens Karakteristik af Niels Bryde ikke dækker Digterens. Niels Bryde er af Digteren tegnet med Sympati, Maleren derimod med satirisk Ironi. Niels Bryde har netop *Jomfruen*, den *Umiddelbarhed*, som Maleren frakender ham, som han mener selv at eje, men som Digteren ikke har skænket ham. Dette fremgaar af en tidligere Kunstdiskussion i Bogen (S. 78), der føres mellem Niels Bryde og Maleren paa en selskabelig Soirée. „Geniet“, som Maleren her kaldes, udvikler sin æstetiske Teori, der gaar ud paa følgende: „Naturen er altid god til Studie, altid er den korrekt, men heller ikke mere; Geniet maa revidere den.“ „Vore Genier,“ hvortil Maleren regner sig selv, rager op over baade Praxiteles og Thorvaldsen; Billedhuggerne, ligesom Digterne, staar i det hele tilbage for Malerne, thi „Verden aabenbarer sig i Farver . . . Maleriet . . . det er Geniet den Vej gaar jeg.“

Da Diskussionen er endt, gaar Tæppet op for en Dilettantkomedie. Den hedder: *Jomfruen er lumsk*. Digteren føjer til: „kedelig var hun ogsaa“.

Det er ikke tilfældigt, at den Komedie, der opføres paa Soiréen, hvor indbildte Genier og Dilettanter mødes, har den valgte Titel og af Digteren, der identificerer sig med sin Helt, kaldes kedelig. Begge de to Nøgleord møder os igen i den alt anførte anden Diskussion, hvor Geniet hævder, at Niels Bryde finder Kunsten *kedelig*, fordi han *mangler Jomfruen*. Den ophøjede Realitet, der symboliseres ved Jomfruen, er aabenbart *lumsk*, fordi den narrer de ukaldede og kun hengiver sig til de kaldede, de virkelige geniale. Naar de ukaldede forgriber sig paa hende, virker hun kedelig.

Wanscher har Ret i, at der ligger „uendelig meget“ i Ordet; det kan ikke omskrives med et enkelt andet Ord. Andersen bruger det i tre Betydninger: i Skyggen betyder det *Poesien*, i Brevbilletten *Prikken over P*, i Romanen *Umiddelbarheden*. Umiddelbarheden vil i romantisk Forstand sige, det geniale Blik, Intuitionen. For Bindebøll selv betød det ifølge Collins Meddelelse *Uskyldigheden*, Collin tolkede det som *Simplicitet*, Brix som *Inspirationen*, jeg opfattede det i min Anmeldelse i Betydningen det friske, det uberørte. Hver har Ret.

3.

Om Andersens Forhold til Bindebøll vides kun lidet, men dette lidet tyder paa Sympati. Dr. Topsøe-Jensen oplyser mig venligst om, at Andersen 1846 i et Brev til Trediemand sender Bindebøll en Hilsen. Den sendes fra Wien, og Andersen var da paa Vej til Neapel, hvor Skyggen blev til. I 1856 modtog han i Tyskland gennem E. Collin Meddelelsen om Bindebølls Død; paa den Tid har han formentlig haft At være eller ikke være under Forberedelse. Som Dr. Topsøe-Jensen videre erindrer mig om, har Bindebøll bidraget til Andersens Stambog med nogle smukke farvelagte Skizzer til Thorvaldsens Museum. Da Stambogen paa Grund af Omstændighederne for Tiden ikke er tilgængelig, har jeg ikke kunnet undersøge disse; Farvepragten mindes jeg dog fra tidligere Betragtning. Dertil kommer endelig Skildringen af Thorvaldsens Museum i *Nabofamilierne*, der blev til Aaret efter Skyggen, 1847. Det hedder heri: „Der laa et Hus med mange Couleurer“. Hver Stue, siger Spurven, der fører

Ordet, er at se ned i „som en Tulipan, alle mulige Couleurer og Snirkler. „Hvor det skinner, hvor det skinner! Det er nok det Skjønne“. Det er blot betydelig større end det største Skønne, Spurven hidindtil havde oplevet: *Paafuglen*.

Det fremgaar af det meddelte, at det Bindsbøllske Udtryk, om Jomfruen, der mangler, to Gange dukker op hos Andersen paa Tidspunkter, hvor vi ved, at Bindsbøll har været i hans Tanker; det sker med ti Aars Mellemrum. Endvidere ses det, at Andersen i sin Beskrivelse af Thorvaldsens Museum fremhæver netop det Træk, som Mesteren selv lagde saa stor Vægt paa: *Polychromien*, den Polychromi, hvorom ogsaa Bindsbølls Bidrag til hans Stambog vidner.

Er det da for dristigt — uden i øvrigt at præjudicere en Afgørelse paa bredere Basis, at sætte Malergeniets Teori om Farven som det vigtigste i Kunsten i nogen Forbindelse hermed? Han har aabenbart faaet Bindsbølls nye Lære om Polychromiens afgørende Betydning for Arkitekturen i den gamle Hals. — Udenfor al Tvivl er det imidlertid, at medens Andersen selv kongenialt har forstaaet Bindsbølls Ord-Symbolik, som han to Gange udlægger, hører hans Maler til dem, som Wanscher kalder Bindsbølls tilfældige Bekendte; han har opsnappet en af Mesterens paafaldende Talemaader og vil imponere en anden med den. Idet han med polemisk Overlegenhed anvender den over for en ægte Natur, kommer det for en Dag, at det er ham selv, der *mangler Jomfruen*.

En Vending, der har denne Historie, som er præget af en genial Kunstner og akcepteret af en genial Skribent, bør ikke gaa tabt. Den hører til Sprogets Guld.

BLICHER-LEGENDEN

AF

J. NØRVIG

Om berømte mænd danner der sig altid legender. Det tager undertiden saadan overhaand med lengededannelsen, at der bliver to vidt forskellige billeder af berømteden: det ene hersker i den offentlige bevidsthed og er skabt af lutter fordrejede træk — det andet er det videnskabeligt holdbare billede. Det første billede staar meget tydeligt: der kommer ingen tvivl til orde — det andet veksler fra generation til generation, og videnskabsmanden er ikke nær saa sikker paa sin bedømmelse som menigmand. Forskeren ved nemlig, at der er grund til at tro, at nye forskere vil omstøde hans resultater, eller i hvert fald modificere og nuancere dem. Et typisk eksempel herpaa er digteren Wessel. Alle de velkendte anekdoter om ham giver os eet billede. Litteraturhistorikeren er ikke tilfreds med det billede. — Legender bliver til paa utallige maader, men altid ved en større eller mindre for-
drejelse af kendsgerninger. Som et eksempel kan nævnes digerportrætter. Naar en mand er blevet berømt, som for eksempel Blicher, skal der laves portrætter af ham til udgaver af hans værker. Da det første gang skete for Blichers vedkommende, viste det sig, at der i en hast ikke forelaa noget andet billede af ham end et amatør-maleri, som en fætter havde malet. Det blev saa sendt til en reproduktionsanstalt i Tyskland, som sikkert samtidig har faaet besked om, at Blicher skulde fremstilles som en berømt nationalforfatter. I hvert fald var resultatet straalende, reproduktionsanstalten meget heldig. Blichers bondske tøj var erstattet med fint klæde og snittet var efter nyeste mode, ligesom hans let fjøgede udseende var veget for et aandfuldt udtryk. — Anekdoter er naturligvis stærkt medvirkende til at fortægne billedet af en digter, og ligeledes populærfornere. Tænk paa det billede, Carit Etlar har skabt af Blicher i novellen En smuk Historie, hvor man ser den lusede, død-

drukne præst vælte sig som et svin med jagstøvlerne paa i den smukke gæsteseng i en præstegaard.

Hvad angaar Blicher, maa man tage i betragtning, at han var en folkelig forfatter. Derfor er det ganske naturligt, at folket har opfattet hans liv efter de episke love for et folkeligt drama. Man ønsker en fattig, forfulgt og miskendt Blicher, der skal døje alt muligt ondt og først blive berømt efter døden. Denne anskuelse har været saa heldig at falde sammen med den genidyrkende litterære anskuelse — og med Blichers eget syn paa sig selv. Man kan da fastslaa, at legenderne om Blicher først stammer fra ham selv, d. v. s. fra hans værker og udtalelser om sig selv, og at de dernæst er blevet videreført og udpenslet paa trods af alle faktiske kendsgerninger af medfølende digtere som Aakjær, der optræder som litteraturhistorikere, og af provinsbladenes kronikskribenter, som ikke føler sig forpligtet til at underbygge deres legender med kendsgerninger. Saadanne skribenter fejrede sande orgier om ved Blichers 150-aarsdag. En mand havde i et vestjysk dagblad fundet ud af, at Blicher var saa miskendt af sin samtid, at der ved hans død kun var solgt ganske enkelte eksemplarer af hans Samlede Noveller. Det er maaske ikke overflødigt at gøre opmærksom paa, at hans Samlede Noveller for længst var udsolgt. De udkom i 30'erne, første bind genoptryktes samme aar det udkom, og i Blichers sidste leveaar udkom en ny udgave, Gamle og nye Noveller, i stærkt udvidet form paa datidens fineste forlag, Reitzels. Den tryktes i et efter tidens forhold kæmpeoplag paa 1500 eksemplarer og solgtes paa ganske faa aar. Saadan er meget ofte forholdet mellem digtning og virkelighed i opfattelsen af Blicher. Digterfællen Aakjærs tre-binds bog, St. St. Blichers Livs-Tragedie, har ved sin titel bidraget til at skabe legende. Selve bogen er saa stor, at der vel ikke er saa forfærdelig mange lægfolk, der har læst den; men den er ellers ligesom titlen fuld af legender om Blicher, samtidig med at der kæmpes drabeligt for at slaa andre legender ned. Aakjær vil blandt andet vælte hele skylden for Blichers ulykkelige ægteskab over paa hans kone — det er sikkert ikke nogen holdbar paastand: Blicher havde ogsaa vanskeligheder ved at omgaas andre mennesker. Han vil ogsaa fuldstændig rense Blicher for beskyldningen om drikfældighed — der er heller ingen holdbar paastand: Blicher har notorisk ofte drukket for meget. Overhovedet vilde Aakjær rense Blicher for al skyld — uholdbarheden af den paastand er selvindlysende: dersom man ikke selv har ansvaret for sit liv, hvem skulde saa have det?

I det følgende skal der redegøres for et enkelt, meget vigtigt punkt i Blichers og Aakjærs legendedannelse, deres myte om Blichers miskendte stilling i samfundet. En fuldstændig redegørelse maatte naturligvis tage saa mange ting med, at det blev en tyk biografi af digteren; derfor maa der foretages et udvalg, og for fuldt ud at kunne dokumentere hele bevisførelsen holder jeg mig udelukkende til de trykte og skrevne dokumenter.

Efter sin egen mening blev Blicher altid miskendt af kritikerne — hvilken digter bliver ikke det! Af og til kunde han dog i et brev takke en mand for en venlig anmeldelse; men han glemte det hurtigt igen og fortsatte sin klage over kritikerne. En kronologisk gennemgang af kritikernes behandling af Blicher vil vise med hvilken objektiv ret. Naturligvis tages kun det vigtigste med; for der foreligger saa mange anmeldelser af Blicher, at en gennemgang af dem alle vilde fylde for meget i en artikel.

Blichers første skridt paa forfatterbanen var meget heldigt; det var den selvstændige oversættelse af Ossians digte. Den blev meget rosende anmeldt af Abrahamson i Lærde Efterretninger, og Blicher gik fra da af i lang tid i pressens omtale under navnet Ossians heldige oversætter. Hans første originale digtsamling, Digte I, blev anmeldt i Dansk Litteraturtidende med lutter velvilje, og Ingemann skrev et elskværdigt digt til sin nye kollega. — Digte I og II (det sidste vil sige Jyllandsrejsen) blev anmeldt af kritikeren Molbech i Athene, meget forstaaende og velvilligt. Hans digte, siges der, udmærker sig „ved Præg af et eget indvortes Liv, der stræber poetisk at aabenbare sig ved egne, ofte ret kraftfulde Toner, der ikke blot ere Gjenklang og Efterklang, men lyder af en ejendommelig, gedigen Malm.“ Og videre: „Besad han en saa omfattende og rig Fantasi som hans Følelse er dyb og levende, og havde han Smag, Studium og Færdighed i samme Grad som han har Aand og ægte poetisk Anlæg, vilde han uden Tvivl allerede have naaet en langt højere Rang blandt de danske Digtere.“ Det fremgaar af hele anmeldelsen, at Molbech er klar over at staa overfor en fremragende digterisk begavelse; men Aakjær tilgiver ham ikke, at han fastslaar, hvad man maa give ham ret i, at versene i Jyllandsrejsen ofte er „incorrecte, tvungne og trættende at læse.“ — Natten paa Jellinghøje anm. af Rahbek i Tilskueren, ovenud rosende.

Bautastene anm. i Litteraturtidenden. Det er den første skarpere kritik over et værk; men den er i forhold til digtene ikke uretfærdig.

Den frakender ikke Blicher poetisk sans; men den siger ganske rigtigt, at digtene som mindesange ikke er karakteristiske nok. Det har anmelderen utvivlsomt ret i, men Blicher har altsaa fundet det en utilgivelig frækhed. Naar man erindrer, hvor subjektiv Blichers digtning er, vil man maaske tillade mig at karakterisere disse mindedigte endnu skarpere end anmelderen: de handler udelukkende om Blicher selv alle sammen. Anmelderen roste versebygningen og rimene, og totalindtrykket paa den uhildede læser er, at man netop med forbehold overfor Blichers store digteriske evner har villet sige, at udførelsen i denne genre var forfejlet. I en anden anmeldelse af Bantastene var der ikke en draabe malurt, nemlig Rahbeks i Tilskueren. Han bedømte, saadan som Blicher vilde have det, aanden i værket og hensigten med det, og han fandt i sin glæde over at se Blicher indrangeret blandt de nationale digtere Oehlenschläger, Grundtvig og Ingemann det heldige udtryk, at vort fædreland her havde fundet et firkløver, som der forhaabentlig vilde vise sig lykke ved. Det er efter udgivelsen af sit tredje værk, endnu før novellernes tid, at Blicher bliver stillet paa linje med de tre. Hvad kunde han egentlig forlange mere?

Skuespillet Johanna Gray fra 1824 blev stærkt kritiseret, formodentlig af J. L. Heiberg, i *Messenger français du Nord*. Versene, hedder det, er daarlige i modsætning til Blichers tidligere, selve stykket er kedeligt og indholdet ikke tragisk paa grund af manglende dramatisk spænding og for ringe menneskekundskab. De øvrige anmeldere vilde heller ikke sige god for stykket. Rahbek forsvarede det mod Heibergs strenge dom, men fandt ogsaa, at emnet var uheldigt og at Blicher havde for lidt kendskab til scenens krav. Ludvig Bødtcher kritiserede stykket som helhed, men fremhævede værdifulde poetiske enkeltheder, og navnlig dadlede han en saa usømmelig og uretfærdig tone i kritikken som Heibergs „mod en Digter, der ved sine foregaaende Arbejder har erhvervet sig et saa hæderligt krav paa sine Landsmænds Taknemmelighed.“ Denne fremhævelse af Blicher som en af de førende digtere blev gentaget af Proft i *Conversationsbladet*, hvor Blicher overhovedet altid blev anmeldt rosende.

Nu er det ikke meningen her at køre over i den modsatte vejgrøft og lade al omtale af Blicher i samtiden være rosende. Det var den ikke. Da Blicher i 1828 skrev Danmarks nærværende Tilstand, fik han en meget skarp og fældende kritik af nationalekonomen David. Men det er jo et kapitel for sig, naar man gaar udenfor sit virkefelt og som Blicher

her vil agere socialøkonom. Hans værk er en kritikløs forherligelse af Frederik VI's regimente — naturligvis fandtes der (og findes stadig) folk, der ikke syntes, at hans enevældige styre var fremragende godt. 10 aar senere syntes Blicher ogsaa det modsatte. Men det var ikke digteren Blicher, der blev kritiseret.

Saalænge Blichers noveller stod i jyske tidsskrifter, kneb det naturligvis med at blive berømt for dem i København; men der foreligger skriftlige vidnesbyrd om, at man følte det som et savn, at de var saa svært tilgængelige. Vi ved, at mange fik fat paa dem; af digtere i hvert fald H. C. Andersen, Carl Bagger og Chr. Winther, og kravet om at faa dem gjort lettere tilgængelige gjorde, at en københavnsk forlægger lavede kontrakt med Blicher om et optryk af Samlede Noveller. Blicher havde ikke skrevet noget i aarene efter Nordlyset; men opmuntret af denne anerkendelse skrev han nu til Samlede Noveller en hel række ny, nogle af sine bedste.

Samlede Noveller anm. af H. C. Wosemose i Allernyeste Skilderie af Kjøbenhavn. Blicher, siger han, er en af vore mest ejendommelige novelledigtere; men han har „altfor godt et Navn og Rygte paa sig i vor Litteratur til, at han skulde trænge til min Roes,“ hvorefter han roser alt i novellerne. Jens Møller(?) i Dansk Litteraturtidende udtrykker sin store glæde over at se disse noveller udgivet samlet, glad er han især, fordi der staar Første Deel paa titelbladet, „thi den Sorg, man ellers har ved at ende en interessant Læsning, forvandles nu til en frydefuld Forventning af det, der staaer tilbage.“ Han fremhæver især det nationale og Blichers originalitet; af anker har han egentlig kun smaa: Blichers reflekterende indskud i handlingen, „slibrighederne“ i En Landsbydegns Dagbog; i nogle af novellerne den usandsynlige handling og endelig nogle sprogfejl. Han slutter med at lykønske vor litteratur til en sand udvidelse af dens gebet just paa en kant, hvor den trænger dertil. Denne anmeldelse kalder Aakjær „ret elskværdig i sin Form“! Ja, med den taksering blev Blicher forfulgt af kritikken! Den største anm. af Sml. Noveller var af Madvig i Maanedsskrift for Litteratur. Han taler ogsaa om den nye egn i poesiens enemærker, er altsaa ogsaa opmærksom paa, at der med Blicher er traadt en original digter frem, og han nævner den interesse, det vakte, da den hidtil uønsede landsby-skønhed fremtraadte med sit afvigende, men friske og behagelige fysiognomi og naive væsen. Han mener, at der til samlingen er taget noget for meget med, saa de sidste bind har bragt mindre skønne gaver

end de første. Novellerne er væsentligst for folk, som søger en højere aandсныdelse, de udmærker sig ved den nationale tone og tiltaler den følelse, der gerne dvæler ved det hyggelige hjem, og saa har de endda et endnu mere kraftigt præg derved, at de ikke blot i almindelighed er danske, men særegen provinsielle. Han skildrer indgaaende den jyske natur og siger derpaa: „Det er denne Natur idens Modificationer og de ved den betingede Phænomenener, der træde os imøde i nogle af Blichers Fortællinger, klart opfattede, sandt, livligt og tillige simpelt gjengivne.“ Endvidere: „Det er lykkedes Hr. B. at oplive sine jyske Egne med naturtroe og dog til poetisk Almindelighed hævede Billæder af et saadant Liv, der i dets særlige Form er betinget af de locale Forhold og nøje slutter sig dertil. Naturskildringen griber nu virksom ind, ikke blot ved Enkeltheder; den gjengiver den hele Stemning, der tilhører visse Egne og som en egen Belysning gennemtrænger den der sig rørende Menneskefærd“ o. s. v., en helt igennem forstandig og elskværdig analyse, men tør og pedantisk. Madvig gennemgaar en lang række noveller, der har ægte og ejendommelig poetisk værdi, fordi de holder sig indenfor Blichers erfaringsomraade, men han frakender digteren „særdeles Kald til Opfindelsen og Fremstillingen af mere forviklede Livsforhold efter en større Maalestok eller til psykologisk Digterudvikling af saadanne Characternuancer, der paa højere Dannelsesstrin og under hine Forhold danne sig.“ Hermed menes noveller som Jøderne paa Hald og Juleferien. Hans kritiske bemærkninger fremsættes i en meget urban form: „Imidlertid er dette vakre Malerie ikke fri for Pletter,“ kan han tillade sig at sige — eller: „Ugjerne vender Anm. fra disse Stykker tilbage til dem, hvis Fortrin han ovenfor har glædet sig ved at erkjende, fordi han maae tilføje en Indskrænkning i sin Roes.“ Blandt ankerne er taschenbuchmanieren i de konstruerede noveller, de personificerede lexika over ofte galt anvendte sømandsudtryk [kaptajnen i Juleferien], de lange forfatterrefleksioner og enkelte noveller med nogle efter Madvigs mening for detaljert udførte erotiske skildringer. Paa det sidste punkt skyder Madvig efter nutidens opfattelse saa langt over maalet, at han kommer til at virke pudsigt, „fremforalt burde en ubetinget Forkastelsesdom have truffet den indtil det smudsigste Detail udførte, aldeles uæsthetiske Skildring af et dobbelt Ægteskabsbrud og Horeliv, der fører Navnet Sildig Opvaagnen!“ Man kan til denne anmeldelse sige, at det ikke er en tilstrækkelig varm anerkendelse, men man kan ikke sige, at den er blottet for forstaaelse

af Blichers digteriske egenart. Tonen er overlegen, men nutiden giver Madvig ret i næsten alle hans anker og i hans begrænsning af Blichers digtergeni. Madvig tilhørte den heibergske kres, og efter denne anmeldelse følte Blicher sig fuldkommen bestyrket i troen paa, at det for dem kun gjaldt formen i digterværker, hvorfor han altid omtalte dem som formskærerlauget.

Til trøst anmeldtes Samlede Digte af Overskou i Søndagen, meget rosende: „Blicher er en sand national Digter; vi have kun meget faa Digtere, hos hvem den sande Danskhed eller den Aand, der især udgaaer fra og føles af det danske Hjerte, er saa fremtrædende, at den er udbredt over næsten alle deres Arbejder, og iblandt disse Faa indtager B., om ikke den allerhøieste, saa vistnok dog en af de høieste Pladser . . . Den ædle Simpelhed og Kraft i Følelsernes Udtryk . . . gjør ham fortriinvis kjær for os som Danske.“ Hans digte i jysk mundart er saa smukke, „at de neppe ville blive overgaaede af nogen senere Digter.“ Han roses for humanitet, frihedssind og religiøsitet, og til sidst beklager Overskou, at digtene endnu ikke har fundet den udbredelse de fortjener. I Blichers takkeskrivelse til O. for anmeldelsen siger han, at det er den første offentlige kritik, der har tiltalt ham (Blichers hukommelse er ikke bedst, Rahbek havde givet ham mindst lige saa rosende anmeldelser), men, tilføjer han, „skrivtlig har jeg mange Bevidnelser lig Deres, men, som en mig fremmed Herre blandt andre har tilskrevet mig, „det synes som Recensenterne ere bange for at lade Dem vederfares Ret.“ I den samme skrivelse til Overskou siger Blicher kategorisk: „Tilsidesættelse, Miskjendelse, Ikkekjendelse — om jeg saa maae sige — har været mit hidtildags Honorarium.“ Saadan skrev Blicher i 1836, 13 aar efter at Rahbek havde stillet ham ved siden af vore øvrige største digtere, fire aar efter, at Hosekræmmeren under stort bifald var blevet reciteret paa det kgl. teater af fru Heiberg, aaret før han i alle aviser i anledning af sin sygdom blev overøst med virak, og tre aar før en landsindsamling til ham viste, hvor udbredt hans ry var.

Hele Blichers hittidige poetiske produktion behandledes paa denne tid af *Molbech* i Maanedsskrift for Litteratur. Det er den første mere indgaaende kritiske behandling, hvilket Molbech undrer sig over, da talen er om mand, der „som Novellist er bleven navnkundig og populair.“ Forklaringen findes naturligvis i Blichers isolerede stilling i Jylland — trods dette har han vidst at hævde sig som en udpræget national digter. Hans træk er: mandig, uforbeholden tillid til egen kraft, alvor

og dybde i følelsen og fædrelandssind; men man maa hævde, at han har større digteriske anlæg end kunstnerdannelse. Han har i for ringe grad ladet sig paavirke af kendte mønstre, bortset fra engelske, og han er blevet staaende ved et gammelagtigt sprog. „I hans Poesie rinder en selvstændig Aare, der af fremmed Indflydelse (som er noget langt andet end Copiering og Efterdigtning) især synes at angive Ossian og Shakespear; men vi ville finde det ligesaa tydeligt angivet, at uden Evald og Oehlenschläger havde Blicher ikke kunnet digte i Danmark.“ I gennemgangen af de enkelte værker begrænser han nu Blichers evner til følelsesdigtningen. De episke digte er ikke gode — Bl. er for individuel. Bedst er de østjyske digte, der gør Bl. til „den danske Hebel“; „Blandt dem er den ved sin overordentlige Naturlighed og rørende Simplicitet udmærkede Romanze „Faawal Marri!“ allerede længe saa berømt, at Anm. her blot behøver at nævne den.“

Molbechs omfattende analyse var en saglig bedømmelse af fortrin og mangler, altsaa var der baade ros og dadel; men han slog fast ligesom alle de andre anmeldere, at han skrev om en berømt digter. Der er maaske særlig grund til at fremhæve, at han ligesom flere andre anmeldere var særlig begejstret for de jyske dialektdigte. Den temmelig ubetydelige digtsamling Svithiod omtaltes baade i Kjøbenhavnsposten og Dagen meget rosende; har man ikke vidst det før, hedder det, overtydes man nu om, at her taler en digtergenius. — Som tidligere antydet slog den anerkendelse i særlig høj grad Blicher imøde under hans livsfarlige sygdom i 1837. Hans digtsamling Trækfuglene, der blev skrevet under sygdommen, bebudes i en lang række aviser som en stor begivenhed, hvad den ogsaa var. Randers Avis lykønsker „vor jyske Skjald“ til hans helbredelse og haaber, at han „endnu i mange Aar vil glæde os med sine herlige Aandsfrembringelser.“ Jyllandsposten fortæller om sygdommen, der kastede „vor Blicher“ paa sygelejet, og om hans mirakuløse helbredelse. Derefter aftrykker den Svanesangen og beder læseren lade den „tolke Dig det Himmellys, der helligt begejstrer vor udødelige S. S. Blicher.“

Ligesom Blichers forsøg paa at blande sig i socialøkonomiske spørgsmaal med skriftet Danmarks nærværende Tilstand blev mødt med skarp opposition fra liberal politisk side, kom han ogsaa ud for stærk modgang; da han i slutningen af 30'erne begyndte at blande sig i politik. Hans nationale vækkelsesgerning blev optaget med begejstring; da han begyndte sine Himmelbjergmøder, sluttede store kredse af ansete folk

op om ham. Men da hans politik viste sig at være fantasteri, og da han ikke magtede at arrangere møderne, gled ledelsen ud af hænderne paa ham. Under disse forhold og navnlig under hensyn til det plattenslageri, han drev paa sit digternavn, kom han til at staa for haarde skud. Men indtil da mener jeg at have dokumenteret, at han i alle litterære kredse gik for at være en af Danmarks største digtere og anerkendtes som saadan i de anmeldelser, som han selv takserede til at være miskendelse. I det liberale Fædrelandet talte man nu overlegent om den „gamle Steen Blicher“; men det var en naturlig følge af det politiske standpunkt han indtog. Reelt blev hans værker ogsaa præget af næringssorg og alderdom, og selv i Fædrelandet anerkendte man samtidig, at han tidligere „har leveret Arbejder, som vi mindes med Kjærlighed og som ville vedblive at være Prydelser for vor Litteratur.“ Og anmelderen beklager digterens politiske nøkker, der faar ham til at ville „forvandle Lyngheden til en romersk Arena, Gudenaen til Danmarks Alphæos og Himmelbjerget til dets Olympos.“

Efter flere unægtelig meget svage samlinger noveller og efter at Blicher fuldstændig havde opgivet sin politiske løbebane, begyndte Gamle og nye Noveller at udkomme. I den anledning udnævnte Berl. Tid. ham til „Skaberen af den egentlige nationale Novelle.“ I Nyt Aftenblad klagede man over, at flere noveller fra den første udgave manglede — udvalget er ikke foretaget „med den Kjærlighed, som en af Nationens kjæreste Digtere fortjener.“ Det er vist overflødigt at citere flere eksempler paa den offentlige miskendelse, Blicher siges at have været ude for. Sammen med novellerne kom den hidtil mest udførlige bedømmelse af Blicher, skrevet af novellernes udgiver P. L. Møller. Den indeholdt naturligvis en stærk ros, og i den blev Blichers ry for stedse fastslaaet.

Det er efter min mening vanskeligt ud af disse anmeldelser at læse ret meget om miskendelse. Tværtimod: fra den første dag har Blicher faaet den smukkeste omtale, naar man holder sig til hans bedre poetiske værker. Derimod blev hans ikke digteriske værker nogle gange angrebet; men det er der vel ikke noget paafaldende i. Og foruden selve anmeldelserne vidner talrige hyldestdigte til Blicher i samtidens aviser om hans popularitet, ligesom han tidligt begyndte at blive kaldt „Hedens Sanger“, „Hedelærken“ og — dog ofte noget spottende paa grund af den politiske tendens — „Himmelbjergpræsten“.

Denne gennemgang er kun eet led i en lang bevisrække. Hensigten

er at give et rigtigere billede af Blichers stilling i samtiden end det, som han selv og efter ham Aakjær og mange andre har tegnet. Det samme kunde vises ud fra hans økonomiske forhold, som absolut ikke maa lægges andre til last end ham selv, det kunde vises ud fra salget af hans bøger o. s. v. Man maa altsaa forstaa, at hans følelse af manglende succes i livet skyldtes subjektive fornemmelser. Derigennem vil man efterhaanden kunne naa frem til en sikrere og mere forstaaelig opfattelse af forholdet mellem Blichers liv og digtning. Man skal ikke lægge en beundrende samtid til last, at Blicher kunde skrive:

„Jeg skulde sjunget lidt meer, maaskee,
Maaskee vel ogsaa lidt bedre;
Men onde Dage jeg maatte see,
Og Storme reev mine Fjedre.“

Det er et smukt digterisk billede, men langt fra en udtømmende forklaring.

FRA SPROG OG LITTERATUR

POETIK OG DANSK LITTERATUR

1.

Dr. phil. F. J. Billeskov Jansen siger i Indledningen til sin nysudkomne Poetik, at Rigtigheden af hans æstetiske System ikke skal afgøres ved endeløse Opregninger af Digterværker, som passer ind i de Grupper, han har opstillet, men ved „mer eller mindre udførlige Analyser af Eksempler, der udtages fra vidt adskilte Omraader af Digtningen“. Verifikationen af hans System bestaar derfor ogsaa i en Række Stikprøver, der vidner om Forfatterens store Belæsthed i Verdenslitteraturen (mest imponerer han ved sit paa 9 Linier sammentrængte Referat af en ungarsk Digters Afhandling om, hvordan hans Digte er blevet til). Men det kan ikke undgaas, at en saadan Række Analyser faar noget tilfældigt over sig, da de jo netop for at verificere Rigtigheden af Systemet maa udtages næsten ved Lodtrækning. Helt tilfældigt er Valget dog næppe; der maa nødvendigvis, naar Forfatteren stiller sig selv frit, komme noget vilkaarligt derover, som svækker den Overbevisning, som gerne skulde fremkaldes hos Læseren.

Et System vurderes imidlertid ikke blot ud fra dets Anvendelse, men ogsaa ud fra en indre Sandsynlighed, nemlig hvis det stemmer overens med de Erfaringer, vi selv har gjort om Digterværkers Indvirkning paa os, og med Forfatternes egne Oplysninger om Værkernes Tilblivelse. Til en Begyndelse skal derfor her forsøges en Vurdering af Systemet, set i Sammenhæng. Saaledes faar man lettest Øje paa dets Styrke, Klarheden i dets Opbygning og i Definitionerne af de enkelte Kategorier, hver for sig og set i Forhold til hinanden.

Kærnen i Billeskov Jansens System er det, han kalder Motivet. Han forstaar herved det bevægende Princip i det enkelte Digterværk, det, der har sat det i Gang hos Digteren selv, og som han vil skal bevæge ogsaa Læserens eller Tilhørerens Sind. Tilsyneladende er denne Brug af Ordet vidt forskellig fra den gængse, hvor Motiv som Regel betyder slet og ret Emne. Men i Virkeligheden er Forskellen ikke stor; Ordets Betydning er blot tydeligere præciseret, end man er vant til at se. Motivet er ikke det raa, ubearbejdede Stof; det har allerede antaget Form i Digterens Sjæl, men er endnu ikke tilstrækkeligt udarbejdet til at forstaas af andre. Det er om saadanne Digterværker i Kim, Ibsen siger: „Udigtede Kvad er stedse de skønneste“ eller Andersen: „De laa i Tanken som et Frøkorn —“ eller Oehlenschläger i Epilogen til sin „Aladdin“:

— Hvis det lyktes ham
at bringe Eders Øjne til at se,
hvad selv han i det gamle Billed saa,
da har han truffet, hvad han sigted paa.

Billeskov Jansens Motiv svarer til, hvad Welhaven kalder „Digtets Aand“: „Det er Støv, hvori Poeten har blæst Kunstens Aande, og som nu higer mod Forklarelsen i Ordet“ (Poetik, S. 11). Med et andet Udtryk, der minder om Johs. V. Jensens Myter, skriver han: „Motiver er Splinter af Virkelighedstilværelsen, som har faaet Perspektiv, blevet Udtryk for noget, blevet Symbol“. Det sidste Udtryk leder Tanken hen paa den romantiske Poetik, ifølge hvilke Digteren skal „ane det høje i Naturens Øje“, skue det aandelige i det legemlige, eller paa Symbolisme og Expressionisme. Det er øjensynligt, at Billeskov Jansen her har taget sit Udgangspunkt i noget ganske centralt.

Der skelnes skarpt mellem Motivets Opstaaen i Digterens Sjæl, der — ifl. Billeskov Jansen — sker væsentlig ubevidst, og Motivets Realisation i Digtning, forstaaelig for andre, noget som fordrer et intenst Arbejde og derfor sker med fuld Bevidsthed. Om Motivet i alle Tilfælde opstaar saa ubevidst, er vel tvivlsomt. H. C. Andersen skelner som bekendt mellem de „rigtige“ Historier, der kommer af sig selv, og dem, der skrives paa en bevidst ydre Foranledning, fx. „Stoppenaalen“. Det gælder maaske især satiriske Digterværker, at Forfatteren bevidst søger et Motiv til at udtrykke sin Indignation. I hvert Fald bærer de rene Allegorier — fx. Holbergs „Plutus“, Ewalds „Lykkens Tempel“ eller Andersens „De Visers Sten“ — ofte Præg af at være lavet.

Overordentlig værdifuldt er det, at Billeskov Jansen indordner al Behandling af Digterværkets Form under Motivets Synspunkt. Komposition og Stil skal vurderes ud fra det Synspunkt, om de tjener Digterværkets Formaal, at udtrykke Motivet. Alt for megen Stilistik og Æstetik har hidtil betragtet Form og Stof som to adskilte Sider af Kunstværket, medens de tværtimod indgaar en kemisk Forbindelse. Komposition og Stil er Digterens Midler til at realisere Motivet; i det fuldendte Kunstværk er Motivet i Stilen og Kompositionen. Dr. Billeskov Jansen opstiller her det klassiske Krav om Overensstemmelse mellem det ydre og det indre. Som Eksempel nævner han Andersens Omarbejdelse af Eventyret „Dødningen“ fra 1830, der er skrevet i en halvt ironisk Tone, til den folkeligt-barnlige Stil i „Rejsekammeraten“ fra 1835 og Ibsens Omarbejdelse af „Brand“ fra episk til dramatisk Komposition.

Ordene har ingen poetisk Værdi løsrevne fra deres Sammenhæng; de faar den først ved at høres i en bestemt Situation (Richard den Tredjes berømte Replik: „En Hest, en Hest, et Kongerige for en Hest!“). Stilfigurerne gør først deres Virkning paa Læseren eller Tilhøreren, naar de stemmer overens med Motivet; Sprogtonen afhænger af, hvem der taler, eller i hvilken Situation der tales. Stilistiske Undersøgelser maa derfor ikke blot indskrænke sig til at behandle enkelte Epoker, enkelte Forfattere eller enkelte Værker, men se ethvert Fænomen i Forhold til dets Omgivelser, respektere Sammenhængen med Motivet. Det samme gælder Rytmen („Intonationen“, som Billeskov Jansen siger): „Et Versemaal er et Skema, men et Vers er en Individualitet, strengt taget stemmer intet Vers helt med Versemaalets Regler. — Først naar

Situationens eller Situationernes psykologisk-æstetiske Holdning er kendt, kan vi begynde at tælle, veje og tonemaale Stavelser“. Saaledes kan det forklares, at Strofer, som er „bygget“ ens, „lyder“ helt forskelligt. Ogsaa Bifigurerne i et Værk og Tingene, den ydre Ramme om det, maa ses i Lyset af Motivet, der er klarest udtrykt i en bestemt central Person, en Hovedtanke eller et Symbol, om hvilket det øvrige Kunstværk ligesom drejer sig.

Den her fremstillede Tankegang vil utvivlsomt tilfredsstille enhver, der holder af Digtning og ønsker at behandle de enkelte Værker retfærdigt. Vi lærer herigennem at vurdere Digterværket efter det Spørgsmaal, om det — eller hvorledes det har realiseret det Motiv, som har foresvævet Digteren. Den eneste Vej til at afgøre dette Spørgsmaal er at undersøge Digterværket selv. Vi maa forstaa det ud fra dets egne Forudsætninger, se, om det har naaet det Maal, det har sat sig.

I Billeskov Jansens Bog ligger Hovedvægten imidlertid ikke paa Vurderingen af Digterværkerne, men paa Grupperingen af Motiverne i et sindrigt System. Digterens Sjæleliv tænkes delt i 8 forskellige „Zoner“, svarende til hans Holdning, der kan antydes i forskellige Gestus: Undren, Beundring, Fortvivlelse, Misbilligelse, Morskab (den komiske Zone), Frivolitet, Kontemplation og Konfession. Fra en af disse 8 Zoner kan Motivet være udgaet; men i Udførelsen kan det fremherskende være Tanke- eller Stemningsindholdet, Handlingen eller Personernes Karakter. Motiverne inddeles saaledes paa langs i 8, paa tværs i 3 Grupper, og vi faar ialt 24 forskellige Motivkategorier. Systemet virker overordentlig klart og overskueligt, men forekommer dog lidt vel mekanisk, som et nemt Kartotek. Saaledes ønsker Forfatteren det dog ikke opfattet; det er for ham en ufejlbarlig Metode til den rette Fortolkning af Digterværket: „Værkets Interpretation og Motivets Klassifikation er en og samme Virksomhed“. Saaledes slutter han Fremstillingen af sit System.

Det ejendommeligste ved denne Poetik er sikkert, at den ikke synes at se det som sin Opgave at skelne mellem god og daarlig Digtning. Begge Dele passer lige godt i Billeskov Jansens System. Eksemplerne paa de forskellige Motivkategorier er hentet fra de forskellige Lag i Verdenslitteraturen. Det ses fx. af Afsnittet om Intrigekomeden. Forfatteren genfortæller her udførligt Handlingsforløbet og opridses Karaktererne i „det første det bedste Intrigelistypil fra nyere Tid“ for at vise dets Overensstemmelse med den italienske Maskekomedie. Det fremgaar af selve Referatet, at det drejer sig om et yderst banalt og tarveligt Produkt, omhyggeligt beregnet paa et naivt Publikums Smag. Poetikken er for Billeskov Jansen ikke, hvad den var fx. for J. L. Heiberg, en vurderende, men en klassificerende Videnskab. Vi lærer af hans Bog ikke om faste Love for, hvad der er godt og slet i Poesiens Verden. Og det til Trods for, at saadanne Love, som jeg har antydnet, meget vel vilde kunne udledes af hans Udgangspunkt, Adskillelsen af Motivet og dets Realisation, der blot er en nøjagtigere Udførelse af Heibergs Skelnen mellem Stof og Form. Ikke blot Stilistik og Litteraturhistorie, men ogsaa Poetik skal nu paastaas at være en rent empirisk Videnskab, hvis Opgave er at fortolke Digterværkerne ved at klassificere

deres Motiver¹. Metoden er nyttig til en rent foreløbig Orientering inden for det foreliggende Materiale og kan vejlede os til en rigtigere Forstaaelse af forskellige Motiver. Men en almenyldig Formel for, hvad der forstaas ved Aandsvidenskab, er den ikke.

En Videnskab, der beskæftiger sig med Produkter af den menneskelige Aand, maa nødvendigvis skelne mellem godt og slet. Det maa Ingeniørvidenskaben, det maa Lægekunsten, det maa — selvfølgelig — Musikvidenskaben og Kunsthistorien. Det maa derfor ogsaa Litteraturvidenskaben. Afgørelsen af, om noget er godt eller slet, afhænger ikke af et vilkaarligt personligt Skøn, men hænger sammen med visse sjælelige Grundlove, der lige saa vel som Naturlovene kan efterspores. Heri bestaar Poetikken, saa vel som al anden Æstetiks Opgave. Den er ikke blot en klassificerende, men en vurderende Videnskab. Det er dens Opgave at undersøge, hvorfor det ene Digterværk virker stærkere paa Menneskesjælen end det andet, at finde Lovene for Menneskeaaendens Virkninger.

Heraf findes kun svage Spor i Billeskov Jansens Bog. Ganske vist udtaler den sidste Sætning, at Poetikken er Læren ogsaa om de poetiske Motivets Værdi og Historie; Behandlingen heraf udskydes til en følgende anden Del af Bogen. Men af selve Udtrykket synes det at fremgaa, at Værdien skal søges i Motivet, ikke i dets Realisation. Og da Motivet — ifl. Forfatteren — opstaar ubevidst, kan Digteren altsaa ikke gøres ansvarlig derfor. Det er i Motivets Virkeliggørelse i Digtning, Mesteren viser sig.

2.

Skulde man udlede en æstetisk Moral af Dr. Billeskov Jansens Poetik — skønt den tilsyneladende ikke kender Begreberne godt og slet og altsaa strengt taget er en i æstetisk Henseende amoralsk Bog — da maatte det blive den Fortjeneste, den paa sit sidste Blad selv tillægger sig, „at udvise det misbrugte Begreb „Blanding“ af Poetikken. Der findes — hedder det — i ægte Digtning ingen Blanding fx. af Komik og Satire, men en Komik, der tager Satiren i sin Tjeneste og omvendt“.

Hensigten med denne Maxime er aabenbart at hævde de faste Grænser mellem Digtningens Genrer. Hvad der falder inden for en af de 24 Kategorier i Systemet, er „ægte Digtning“. Hvad der indtager en Mellemstilling mellem to Kategorier, uden at den ene dominerer, fortjener ikke dette Prædikat. I det Afsnit, hvor Skelnemærket mellem Komik og Satire paapeges, foretages der en Jævnførelse af La Bruyères satiriske Karakterer og Molières Karakterkomedier, hvor det satiriske „forvendes komisk“, saa at den lastefulde, hvem Satirikereren revser, i Komedien bliver til Nar. La Bruyère kritiserer Molière, fordi han blot har til Hensigt at more et Publikum. La Bruyère er Satirikereren, Molière Komikereren par excellence. Men hvis nu Digterens Hensigt har været ved Komediens Hjælp at komme Lasten til Livs, staar vi da ikke over for en Satire, der tager Komikken i sin Tjeneste? Det er aabenbart Tilfældet i en lang Række af Holbergs Komedier: „Jean de France“, „Den politiske Kandestøber“, „Den Vægelsindede“ etc. Hos Holberg er

¹ Jfr. Fortalen (Poetik, S. 7).

Motivet Satire, hos Molière Komik — Genren er den samme. Har Holberg derfor overskredet Komediens Grænser? Nej, Motivet er vel satirisk, men dets Realisation, det dominerende Element i det færdige Kunstværk, komisk. Den bitre Pille maa oversukres for at glide ned; Princippet er at blande det nyttige med det behagelige. Overvejer vi Spørgsmaalet m. H. t. „Peder Paars“, kommer vi til samme Resultat: Motivet satirisk, det dominerende Element komisk. Er de to Genrer da ikke uhjælpeligt sammenblandede? Og faar Værkerne ikke deres Særpræg netop ved denne Blanding?

De af den fransk-klassiske Digtning dyrkede Genrer, Komedie, Tragedie, Satire etc., indførtes i dansk Litteratur af Holberg, der efterhaanden leverede Eksempler paa de fleste af dem. Men hverken hos Holberg eller Tidens andre Digtere har disse Genrer nogen intim Forbindelse med det Motiv, der ubevidst er vokset frem i Digttersjælen. Kun i enkelte heldige Tilfælde er Stof og Form, Motiv og Genre smeltet sammen i en fuldendt Enhed. Holbergs „Melampe“ og Wessels „Kærlighed uden Strømper“ demonstrerer den franske Tragedies Haabløshed som Genre i dansk Digtning. Først da Ewald med „Balders Død“ skaber en ny Digtart, den nordiske Tragedie, eller med „Fiskerne“ det nationale Drama, begynder det alvorlige Skuespil at finde sig selv i Danmark. Det vil derfor være haabløst at indrangere fx. Oehlenschlägers Tragedier paa samme Linie som Cornelles og Racines Tragedier; ikke engang med Schillers stemmer de overens.

Tragediens Definition sammenfattes af Billeskov Jansen i følgende Ord: „Saaledes er det Livets Lov og Heltetragediens Forudsætning, at det overmenneskelige knuses“. Foruden forskellige Eksempler fra den franske Litteratur nævnes Ibsens Brand og Dr. Stockmann i „En Folkefjende“, Schillers Wallenstein og Sofokles's Ødipus. „Det er i Overensstemmelse med Logikken i menneskelige Vilkaar, at den der vil frelse Menneskene hænges paa Korset“. Det er Nemesis, som rammer Overmennesket. Alt dette stemmer overens med Verdenslitteraturens Hovedværker. Men ikke med Oehlenschlägers Tragedie. Oehlenschlägers Helte er store, ædle Mennesker, ikke Overmennesker. Wallenstein gaar ubøjet i Døden, Hakon Jarl er i sidste Akt en knækket Mand. Det er Dr. phil. H. Topsøe-Jensens Fortjeneste at have paavist dette¹. Hakon Jarl indser sin Skyld; han dør ikke i Søvn: „Jeg har fortjent det, Karker, stød kun til!“ Man har ofte dadlet Thoras Karakteristik af Hakon:

De bedste Kræfter og det største Hjerte
blev Ofret for sin Tids Vildfarelser.

Disse Ord er Udtryk for en uhedensk Humanitet — ja, men for en ægte dansk Tankegang. I den danske Tragedie er Helten intet Overmenneske; den falder derfor ikke ind under Billeskov Jansens Definition. Noget lignende gælder Ibsens senere Dramer, specielt „Vildanden“, hvor Idealisten ikke som i „Brand“ og „En Folkefjende“ er Helten, men Genstand for ubarmhjertig Satire (Gregers Werle). Allerede i „Kongsemnerne“ falder Skule Jarl som en knækket Mand, der har indset sin Brøde og lidt sit Nederlag — ligesom Hakon Jarl. De nordiske

¹ Edda XVI S. 73.

Digterværkers Egenart lader sig ikke uden videre indordne i Billeskov Jansens fransk-klassiske System.

Jeg har her nævnet to vigtige Problemer, der rejser sig for en nordisk Læser af den nylig udkomne Poetik. De trænger begge til en grundigere Undersøgelse. Maaske kommer der en Løsning i Bogens 2. Del. Men jeg kunde nævne endnu flere. Ogsaa Herman Bangs Noveller er vanskelige at anbringe i Systemet, hvis man ikke vil hæfte sig ved rent ydre Kendetegn, men klassificere dem efter Motivet. De maa snarest henføres under Tanke- og Stemningsmotiv, idet Stemningen, Atmosfæren, Miljøet i Reglen er stærkest fremtrædende. Men ofte er de forskellige Elementer nær ved at opveje hinanden, fx. i et saa fuldendt Kunstværk som „Tine“. Er Motivet her Handlingen, Hovedpersonen, Stemningen eller Hovedtanken? Det er vanskeligt, om ikke umuligt at sige. Det væsentlige er dog den organiske Helhed. Den Karakteristik, Dr. Billeskov Jansen S. 39 giver af Satirikerens, hvis Kunst siges at udspringe af Vrede eller Irritation og være Udtryk for Misbilligelse, passer i hvert Fald ikke paa Paludan-Müller, hos hvem Udgangspunktet er etisk-kristeligt, heller ikke paa Gustav Wied, hvor Undertonen er en bundløs Fortvivlelse, der tydeligst kommer frem i „Dansemus“. I „Adam Homo“ er Satiren dyb; men Hovedpersonen kan næppe siges at være karrikeret.

Kapitlet om Motivkategorierne indeholder mange skarpe Analyser og frugtbare Synspunkter. Det gælder fx. Analysen af Shakespeares Richard den Tredje og Definitionen af Eposet som et Digt, der handler — ikke om Helte, men om Heltegerninger. Som Helhed virker Eksemplerne dog paa en dansk Læser forunderligt spredte og fjernt hentede. Hvorfor citere halve Sider af Chateaubriands „René“ til Demonstration af Fortvivlelsen som Karaktermotiv, naar et Par Linier af Kierkegaard eller af Poul Møllers „Ahasverus“ vilde sige det samme bedre og væsentligere? S. 34 modstilles virkningsfuldt to Digte af Goethe — „Meeres Stille“ og „Glückliche Fahrt“ — for at belyse, hvorledes indre Bekymring kan udtrykkes ved fuldkommen ydre Ro, indre Glæde ved ydre Bevægelse. Men S. 64 er et fuldstændigt Citat paa $\frac{3}{4}$ Side ganske overflødigt, da alt er sagt med det forudgaaende Referat. Andre Steder gives de udførlige Citater eller Referater, hvor en kort Analyse vilde være tilstrækkelig. Det gælder navnlig Omtalen af de frivole Romaner „Les Liaisons dangereuses“ og Théophile Gautiers „Made-moiselle de Maupin“.

Bogen gør Indtryk af at være ret hurtigt udarbejdet, som en Slags programmatisk Efterskrift til Forfatterens store Bog om Holberg som Epigrammatiker og Essayist. Men det er tydeligt nok Forfatterens Ønske, at den skal kunne staa sin Prøve ogsaa uden for dette Omraade. Hvis Dr. Billeskov Jansen vil anvende sin Metode paa dansk Litteratur, vil han blive tvunget til at vælge een af to Veje. Enten maa han tvinge en Række særprægede Digtværker ind i en Spændetroje ved at søge at indpasse dem i sine 24 Motivkategorier — eller han maa ved sine Analyser paavise, hvorledes de sprænger Rammerne for Systemet og dog fremtræder som fuldbaarne Kunstværker. I sidste Tilfælde vil Systemet have løst sin Opgave: at kortlægge det givne Materiale til en foreløbig Orientering. Men det vil næppe positivt kunne angive

Hovedlinierne i et samlet Billede af, hvad der karakteriserer dansk Litteratur. For at opnaa et saadant Totalbillede er det nødvendigt at se Værkerne i Sammenhæng med det Folks Historie og Karakter, hvoraf de er udsprunget. Dansk og nordisk Aandsliv har modtaget stærke Tilskyndelser fra de andre europæiske Folks Litteratur, men altid omformet det modtagne paa sin egen Maade. Litteraturværker er ligesom eller mere end andre Aandsværker — ved selve deres Materiale, Sproget — nationalt bestemt.

William Michelsen.

ØSTSVENSK E VERBER

Eskil Hummelstedt: *Östsvenska Verbstudier. Morfologisk-semologisk undersökning.*

Forfatterens Formaål er „att på basen av ett representativt material ur ordbildningssynpunkt behandla inkoative verb på *-na* och verb på suffixalt *-k*, *-l*, *-r*, *-s*, eller *-t* i Närpesmålet“, en omfattende svensk-finsk Dialekt repræsenterende det største Sogn i Finland (Syd-Østerbotten).

Materialet har Forf. i mindre Grad fra tidligere Dialektbeskrivelser, der kun har medtaget faa af disse noget specielle Orddannelser; — han har selv indsamlet Ordene, idet han har hjemme i Dialektomraadet og selv taler Dialekten.

„Huvudavsikten är att undersöka verbens bildningssätt. Därjämte har stor vikt lagts på semologien, måhända större än vad i ordbildningsundersökningar är vanligt“.

Forf. bygger især paa Hellquist, hvis etymologiske Synspunkter han som Regel slutter sig til, idet han m. H. t. Iterativgruppen (*-k*, *-l*, *-r*, *-s*, *-t*) for langt de fleste Ords Vedkommende gaar ud fra en Afledning af Verber eller Verbalrødder, — kun faa af Adjektiver ell. Lyddord, og saa godt som ingen fra Substantiver.

For en Del Ords Vedkommende fremsætter Forf. nye Anskuelser m. H. t. Etymologien, ligesom han i Redegørelsen for Betydningsudviklingen har adskillige interessante Formodninger, som det imidlertid er vanskeligt at tage Stilling til for én, der ikke er nøje fortrolig med Betydningsnuancer i Svensk. Han giver i saadanne Tilfælde en Række fyldige Talefigurer til Belysning af sin Fastlægnings af Betydningen.

For Inkoativernes Vedkommende gaar han — som almindelig antaget — ud fra en Afledning af Participiumsformen *inn* eller fra en tilsvarende Adjektivsform.

Det er paafaldende saa levende disse Afledningsendelser er den Dag i Dag. Man synes at kunne foretage Nydannelser af baade Inkoativer og Iterativer, som umiddelbart vil blive forstaaet; mest levende er vel Suffixet *-l*.

Mellem de to Hovedgrupper er der dog for en Dansk den paafaldende Forskel, at mens man i Forf.s Ordliste genkender de fleste Inkoativer fra Dansk, giver den anden Gruppe os trods sin Talrigbed langt færre Genkendelser. Grunden maa vel søges deri, at mens Inkoativerne hidrører fra jævne og adstadige Tilstandsorte, som ikke har tilladt sig andre

Udskejelser end de sædvanlige indenfor nordisk Sprogomraade, saa er Grundordene i den anden Gruppe, der gerne illustrerer Lyde og Bevægelser, af en mere sprælsk og uberegnelig Natur, ofte af lokalt Præg, og derfor tit af en for andre fremmed Skabelon, selvom de Betingelser, der skaber den Slags Ord, vel nok er omtrent de samme her som der.

Mens Afledningsendelsen *-na* normalt kun har én Betydningsfarve til Resultat: den inkoative, Overgangen til den i Participialformen angivne Tilstand eller blot en Hvilen i denne Tilstand — sjældnen den transitive Hidføren af denne Tilstand — (i Dansk: *mildne, løsne*) — saa rummer den anden Gruppe en Mængde Betydningsnuancer: iterativ, intensiv, kausativ, tempo-æggende, diminutiv, nedsættende, kælede, komisk.

Naar jeg under ét har kaldt denne Gruppe Iterativ-gruppen, er det fordi Forf. finder denne Betydningsvirkning i alle disse Suffixialdannelser. Deri er jeg imidlertid ikke enig med ham.

Hos *-ka* Verberne finder Forf. sædvanlig en kausativ-transitiv Virkning, men ved Siden af tillige en iterativ-diminutiv Nuance, som jeg kun kan finde i et enkelt af Ordene *flanka* (flakke). Endelsen *-ka* er efter min Opfattelse langt overvejende kausativ, og denne Gruppe hører egentlig mere sammen med Inkoativerne som deres transitive Modbillede end mellem Iterativerne. At Forf. ikke paapeger den nedsættende Biklang i talrige af denne Gruppens Ord (*knaska, pjaska, sluska, slöska, snuska, duska, döska*) er for saa vidt rigtigt, som denne Virkning ikke skyldes Suffixet men andre Lydvirkninger i Ordene.

Med Suffixerne *-l* og *-r* kommer vi til de tydeligste Iterativmidler, — i Dansk *ringle, krible, funkle, blafre, kvindre, flagre* o. s. v. — Begge disse Grupper er talrigt repræsenterede. Hvis man spørger, hvor Repetitions-kapaciteten er størst, saa synes Tungespids-*r* at have Forrangen (*Prrr!*); men det skifter let med det beslægtede *l*, og det er rimeligt, at de deler Hyvertet. At vi i dansk Rigssprog for et Par Aarhundreder siden har skiftet *r*-Lyd synes ikke at have svækket Suffixets iterative Kraft. Det maa vel være Traditionen, der har været stærk nok trods det ændrede Lydleje.

Sammen med den iterative Virkning hører ogsaa ofte en vis Intensitetsforhøjelse, og endelig er den diminuerende Virkning særlig fremtrædende ved *l*-Suffixet — (i Dansk Ord som *nusle, pusle, sprælle*, allerbedst i Samvirken med et kort *i* i Rodstavelsen: *krible, pible, risle* etc.).

Forf. forbigaar atter her den hyppige nedsættende Betydning, som efter Beskrivelsen kendetegner en Mængde af Verberne paa *-la* og *-ra* som *drössla, krappla, kryckla, skrossla, stockla, tövla, snuskla, slabbra, slötra, sottra, slubbra* o. fl. Dog er det ogsaa her mindre Suffixet end andre Lydforhold, der foraarsager den pejorative Biklang. (Jvnfr. et dansk Ord som *skrible*, der har mere nedsættende end iterativ Karakter).

Med Endelsen *-sa*, siger Forf., faar vi en intensiv-iterativ Virkning. Der tilføjes, at nogle bærer et særlig momentant-intensivt Præg, og naar der herpaa anvendes Eksemplerne *nafsa, nifsa, snafsa, snifsa*, burde Forf. maaske udtrykkelig have paapeget, at det netop er i Forbindelserne *fs* og *ps*, at det momentane kommer frem (jvnfr. dansk *hapse, rapse*). Igen maa jeg pege paa den nedsættende Biklang i mange af Ordene i denne Gruppe, og efter mit Skøn er Suffixet her ikke uden Skyld i denne Virkning: *glorsa, ramsa, slufsa* (jvnfr. i Dansk: *herse, hønse, svanse, vimse*).

Ogsaa et diminuerende Præg kan høre sammen med Endelsen *-sa*, (det som vi i Dansk kender fra Vendinger som *Komse da* og i Substantivs-Kæleformer som *Dengse, Bamse, Mavse, Vovse*).

Sluttelig gennemgaas den mindre hyppige Afledningsendelse *-ta*, hvis Virkning beskrives som intensiv-iterativ, f. Eks. *blixta* (blinke) *fluxta* (om lynsnare Bevægelser; jvfr. i Dansk *glimte*). Hertil maa dog indvendes, at det intensive synes at være afhængigt af, om Trykstavelsen i Ordet er kort, mens Verber som *drylla* („söla, vara senfärdig“), *järmta* („äta långsamt“) ikke bekræfter Suffixets Intensitetsvirkning.

Alt i alt er Afhandlingen af stor Interesse, ikke blot i Kraft af de etymologiske Redegørelser, men navnlig i Kraft af den Vægt, der er lagt paa Analysen af Betydningsnuancer i Betegnelserne for Lyde og Bevægelser, et Omraade der endnu har noget af den umiddelbare Sprog-dannelses Præg over sig og derfor har Primitivitetens Interesse. Kun maa der advares mod — i Forklaringen af disse Verbers Betydningsfarve — at stirre for ensidigt paa Afledningsendelserne.

Alf Bo.

KULTUR OG FOLKEMINDER

MERE OM „SMEDEN OG BAGEREN“

I Tilknytning til Bibliotekar H. A. Paludans Notits i D. St. 1929 (S. 185) om Forekomsten af Motivet „for Smed at rette Bager“ i en fra Begyndelsen af det 17. Aarh. kendt spansk Anekdote har Hr. Joh. O. Kock nu i Aargang 1940 (S. 157 ff.) meddelt en anden, formentlig fra det 16. Aarh. stammende spansk Version og yderligere henvist til en fransk Fortælling hos d'Ouville, der med en vis Sandsynlighed kan formodes at gaa tilbage til en spansk Kilde.

Der kan imidlertid anføres flere ældre orientalske Beretninger, der viser os Anekdoten i oprindeligere Former. Hos den arabiske Forfatter Nuwairî (f. 1279, d. 1332) fortælles følgende Historie (se d'Ohsson, „*Histoire des Mongols*“, III, S. 409—10) om den store mongolske Erobrer, Djingizkhans Sønneson Hûlâgû, som døde 1265 efter at have ødelagt Bagdad og lagt Forasien ind under Mongolervældet:

En Mand, paa hvem en Væver, der fremstillede guldbaldyret Tøj, i et Slagsmaal havde slaaet det ene Øje ud, kom til Hûlâgû og krævede sin Ret. Fyrsten lod Øjet rive ud paa en Pilefabrikant. Der var da én, som tog sig den Frihed at spørge ham om Grunden til dette. Han svarede: „Possementmageren har Brug for begge sine Øjne, medens Pile-smeden kun har Brug for ét Øje, eftersom han lukker det andet, naar han ser efter, om Pilen er lige“.

Der er tilsyneladende ret væsentlige Afvigelser mellem denne Beretning fra Tiden ca. 1300 og den spanske Skæmtehistorie. I Hûlâgû-Anekdoten drejer det sig ikke om en Dødsdom, men Dommen, der følger Gengældelsesprincippet, gaar ud paa en Lemlæstelse; den der har berøvet en anden et Øje, skal selv miste et Øje. Hvad dernæst angaar Grunden til den ejendommelige Form, som Dommen faar, saa forklarer Hûlâgû, at den paagældende Lemlæstelse vilde sætte den skyldige ud af Stand til at fortsætte med sin samfundsnyttige Næringsvej, hvorfor en Mand af andet Erhverv, hvem denne særlige Art af Lemlæstelse ikke vil hindre i at drive sin Virksomhed, substitueres for ham. I den spanske (og Wessels) Fortælling hænger man derimod Væveren (Bageren), fordi han har en Fagfælle, der kan erstatte ham, medens Smeden er den eneste Udøver af sin Profession der paa Stedet. Trods disse Afvigelser mener jeg dog, at vi har med den samme Historie at gøre. I Virkeligheden reduceres Afvigelserne nemlig — bortset fra de lidet betydende Variationer i de optrædende Personers Profession — til én: Lemlæstelse, hvor Spanierne har Dødsstraf. Med denne For-

skydning maa, som det let ses, Motiveringen for Dommen ogsaa blive en anden.

Men vi har en endnu ældre orientalsk Version. Den fører os helt tilbage til Sultan Saladdins Tid. Eunuken Karâkûsh var under Saladdin (d. 1193) og hans nærmeste Efterfølgere en af Ægyptens mægtigste Mænd. Han var en fremragende Administrator, om hvis Styre store Bygningsværker i Kairo endnu minder; men han var haard og brutal og skaffede sig mange Fjender. Under de Paladsintriger og Kampe, der fulgte efter Saladdins Død havde han en vanskelig Stilling. Han døde i Aaret 1201. En af hans mest hadske Fjender var Kadien Ibn Mammâtî, Forfatter af et Smædeskrift, hvori han har samlet om Karâkûsh's Person alskens Beretninger om taabelige Domme. Dermed var Begyndelsen gjort til Dannelsen af en Folketradition om den forrykte Karâkûsh, som tilsidst bliver blandet sammen med en anden folkelig orientalsk Figur, Djohâ alias Khôdja Nasr-ed-dîn, og paa den anden Side er blevet til en staaende Figur i de tyrkiske Skyggekomedier (Karagöz).

En af disse ondsksfulde Anekdoter lyder saaledes i Ibn Mammâtî's Fremstilling (meddelt af P. Casanova i „*Mémoires de la Mission archéologique française du Caire*, t. 6 (1897) p. 470 og 479:

Man førte frem for ham en af hans Tjenere, som var Staldkarl hos ham, og som havde begaaet et Mord. Karâkûsh sagde: „Hæng ham!“ Man sagde da til ham: „Jamen han er din Smed, som beslaar din Hest. Ved at lade ham hænge vil du skille dig af med ham“. Karâkûsh saa sig om og saa en Mand af dem, der laver Bure, staa foran Døren, og saa sagde han: „Hid med den Bur-Fabrikant. Ham har jeg Brug for“. Da man havde ført ham frem for Karâkûsh, sagde denne: „Hæng den Bur-Fabrikant og lad Hestepasser-Smeden, som beslaar min Hest, gaa fri“.

Her er Sammenhængen med vor Historie endnu tydeligere. Den træder allerede frem i det fælles Træk, at det er en Smed, som undgaar velfortjent Dødsstraf. Men i Karâkûsh-Historien er Pointen kun tilstede *in nuce*. At det gaar ud over den ulykkelige Bur-Fabrikant, beror simpelthen paa den Omstændighed, at det er ham, som Tyrannens Øje først falder paa, da han søger en Syndebuk for sin uundværlige Beslagsmed. I Hûlâgû-Historien, der er et Sideskud paa Substitutionsfortællingens Stamme, er Valget af Syndebukken ikke mere tilfældigt. Hûlâgû-Historien har givet Motivet en lille Drejning, men den Form, hvori den foreligger, forudsætter en Version af den oprindelige Anekdote, hvori Pointen er helt færdigdannet, d. v. s. hvor Motiveringen for Dødsdommens Overflyttelse omfatter baade Forbryderens Uundværlighed og den Substitueredes Undværlighed. Denne fuldt udviklede Form, som vi kender fra de senere, spanske Versioner, maa altsaa være blevet til i den islamiske Orient i det 13de Aarhundrede — med mindre da Anekdoten hos Ibn Mammâtî er en degenereret Form af en ældre Historie, der har haft den fuldstændige Pointe. Dette sidste er dog mindre sandsynligt. Men Ibn Mammâtî har næppe selv opfundet alle de mer eller mindre idiotiske Træk, han tillægger sin Fjende. Dem har han vistnok øst af den paa underfundig Skæmt altid frodige ægyptiske Folkeoverlevering.

Arthur Christensen.

TRADITIONSVANDRINGER

Det er helt velgørende i en tid som vor, hvor de fleste folklorister med videnskabelig samvittighedsfuldhed sidder begravet i deres eget lands traditioner, højst med en skelen i ny og næ til de nærmeste naboer, igen engang at få et værk med lidt videre horisont i hånden. Jeg tænker på det nyligt udkomne „*Traditionswanderungen Euphrat-Rhein*“ af den svenske forsker Waldemar Liungman, i FFCommunications nos. 118—19 (1937—38). Liungman har tidligere gjort sig fortjent ved sin gennemført nøgterne og på sin vis skelsættende undersøgelse af det nordiske eventyr eller sagn „*Prinsessan i jordkulan*“ (1925) og siden som docent i sammenlignende folkemindeforskning ved Göteborgs högskola og leder af Folkminnesarkivet dér iværksat den første systematiske indsamling af folkeminder i Vestsverige. Med „*Traditionswanderungen Euphrat-Rhein*“ vover han sig, som titlen siger, ud på et større virkefelt. Netop med hans tidligere sikkert saglige produktion in mente griber man den med begærlighed for at se, hvad den moderne skolet og nøgternt indstillet folklorist kan få ud af en så stort anlagt undersøgelse.

De traditioner, der er tale om, er dem, der er knyttede til de årlige fester ved vår og høst, det klassiske område, som allerede Wilh. Mannhardt satte ind på i sine „*Wald- und Feldkulte*“ (1875—77), og som også James G. Frazer har interesseret sig for i „*The Golden Bough*“ (1890 ff.), ligesom der stadigvæk Europa over er indsamlet en mængde nyt stof til belysning af det. Liungman har derfor haft et vældigt materiale at arbejde med, og det er ikke mærkeligt, at man så længe ikke har set noget fra hans hånd. Især når man i indledningen får at vide, at de to omfangsrige bind, som „*Traditionswanderungen*“ udgør, kun er forarbejder til det egentlige værk, som i øjeblikket er under trykning til de næste to bind af FFCommunications, med titlen „*Traditionswanderungen Rhein-Jenissei*“ I—II. Oprindeligt var det nemlig kun Liungmans mening at undersøge skikken „at bære vinteren (eller døden) ud“ i skikkelse af en dukke, der kastes i vandet, brændes, begraves eller på anden måde tilintetgøres, hvorefter man i stedet fører sommeren ind som et grønt træ eller nysudsprungne grene, den skik der behandles i „*Traditionswanderungen Rhein-Jenissei*“. Mens en nært beslægtet „kamp mellem vinter og sommer“ endelig er emnet i et endnu udkommet femte bind.

At de foreliggende „*Traditionswanderungen Euphrat-Rhein*“ egentlig kun er en indledning fremkommet ved forfatterens arbejden sig ud af det stof, der kun indirekte berører hans emne, gør sig også gældende i det noget uoverskuelige anlæg, som der dog er søgt at råde bod på ved oversigtskort og skemaer (især fig. 9) og ved det engelske résumé til sidst. Ligeledes gør hensynet til den specielle skik „at bære vinteren ud“, der altså først behandles i et efterfølgende værk, sig noget umotiveret gældende i den fundamentale skelnen mellem tre arter af ofre for at komme et onde, som f. ex. vinteren, til livs: Først renselsesofre, hvor det onde ligefrem dræbes i en eller anden skikkelse, oftest en dukke eller et dyr, undertiden også et menneske. Det ældste eksempel finder L. i et vædderoffer ved den babylonske nytårsfest til ære for (solguden??)

Marduk, der menes indført af kong Chammurapi c. 2000 f. Kr. Og som bl. a. går igen i jødernes syndebuk, som ypperstepræsten ved indledningen til det borgerlige år bekendte sine og folkets synder på, før den joges ud i ørkenen eller styrtedes i en afgrund med dem. Noget lignende gjorde man ved de græske Thargelien, ligesom man i tilfælde af misvækst drev hungersnøden ud ved at piske en slave ud af byen, omtalt allerede af Aristophanes. Men ellers var det nok så ofte et tidsafsnit, det gjaldt, hvorfor skikken almindeligst bruges ved nytårsfester, hvor det gamle år drives ud i skikkelse af en gammel kone: Anna Perenna i Rom, i Marokko og Algier endnu i vore dage under navnet Hagūza (vort ord heks?).

En anden slags ofre er dem, der foretages for at afvende en fare fra en person, idet der på forhånd ofres en anden i hans sted. Det skete f. ex. også ved Mardukfesten, hvor der i stedet for kongen, som iflg. profetier truedes af særlige farer på denne tid af året, valgtes en interimistisk regent, gerne en slave, der efter en kort regeringstid ofredes til Marduk. L. viser, hvor udbredt denne skik med en surrogatkonge er i hele Vestasien og finder en genspejling af den både i Herodots fortælling (III 58—89) om Dareios og den falske Smerdis og i den jødiske, men oprindeligt persiske legende om Haman og Mardokaj (= Marduk) i Esters bog (kap. 2—5). I Babylon forekom samme skik også ved Sakærfesten, hvor en dødsdømt forbryder som konge kunde gøre, hvad han vilde, så længe festen varede, men til sidst måtte af med livet. At denne surrogatkonge går igen både i den romerske Saturnalekonge, som narrekonge i europæiske fastelavns- og nytårsoptog, som bønnekongen, der i nogle romanske lande vælges til at lede løjerne ved julefesten, og som julebispens i en også herhjemme kendt leg, der vist egentlig hører til blandt skolepeblingene, har man længe været klar over. L. viser imidlertid, at overførelsen af skikken næppe er sket over det romerske rige, men at den snarere har bredt sig direkte fra Orienten over Byzans og Balkan til det øvrige Europa.

Til den tredje slags ofre, der skulde gå ud på at forny kraften hos den, der bringer det, hører først og fremmest de særlig semitiske ofre af den førstefødte eller den første afgrøde. Også det meget diskuterede høstoffer af det sidste neg regner L. herhen med særligt udgangspunkt i den ægyptiske Osiris-kult som en vegetations-kult, der allerede af Frazer sættes i forbindelse med de orientalske vækstguders: Attis, Adonis osv. Denne forbindelse er dog noget problematisk, idet man i virkeligheden så godt som intet ved om Osiris' kult. At Osiris ved de religiøse ceremonier skulde kunne repræsenteres af en mand bundet ind i et kornneg eller i papyrusblade af form som et neg for til sidst som andre ofre til Osiris at kastes i Nilen, er en ren hypotese. Den Ded-søjle, Osiris' hellige symbol, som L. især henholder sig til og anser for en efterligning af samme neg og parallel til det træ, der rejstes som midtpunkt i sørgefesterne ved Attis' død, dels som repræsentant for guden selv og dels åbenbart opfattet som hans bolig eller hylster, er blevet tolket på næsten lige så mange forskellige måder, som der er ægyptologer¹. Man ved nemlig ikke andet om Ded-søjlen,

¹ Ægyptologen A. Moret går dog også, inspireret af Frazer, ind for opfattelsen af Ded-søjlen som et neg, sml. hans „La mise en mort du dieu en Égypte" (1927),

end at den figurerer på næsten alle billeder af Osiris. Grundlaget for L.'s undersøgelser af det sidste neg og en dertil hørende frugtbarhedskult er derfor noget svagt. Selvom det langtfra er umuligt, at L. har ret, og at der netop har skullet en sammenlignende folkemindeforsker til for at klare et problem, som den mere snævertsynede og i reglen overvejende sprogligt indstillede ægyptolog må give blankt op overfor¹. Dog synes jeg heller ikke, den fortsatte bevisrække er meget overbevisende: fra Orientens religiøse kultur til behandlingen af det sidste neg i europæisk folkeskik, som der kan have været bundet en mand ind i, og som endnu i vore dage sommetider bindes i menneskeskikkelse og bl. a. kaldes for „den gamle“, også et af Osiris' navne. Eller fra Osiris-myterne til den ægyptisk-græske legende om Busiris eller Lityerses, der tvang alle fremmede, der kom forbi hans mark under høsten, til at arbejde om kap med sig på den betingelse, at han skulde dræbes, hvis han tabte, til han til sidst selv fandt sin overmand i Herakles, der i stedet huggede hovedet af kongen efter at have bundet ham ind i et neg. Heller ikke overgangen fra de semitiske ofre af førsteafgrøder til de europæiske sidste neg finder jeg meget overbevisende. I denne forbindelse kommer L. naturligt ind på Mannhardts berømte teori om en „Vegetationsdæmon“ i det sidste neg, som han ofrer et helt kapitel (IX) på at modificere og delvis aflive.

Af forårsskikke fører L. de europæiske vårblus tilbage til orientalske offerbål ved nytårstid (der dér falder om foråret). Midsommerblussene skulde da være at betragte som udløbere af forårslussene, selvom der også f. ex. i det gamle Persien og i Ægypten kendtes ildfester midt om sommeren.

Påskeblusningen, der har sit spredningsmidtpunkt i den nordvestlige del af Tyskland, stammer derimod først fra den græsk-katolske kirke. I Norden omtales festblus på denne måde faktisk heller ikke før i Olaus Magnus' beskrivelse af en midsommerfest 1555. Senere end år 500 mener L. dog ikke, skikken er kommet til Mellemeuropa.

Noget lignende gælder majtræet, som heller ikke omtales i Norden før det 16. årh., og som L. sætter i forbindelse med slavernes „badnjak“, tyskernes „Christblock“, et træ der brændtes på arnen i julen. Og derigennem med træer, der vides rejst i græske og ægyptiske offerbål i Patrai og Hierapolis. Efterhånden som skikken er vandret mod nord, har tidspunktet for den forskubbet sig længere og længere hen på året, noget man også har iagttaget for andre skikkes vedkommende. Længst hen i Sverige, hvor majtræet eller -stangen jo den dag i dag er det festlige midtpunkt i midsommerfesten, mens den endnu i Danmark nærmest hører til første maj.

Et betydeligt afsnit, det meste af anden del, optages endelig af de forskellige former for nytårs- og fastelavnsoptog — med bjørnetrækker og skib osv. — og deres forbindelse med antikens mimiske optog. Dvs. L. sætter dem egentlig netop ikke i forbindelse, i hvert fald direkte, men fører i tråd med sin øvrige fremstilling begge dele tilbage til Orienten, hvor der i Babylon og endnu tidligere i Ægypten som mag. art. Otto Koefoed-Petersen, insp. ved Glyptotekets ægyptiske afd., som jeg i det hele taget har konfereret med i dette spørgsmål, har gjort mig opmærksom på.

¹) Sml. også Flemming Hvidberg i Kbh. Univ. Festskr. 1938, 50 ff.

træffes spor af det samme. Mens man ellers i almindelighed betragter de græske mimer som et selvstændigt opstået fænomen.

I denne forbindelse behandles også sagnene om den vilde jagt, hvis kvindelige anfører Befana-Perchta-Holle-Wolle L. betragter som en udløber af lilleasiatisk-græske gudinder som Hekate og Artemis. Ligeledes fører han hele forestillingen om en gennem luften dragende hær af ånder tilbage til beslægtede persiske og babylonske forestillinger. I Orienten er den i reglen kvindelig. Men i Alperne og nord derfor møder vi en tilsvarende mandlig hærske, som i Rhin-egnene fortættes omkring Odin-skikkelsen (resp. djævelen) og fortsætter videre mod nord og nordøst. At der oftere har fundet en sammenblanding sted af de to former, kan ikke undre, især da navnene Holle > Wolle > Wöde og Wodan-Odin ligger så nær op til hinanden. Det er dog mærkeligt, at mens den danske og sydsvenske tradition nok kan se ud som en fortsættelse af den tyske — Odin, On, Noen som den, de sidste strå eller det sidste æble ofres til, skulde være en afløser af fru Holle —, kendes der i Norge kun en kvindelig hær af ånder, som faktisk synes at stå for sig selv uden påviselig forbindelse med de sydeuropæiske sagn.

I det store og hele må man dog sige, at selvom L. vel ikke altid har ret i sine temmelig vidtrækkende konklusioner, så er hans arbejde i hvert fald inciterende for forskere, der interesserer sig for lidt mere end deres egen næse. Og trods det vældige stof, der opereres med, har man virkelig indtryk af, at L. har fået magt med det og netop i kraft af den righoldighed, som man ellers let kan drukne i, har formået at klare for udbredelsen og sammenhængen af en række vandreskikke ved sin stræben efter så vidt muligt stadig at påvise direkte traditions-sammenhæng fra Orienten over Balkan og længere nordpå, uden de fantasifulde sammenknytninger af tilfældige og vidt spredte ligheds-punkter, som folkemindeforskere så ofte før har gjort sig skyldige i. Den metodiske fremgangsmåde fremgår også af de mange oplysende kortskitser, der sammen med et interessant billedstof ledsager afhandlingen.

Inger M. Boberg.

SAXO SOM FOLKELÆSNING 1650

Fjorten dage før jul 1649 havde Iver Christensen Smed i Sundby ved Vilsund besøg af en tjenestekarl Villads Villadsen fra Hvidbjærg paa Thyholm. Villads laante da av sin vært „en stor bog kaldis Saxo Grammaticus“, som han strax tog med sig, idet han lovede at levere den tilbage til Iver Smed uskadt og med det første. Til stede i stuen var Dorte Christensdatter, som senere kunde vidne om, hvad der var sket, og det blev nødvendigt, for som det kun altfor tit gaar med laante bøger, saa gik der over et aar uden at Iver Smed fik den igen. Paa hans vegne mødte Bolle Berthelsen i Bodum paa Revs herredsting 12. april 1651 og krævede Villads Villadsen i Graffgaard for „en bog kaldis Saxo Grammaticus“ og fremlagde vidner avgivet paa Hundborg herredsting av Iver Christensen selv og Dorte Christensdatter om, hvordan det var gaaet til, da Villads laante bogen.

Villads Villadsen mødte og havde „her for retten tilstede en bog, som han berette at vere den sielff samme bog Saxo Grammaticus“, som han havde laant. Den tilbød han nu Bolle Berthelsen og mente dermed at være fri for tiltale. Bolle Berthelsen svarede, at det ikke var den bog, han havde tiltale til ham for, og begge parter begærede dom. Dommen blev nu ret ejendommelig, for herredsfogeden erklærede, at da Bolle Berthelsen hævdede, at det ikke var den samme bog, vilde han ikke udstede dele over Villads, før Bolle havde bevist sin paastand. Meningen maa vistnok være, at saafremt Bolle ikke kunde bevise sin paastand om, at det var en anden bog, skulde Villads være fri for tiltale, naar han tilbød den i retten fremlagte. I hvert fald findes sagen ikke oftere i tingbogen, saa Iver Christensen har forhaabentlig faaet sit klenodie igen.

Villads Villadsen findes opført i Ørum lens skattemandtal for 1651 og 1652, men ikke for de følgende aar. Iver Christensen kaldes i samme skattemandtal for Smed, og det synes at have været navnet paa hans beskæftigelse, ikke blot et tilnavn.

Der kan næppe være tvivl om, at den omspurgte bog maa have været Anders Sørensen Vedels oversættelse, der kom i 1575, da det er ganske usandsynligt, at en smed og en tjenestekarl skulde kunne have glæde av at læse i Christiern Pedersens latinske udgave fra 1514. Naar man tænker paa, hvor sjældent man møder læsekyndige personer blandt landbefolkningen paa denne tid, er denne lille retssag et interessant vidnesbyrd om læseevne og læselyst hos jævne folk i Ty paa Frederik III.s tid¹.

Av en anden tingbog synes at fremgaa, at ogsaa Anders Sørensen Vedels folkevisebog var blevet folkelæsning. En mand hentede i 1650 i Løgstør en bog, „som var de 100 viser“, og leverede den til en anden, men en tredje mand tog den og puttede den i sine buxer uden hans minde. Sagens øvrige indhold er uden interesse, men den nævnte bog er formentlig Vedels „Et Hundrede danske Viser“, der saaledes et halvt hundrede aar efter sin fremkomst var blevet læsning i Løgstør².

¹ Sagen findes i Reys herreds tingbog 1651 12. april f.63b ff. — Bilag til Ørum lens regnskaber for 1651. ² Slet herreds tingbog 1650 24. januar.

Hans H. Fussing.

OM NOGLE ATONA

Foredrag holdt i Selskab for nordisk filologi Tirsdag d. 28. Oktbr. 1941

AF

MARIUS KRISTENSEN

Baggrunden for det, jeg i aften vil sige, er dels nogle gamle overvejelser, dels og særlig den ærede formands disputats, som vakte de gamle tanker til live igen og gav ny tilskyndelser. Ved selv disputatsen var der ikke tid til at komme grundigt ind på sagerne, og det var næppe heller stedet dertil, så meget mindre, som prof. Brøndum-Nielsen allerede havde kritiseret de pågældende stykker og efter min mening var kommen lidt for let fra vanskelighederne. Efter at det var aftalt mellem dr. Diderichsen og mig, at jeg skulde tale derom i Sfnfilol., har Br.-Nielsen offentliggjort sine bemærkninger i Acta, og de har ikke givet mig grund til at skifte mening, selv om de på enkelte punkter har lettet mig mit arbejde.

Først lidt til indledning.

D. har i sin disputats — så vidt jeg ved for første gang på dansk, når man ser bort fra nogle lidet teoretiske bemærkninger i danske sproglærer om at f. eks. et tryksvagt pronomen som genstand kan komme foran hensynsleddet, i modsætning til den alm. ordstilling¹ — fremhævet sætningsrytmikkens indflydelse på ordstillingen. At der er en sådan indflydelse, nærer jeg ingen tvivl om, men i det enkelte at fastslå den for ældre sprogtrin er meget vanskeligt, da vi ved meget lidt om ordenes vægt² i ældre tid. Ligeftrem at indsætte dem i Kocks syvtrins skala, anser jeg for umuligt, og særlig vil jeg få ondt ved

¹ Jf. fr. *j'ai vu ton père: je l'ai vu.* ² Det er i det hele endnu et uafgjort, ja næsten ikke behandlet spørgsmål, hvad i ældre tid trykket og hvad vægten betyder. NB. at i StHom. præpositionerne *a* og *i* næsten altid står uden akcent (og skr. sammen med det følgende ord).

at tro, at vi virkelig kan indpasse de svage stavelser og ord i et levis — levior — levissimus-skema med blot nogenlunde sikkerhed, selv om jeg på ingen måde mener, at Kocks forsøg er uden værdi. Tværtimod, de har på mange punkter givet en langt klarere problemstilling.

Men også i den anden ende af skalaen er der svage punkter. Kock har, vist delvis med rette, ment, at visse forandringer i personnavnene skyldes semifortis i stillingen foran et tilnavn eller patronymikon, selv om Lind måske har ret i, at dette svagtryk er en senere udvikling. Men Kock har sikkert overdrevet sagen, idet han bl. a. har overset, at man i tiltale så at sige aldrig brugte tilnavnet i gammel tid, og i omtale egentlig kun brugte det, når en mand første gang blev nævnet, ligesom det oprindelige ved patronymika afgjort er, at de to led har været helt selvstændige og sidste led ikke haft noget overtryk, ja måske snarest har været svagest.

Hertil kommer, at skalaen trods sine mange trin alligevel ikke er fin nok. „Skjaldene er autoriteter med hensyn til sproget“, siger den kloge forfatter til 1. gramm. afh., og efter denne autoritet har Craigie forlængst påvist, at appellativerne er en vægtklasse for sig. I ulige linier af drøttkvætt tales overhovedet ikke et appellativ efter et trestavellesord med halvtærk 2. stavelse, og i de lige kun, hvis det har en stamme på mindre end tre moræ, medens verber kan stå på denne plads i ulige linier, hvis de i sætningen ikke har særlig vægt, og i de lige linier uden hensyn til deres lydindhold (det samme gælder proprier og adjektiver). For sådanne finesser har den Kockske skala næppe noget adækvat udtryk.

Endelig har man, ved udelukkende at holde sig til den Kockske skala, let ved at overse den forskel der kan være mellem, om et tryk-svagt ord står i proklise eller enklise. Forskellen træder dog tydeligt frem i den urnordiske behandling af 1. persons pronomener **eka*, proklitisk *ek Hlewagastir*, men enklitisk *haile-ka*.

Der er to ordklasser, som i særlig måde udmærker sig ved at stå på let plads: pronomina og præpositioner. Hertil kommer, efterhånden som de kommer i brug, hjælpeverber og konjunktioner, to ordklasser som synes at være lidet oprindelige i sprogene. For den lydlige udvikling af disse ord er proklise og enklise — om de „læner sig“ til det følgende eller det foregående, af stor betydning. Udviklingen af *sik*, *sér* til *sk*, *s* i det nordiske mediopassiv er et tydeligt

enklitisk fænomen ($\neq *eka > ka$), ligeså det ursvenske *at* $> \delta$ i *swād* (Rök m. m.), mens omvendt den franske elision af vokalen i *le*, *la*, *ne* skyldes proklise, ligesom ty. *gnade*, *gleich* (nord. *gnógr*, *glíkr*).

Men desuden er der i disse ordklasser nogle mærkelige vekslinger, som ikke kan forklares, ialfald endnu ikke er forklarede, ad lydlig vej. Tænk blot på de supplerende og defekte demonstrative og personlige pronominalrødder og betydningsovergange¹ mellem præpositionerne, hvor der også er adskillige sammenfald og kløvninger (som *at* : *to*, *af* : *von*, *fra* : *for*), som snarest forstås som pro- og enklitiske former.

De to ord, vi nu skal se nærmere på, hører til disse grupper, de ord, som Vilh. Thomsen sagde om, at de lå udenfor lov og ret, et udtryk, der naturligvis skal forstås med forstand. Der er vel også love i disse egne, men det er delvis andre end dem der gælder for fuldordene, og vi vil derfor langt tiere her end ellers komme til at stå usikre og have tvivl om den rette tolkning.

At det første af disse ord, konjunktionen *at*, hører til pronominerne efter sin oprindelse, er så godt som alle enige om. At det efter sin funktion hører til de relative pronomina, er også klart, men dermed er vi ikke på det sikre, da de relative ord efter deres oprindelse (med en enkelt undtagelse?) synes at høre til enten blandt de demonstrative (anaforiske) eller de spørgende-ubestemte. Til den første gruppe hører relative ord som *es*, *er* (ty. *er*, got. *is*, lat. *is*), formentlig af samme oprindelse got. *ei* og måske ogutn. *et* (som i nygutnisk er fortrængt af *at*, men som Sæve endnu synes at have kendt); dernæst *som* (besl. m. lat. *simplex*, *semel*, gr. *mia*, *hama*, *homo*-), jf. *samme*, *somme*; dernæst *der* (af oprindelse = det demonstrative *dær*); dernæst jy. *te*, sv. diall. *de*, ty. *dass*, eng. *that*, som vi kommer tilbage til; også glsv. *æn* (også i glskånsk), isl. *en* henfører Lyngby (Tffilol. X 81) til disse (samme rod som i *es*, *er*), og til samme rod føres som regel *æf*, *ef* (got. *iba*, eng. *if*).

Fra de spørgende stammer lat. *qui* osv., *ubi*, *ut*; ty. *welcher* (nord. *hvilken*, latinsk el. ty. påvirkning); fr. *qui*, *que*. Undtagelsen er sskr. *yas*, gr. *hós*, hvortil Brugmann (Kurze vergl. Gr. § 496)² og andre henfører got. *jabai* 'dersom'. Denne rod kender vi væsentlig i relativ brug og udenfor çata-sprogene og græsk kun med nogenlunde sikker-

¹ Gotisk *uf* betyder 'under', norr. *of* 'over'. ² Men forklaringen trukket tilbage § 913, Anm., hvor han fører det til interj. *ja* (sml. Torp).

hed i gotisk. I çata-sprogene kan den dog også bruges som en slags bestemthedsmærke, altså med demonstrativ betydning. Torp (Fick⁴ III) fører dog også til denne rod *ja*, got. *jah* 'og', *ju* (jf. lat. *jam*) og got. *jains*, oht. *jenêr*, eng. *you*, oisl. *-enn*, som alle er demonstrative.

Jeg skal nu gå over til behandlingen af den første „konjunktion“, at. Paul Diderichsen finder det „fristende ogsaa etymologisk at identificere Konjunktionen *at* med Infinitivmærket *at*, men imod denne Opfattelse taler ikke blot den nøjagtig parallelle Brug af got. *þalei*, ty. *dass*, eng. *that* som Bisætningsindledere, men ogsaa de lydlige Forhold i Gutnisk, hvor Konjunktionen har den ventede Svagtryksvokal (*et*), medens Infinitivmærket og Præpositionen begge hedder *at*. Dette lægger den Opfattelse nær, at Formen *at* i Østnordisk skyldes Paavirkning fra eller Sammenfald med Infinitivmærket paa en Tid, da *þ* var ustabilt, men den yngre Udvikling *a* > *æ* ikke indtraadt” (S. 138).

Hertil er nu allerførst at bemærke, at sammenfald med infinitivmærket nu kun findes i islandsk (*að* — Blöndal behandler da ogsaa de to ord under ét) og delvis (iflg. Matras) i færøsk, hvor dog Jakob Jakobsen holder dem ret skarpt ude fra hinanden. På fastlandet kender jeg ingen dialekt, hvor de falder sammen. Det normale er, at „konjunktionen“ hedder *at* (Skåne *ad*, *a*, Bornholm og Sjælland *að*, *a*, de øvrige øer *a*, *at*), men infinitivmærket *á*, *ɔ*, *ó* el. lign., færøsk *áa*. Men det er værd at mærke, at hvor de er afløst af andre former, er „konjunktionen“ afløst af et pronominalt ord: Nukke *æn*, Lule Lappmark—Hälsingland—Härjedalen—Solørs Finnskog *dæ*, *de*, Medelpad og vist Ö.Botten *hæ*, Vendsyssel *de*, *dedæ*, Jylland ellers *te* — men infinitivmærket af en præposition *te*, *ti*, *tæ* (Ångermld *dell*), d. v. s. til, sål. i østsvensk, gotlandsk, nord- og mellemsvensk til Nordhalland, V.Götland og N.Småland (dog kender jeg det ikke fra Medelpad — vel tilfældigt —) Södermanland og Ö.Götland. Endvidere i det nordlige Norge til Fjordene og Gudbrandsdalen og igen i Vestagder.

Der kan være ret store huller i min viden, som jeg har måttet plukke sammen fra folkemålstekster, der ikke altid er pålidelige netop i sådanne småting. Mange af disse har ogsaa det normale á v. s. af *te*, *ti*, *tæ*, men hvor en sproglig undersøgelse foreligger, som ogsaa tager hensyn til disse „ubetydelige“ ord (Dalarne og Nukke), findes ingen sådan dobbelthed.

Jeg nævner også, at den af Aage Hansen forudsatte form *atte* er almindelig i Jämtland (endogså udvidet til *attin*, *atten* ind mod Norge), formodentlig også i de andre trøndermål, da vi genfinder den i Fjordene og Vestagder og igen i V. Götland og Nordhalland.

Jeg nævner endvidere, at ligesom vi i dansk for det meste har tabt den til infinitivmærket svarende præposition *ad* (til dels i sammenfald med *af*, men ellers fortrængt af *til*), således har dalmålet tabt præpositionen *til*, der er fortrængt af *at*, og kun bevaret den som infinitivmærke.

Det vil, synes jeg, være klart, at infinitivmærket overalt er af præpositionel oprindelse, ligesom i engelsk *to*, ty. *zu*, fr. *à*, *de*, men „konjunktionen“ af pronominal stamme, ligesom eng. *that*, ty. *dass*, fr. *que*. For det første ords vedkommende må etymologien betragtes som sikker, selv om der er vanskeligheder i lydlig henseende. At forklare disse af trykforholdene er vanskeligt, da der synes at måtte være meget svagt tryk i dem bække. En sideindvirkning fra *og* synes at have gjort sig gældende allerede i middelalderligt dansk og svensk, og i landsmålsteksterne er det tit vanskeligt syntaktisk at afgøre, om der er „ment“ *at* eller *og* — Otto Jespersen har vist ret i, at det ikke drejer sig om en rent lydlig udvikling.

Men det er det andet *at*, „konjunktionen“, der frembyder de fleste problemer. Jeg er enig med Brøndum-Nielsen i, at hovedårsagen til „bevarelsen“ af *t* i rigsmålet er foredragssprogets nære tilknytning til skriften. Det kan bemærkes, at det ikke er så længe siden man i prædiken- og foredragssproget kunde høre den af Brøndum-Nielsen efterlyste form *ak* (og *akə*); den yngste ikke „homo novus“ jeg har hørt bruge den, var Poul la Cour (f. 1846), men hos folk, som i en senere alder har tilegnet sig rigsmålet, kan man vist høre det endnu — for øvrigt ligesom *ata*.

Men hvor stammer ordet selv fra? De såkaldte „underordnende konjunktioner“ er, så vidt jeg kan se, allesammen af oprindelse enten pronominal eller præpositioner. At dette ord hører til den første gruppe, synes alle at være enige om, og af Diderichsens og Brøndum-Nielsen's behandling får man det indtryk, at der også er enighed om, hvilken pronominalstamme det hører til. Diderichsen har ganske vist nogle rytmiske anfægtelser og holder heller ikke rigtig af *þ*-bortfaldet, medens Brøndum-Nielsen negligerer de rytmiske anfægtelser

— så vidt jeg kan se med rette — og klarer de lydlige med et par mulige Kockske antagelser.

Men der er andre etymologier. Den ældste, jeg kender, et Rydqvists (IV, 402), som Tamm har sluttet sig til. Den har to umiskendelige fordele, for det første, at den ikke byder nogensomhelst lydlig vanskelighed, og for det andet, at den fører os til et pronomen, som allerede i de ældste kendte sprogformer er sætningsindleder. *at* svarer efter denne forklaring til et urnordisk **jata* (ligelydende i gotisk, men mangler dær), som forholder sig til græsk *ῥ* (urgræsk **jod*), sanskr. *yad*, ganske på samme måde, som got. *ita* (= *glutn. et?*) svarer til lat. *id* og *jata* til gr. *to(d)*. Når denne etymologi trods disse to evidente fortrin ikke har vundet større tilslutning, skyldes det „hullet“, at de andre gotniske sprog ikke har noget tilsvarende, og det noget tvivlsomme teorem, at man skal forklare ordene ud fra det nærmeste.

Egentlig er den næste forklaring ældre, idet den er foreslået af Grimm i en note til III, 164 i D.Gramm. (1831), men den, som har sat den for alvor ind i bevidsthederne er Axel Kock (Arkiv II, 117 f. og Om några atona 1879). Den går ud på, at ordet til sin oprindelse er identisk med de tilsvarende tyske og engelske, og at *þat* som „obetonat“ har tabt sit *þ* og er blevet *at* (parallelt med *þæn* : *æn*, sammenligningsordet). Således har f. eks. Dalmålet mistet *þ* i *þessi*, og blekingsk, smålandsk og ölandsk *þ* i *þat*! Det er for så vidt altsammen rigtigt, ja Gadd (Södra Möre s. 15) har endda allerede 1871, vist uafhængigt af Grimm, fremsat den samme tanke. Men det kan jo føres langt videre. I de nævnte sydøstlige mål er det nemlig kun det enklitiske pronomen, der er blevet *at*, det proklitiske hedder også dær *de*, og i enklitisk stilling er bortfald af *þ* (og ofte *a*) jo alm. rundt omkring. Det er nu henved 50 år siden Otto Jespersen lånte mig Kocks pièce og udtalte, at han var enig med Kock, og alligevel har jeg haft ondt ved at falde til ro i denne forklaring, som nu åbenbart er i den grad herskende, at Diderichsen overhovedet ikke nævner andre, skönt han har betænkeligheder.

Dette er så meget mere værd at lægge mærke til, som Kocks øvrige forklaringer i piécen (af *han* og den oldislandske artikel *enn*) afgjort ikke har vundet tilslutning. *Han* er stadig et *crux* for etymologerne; men den afledning af *þann*, som Kock foreslog (Tffilol. Ny r. III 252), har han selv senere opgivet (Arkiv 24, 186 f., 190), og hans afledning

af *enn* fra *þann* har vist ingen tilslutning fundet fra nogen side.

Det må da også siges, at afledningen af *at* er langt rimeligere end de andre. Det fælles for *at* og *æn*, hvis vi antager at de oprindelig er de anaforiske pronominalformer *þat* og *þann*, er at de må have stået enklitisk, før de som proklitiske gled over til bisætningen, og det er snarere deres tilknytning til det foregående ord end en lidt mere eller mindre svag trykstilling, der er årsag til at de er behandlet anderledes end det proklitiske *det*, artikel og pronomen. Hvor den egentlige pronominalform, udviklet af *þæt*, har afløst *at*, er det nok sket efter at enklisen er forandret til proklise, og dær er det så ganske rigtigt i slutningen, der er sket elision.

For øvrigt er der forandringer i pronominers forlyd, som ikke kan forklares af svagtryk, som færøsk *hasin*, *hatta*, *hagar*, *haðan(i)*, *har*, *hóast* (v. s. af *tóat*) [shetlandsk har tabt *h* i *esi*, *wath*], mens de proklitiske *tú*, *tá*, *tann*, *tað* har bevaret *t* < *þ*.

Alt dette er under forudsætning af, at den Grimm-Gadd-Kockske forklaring er den rigtige.

Noreen har (Gesch.³ § 204,3) — ud fra den næppe rigtige forudsætning, at konjunktionen *at* har lang konsonant — fremsat en tredje etymologi, idet han tænker på en udvikling **jaint* (got. *jainata*) > *ält* „i halvstark stavelse > at(t)“. Også denne afledning er mulig, men heller ikke mere. At ordet **jainar* har været også nordisk, synes de fleste at tro, da det — selv om Wimmers opfattelse af betydningen af got. *ai* som *æ* (Læseb.² XVII) næppe holder stik — vist er etymon til *-enn* i oldisl.

Endelig har „nogle“ (Hellq., som dog selv snarest slutter sig til Kock) ment, at det ikke er got. *þata* men *þatei* (av *þat* o. *ei*, 'att m. m.', väl eg. en gammel kasusform till en pronominalstam), som ligger bag ved *at*. Denne modifikation af Kocks etymologi kan dog ikke få støtte i færøsk *i* (skrevet *ið*), som næppe kan have nogen forbindelse med det gotiske, selv om de andre forsøg på at forklare det ikke kan siges at være vellykkede.

Men der er altså 3 (+ en modifikation) i og for sig mulige etymologier til *at*, og det bliver noget af en smagssag, hvilken man foretrækker. At jeg personlig hælder til den Rydquist-Tammske, skal jeg ikke nægte, men noget positivt afgørende kan jeg ikke anføre mod de andre.

Derimod mener jeg ikke der kan være nogen tvivl om, at infinitiv-

mærket *at* er = præpositionen *at* og forholder sig til eng.-ty. *to* som *eta: tønn* eller som lat. *est: sons* (*er: sand*), eller urnord. *ek: -ka*.

At der skulde være nogen påvirkning fra det ene af disse ord på det andet, ser jeg ikke nogen grund til at antage. Derimod vilde jeg, hvis den Kockske etymologi skulde være den rigtige, afgjort lægge mere vægt på forskellen mellem proklise og enklise end på en meget hypotetisk forskel med hensyn til svagtryk — det hypotetiske fremhæver Brøndum-Nielsen selv stærkt ved to gange at sætte muligt.

For øvrigt er der måske et tredje *at* opstået af *aft* i enklitisk stilling i noget senere runedansk og også i islandsk. Således opfattes dette *at* bl. a. af Alexander Jóhannesson (§ 390).

Inden jeg går over til „konjunktionen“ *om*, skal jeg først gøre opmærksom på, at i gl. vestnordisk har vi en masse tilfælde, hvor *of* og *um* bruges ganske på samme måde i præpositionsled; eksempler i massevis kan De finde i Fritzners ordbog, og af dem synes det at fremgå, at *of* med tiden mere og mere fortrænges af *um*. Dette gælder særlig det betydningsløse *of* især foran verber (men dog vel også *verks of merki* i Stjórn, men *um merki* i Flatøb. og Sturl.), hvortil der i Cod. Reg. af Eddakvadene ofte svarer et *um* (Al. Jóhannesson s. 341: i-stað *of* er alloftast ritað *um* i handritunum). At her ikke er tale om en lydovergang men om en fortrængning af et ord med et andet, synes klart; men at også den lidet fremtrædende betydning og den svage proklitiske stilling, der har medført at ordet næsten blev mumlet, har svækket modstanden mod en ændring, er vel lige så sikkert.

I nyjysk har *om* fortrængt *uden* i stillingen efter *intel* (i betydn. 'mere end', altså *intel uden = kun*); det synes at være vestjysk, dog ikke helt fast, men især midtøstjysk. Johanne skriver med rette: *Men di ha it om bette plas* — de havde kun ringe plads (på vognen)¹. Her har vi en ny udvikling svarende til den gamle *ikke uden > ikkun* (uden enklitisk), som igen i enklitisk stilling (*kom do' kæn!*) er yderligere forkortet til *kuns, kun*. Men når *on*, der endnu findes i vestjysk, er gået videre til *om*, er der nok en „folkeetymologisk“ grund, da *om* jo var et velkendt ord, hvad *on* ikke var.

Både i middelalderen, da *um* åd *of*, og i nutiden er præpositionen *om* jo et meget velkendt ord, som Fritzner anfører i 19 betydninger og ODS i 14 hovedbetydninger.

¹ Johanne, Tre Smaadigte i jydsk mundart [1866], 2. Oplag 1881.

Efter disse forbemærkninger kommer vi så til forholdet mellem *ef* og *um* som sætningsindleder.

Om oprindelsen til ordet *ef* er meningerne meget delte. Kluge opfatter det som en instrumentalis (got. *ibai*) til substantivet oht. *iba*, norr. *ef* 'tvivl', men dermed er vi jo egentlig ikke kommet stort videre, da så dette ords forhistorie er helt ukendt. Hellquist anser omvendt substantivet som udgået fra konjunktionen, og at denne sandsynligvis hører sammen med pronominalstammen *i-*, men sidste led frembyder også vanskeligheder. I gotisk findes både *-ba* (som nogle, bl. a. Brugmann § 913 Anm.) anser for en partikel med betydn. 'sandelig' el. lign. (også i *harduba* hårdt) og *-bai* (jf. *ja* — *jai*). En henvisning til lat. *ibi*, *ubi* (osk. *puf*, umbr. *pufe*) dur vist ikke, da *f* (*b*) i disse nok er et opr. *dh* (som i *ruber*), men heller ikke den anden forklaring tilfredsstiller rigtig. Med *iba* stemmer ohty. *ibu* (omtrent), osaks. *ef*, nord. *ef* (dansk *æf* i AM 37, 4°), men ags. *gif*, *gef* næppe. Vanskeligt forståelige former med *o* er ohty. *oba* (ht. *ob*), osaks. *of*, glɔa. *of*; med *a* got. *jabai*, glɔa. *af*¹. Ved siden heraf findes med samme betydning norr. *en*, glsv. og glɔa. (Run. af Sk.kl.) *æn*, som allerede Lyngby opfattede som akk. af *es*, *er*, og desuden nogle få gange da.no. *æm*, som Friesen (Vår älsta handskrift s. 43 f.) tolker som dativ (instrum.) af det samme pronomen.

Ef (of, af, æn, æm) afløses tidlig af *um*; i sv. findes *æf* vist ikke i litterær tid, og i dansk sker afløsningen i lovsproget og andre samtidige skrifter.

Er her tale om en lydlig udvikling?

I diskussionen herom har man stærkt fremdraget et par meget sjældne former, *nefa* som kun kendes fra et eneste sted i Sth. Hom., og *em*, *æm* som findes enkelte gange i Frostapingsløg og nogle gange i danske lovhåndskrifter. Dersom *nefa* ikke havde støtte i de beslægtede sprog (gotisk og tysk), havde man næppe vovet at tillægge dette ene sted nogen betydning, men som forholdet er, kan man ikke overse det. Med hensyn til *æm* er forholdet et helt andet. Lyngby tager bestemt afstand fra at aflede *æn* fra *ef* (som Gislason synes at mene), men hvis jeg forstår Brøndum-Nielsen ret, er han tilbøjelig til at antage en udvikling *ef* > *em* > *en*, altså ad en omvej noget lignende som Gislason.

¹ Jfr. fremstillingen hos Br.-N. Glɔa. Gr. I § 129 Anm. 3 (og § 136 Anm. 2); afvisningen af aflydstanken er dog vist for kategorisk, jf. got. *jabai*, lat. osv. *is—e(i)a*, *sum* med slægtninge og mere.

I betragtning af at *en* er så langt almindeligere end *em*, og vel at mærke ikke i yngre tekster, synes jeg stadig, at det er en farlig udvej; en indvirkning fra et andet *en*, den sideordnerende konj., som vel er = *end*, *and* i de sydligere sprog og yderst måske hænger sammen med gr. *anti*, lat. *ante* (anderledes Torp), er nærliggende, hvis det ikke ligefrem er denne, der har virket både som sideordnende og bisætningsindledende.

At *nefa* er blevet *nema* > *numa* (æ. vgöt.) > *num* kommer vi — trods Friesens forklaring af *æm*, som vist kun Noreen har sluttet sig til — vanskeligt udenom, og foreløbig er Kocks forklaring nok den mest sandsynlige. Men at *um* skulde være en analogidannelse hertil fra *æm*, synes mindre rimeligt. Da *um* allerede er alm. på upplandske runestene, kan indflydelse fra *numa*, om hvis tilværelse vi på den tid absolut intet ved, vanskeligt tænkes. I parentes bemærker jeg, at man skal omgås varsomt med Flensborg-håndskriftets *nam* (III 4); *a* i dette ord er forskrevet, måske ved at der er rettet ved det, det ligner ialfald ikke håndskriftets sædvanlige *a*.

Den vist jyske form *af* er jeg stadig (også på grund af de ags. former med *g*) tilbøjelig til at sætte i forbindelse med got. *jabai*, og *of* vil jeg betragte som en svagtryksform udgået enten fra denne eller fra *æf*, og snarest det første. Der forekommer mig at være mindst lige så megen grund hertil som til at bygge noget på det enestående *nefa*.

Men da ingen af disse former, som måtte være en forudsætning for en lydlig udvikling fra *æf*—*af*—*of* til *um*, kendes fra svensk, må jeg slutte mig til Diderichsens (Bergqvists) opfattelse, at her ikke er tale om en rent lydlig udvikling, men en overførelse af *um* til en ny funktion, ligesom det er tilfældet med *of* > *um* i gl. islandsk og *uden* > *om* i østjysk.

SAMFUNDSKLASSER I VORE RUNEINDSKRIFTER LANDMÆND OG BOMÆND

AF

REGNAR KNUDSEN

Efter at Lis Jacobsens og Erik Moltkes store Runeværk Danmarks Runeindskrifter (DRI) I og II nu har set Lyset, er det muligt at faa fastere Grundlag for en Drøftelse af Hypoteser, som jeg i sin Tid fremsatte i Aarb. Aarhus 1932 (Da Konger streedes —), som der henvises til i DRI Aarhus-St. 4 (DRM Aarhus-St. 2), Egå-St. og Ravnkilde-St. 1, og i Aarb. Himmerl. 1938, som der henvises til i Tillæg p. 590.

Det er et beundringsværdigt Arbejde, ligefrem mesterligt som Haandbog, og Udgiverne betragter det naturligt nok mere som deres Opgave at referere end at diskutere fremsatte Hypoteser, der i Almindelighed ikke synes at staa særlig højt i Kurs hos dem, skønt Lis Jacobsen som den mere frodige Aand har fremsat adskillige, og det bør efter min Mening regnes hende til Ære.

Enhver begrundet Formodning — og det er jo netop en Hypotese — har sin Værdi, og Hypoteser er dog Betingelsen for Fremskridt i enhver Videnskab, ikke mindst i Runeforskningen som sproglig-historisk Disciplin; ved at aabne Mulighed for Sandsynligheden viser de Vejen til Sandheden. Selvom de maa opgives som for svagt eller forkert begrundede, har de dog deres Betydning som „Stoppesteder“ paa Vejen.

Noget andet er rene Gætninger eller løse Gisninger; men paa et vist Grundlag kan Gisninger (Antagelser, Formodninger) dog i Reglen betragtes som Hypoteser; blot maa man altid vide og lade andre vide, paa hvilket Grundlag man bevæger sig.

Kun ved Tydning af Dokumenter kan der stilles Krav om Doku-

mentation; men gælder det Tolkning af dem særlig som „menneskelige Dokumenter“, hvad Runeindskrifter ogsaa kan være, kan man kun kræve Redelighed i Bevisførelsen, Begrundelsen; medens den nyere Skole af Historikere — ogsaa Runeforskere bør være Historikere — er stærke i Dokumentation, kan de være betænkeligt hemningsløse i Argumentationen, hvor deres almindelige Indstilling og Tendens kan føre dem paa Afveje.

Som Eksempel kan nævnes Arups Opfattelse af Vikingetidens „Landmænd“ som fredelige Landbrugere, hvad Lis Jacobsens Haandudgave af DRM nok kunde give ham et vist Grundlag for, omend ikke for en Forherligelse af dem som Landbrugere i Modsætning til de krigerske Vikinger; Lis Jacobsen syntes imidlertid ikke at ville staa ved sin Haandudgave, der ogsaa var baade uselvstændig og unøjagtig (jfr. Rønninge-Stenens Skæbne), og at have faaet en anden Opfattelse, der gik i Retning af Forherligelse af dem som Høvdinge og Overklasse-mennesker; bagved laa nu en selvstændig Undersøgelse af DRM, en Revision paa Grundlag af Erik Moltkes Tydninger med nye og bedre epigrafiske Hjælpemidler, og en naturlig Reaktion mod den tidligere Lærer og Mester Wimmer, der havde øvet en mærkelig steriliserende Indflydelse paa Runeforskningen, en Reaktion der dog maa siges at have været baade pietetsfuld og skaansom.

I „Dansk Sprog“ 1927 og Acta Ph. Sc. skrev Lis Jacobsen da om Wimmers „Landmandssten“ foranlediget af Diskussionen med Arup og hævdede, at det i Vikingetiden maatte betyde „Landsmand, en af Landets Indbyggere“, dels støttet paa vestnordisk, dels støttet paa en saa sen Overlevering som Mandevilles Rejse fra o. 1450. Da *landmaðr* efter Fritzner i det Eks. fra Diplom. Islandic., som L. J. bruger til at bevise, at *landmenn* betyder „Indbyggere“, betyder „Ejer, Besidder af Landet“, vort 'Lodsejere', siger L. J. i den Anledning: „At man ved 'Mændene i Landet' forstaar dem, som ejer Landet dér, og ikke deres Tyende el. lign., er en Selvfølge; men derfor bliver Betydningen jo ikke = 'Landmand', 'Besidder af Landejendom', 'Agrar'. Men hvor er saa Grænsen mellem 'Ejere af Landet' og 'Besiddere af Landejendom'? At det ikke betyder 'Landmand' i vor Betydning af Ordet = Jordbruger, er klart; men det paastaar Wimmer og hans Forgængere Thorsen og Bugge jo heller ikke, naar de tolker det som „Jorddrot, Godsejer“.

Medens Udgiverne under de enkelte Runeindskrifter stadig gaar

ud fra, at 'Landmand' betyder 'Landsmand, Indbygger', udtaler Karl Martin Nielsen sig i det fortrinlige Ord- og Saglexicon sp. 680 anderledes forsigtigt og skønsomt trods de indledende Bemærkninger: „Efter det foreliggende materiale ligger det saaledes nærmest at tolke *landmannr* paa de danske runestene som 'indbygger af land, landsdel' — men siger saa: „Det maa imidlertid fremhæves, at ordets betydning i senere kilder ikke kan være afgørende for, hvorledes det skal opfattes i vikingetidsindskrifter; og hertil kommer, at betydningen 'indbygger i en landsdel' indholdsmæssigt passer mindre godt i indskrifterne (tilføjelsen i *Danmarku* paa Skivum-Stenen bliver saaledes med denne tolkning paafaldende)“. Her skal jeg tillade mig at bemærke, at da jeg har gjort opmærksom herpaa i Aarb. Himmerl. 1938 S. 193, kunde der have været henvist hertil. Videre hedder det: „Det maa derfor anses for muligt, at *landmannr* og *bomannr* er en betegnelse for den bosiddende og jordejende del af befolkningen, bønderne. Denne betydning af *landmannr* er formodentlig tabt i middelalderen (i hvert fald ikke overleveret) og er uden forbindelse med ordets nuværende brug.“

Til „det foreliggende Materiale“ hører imidlertid efter min Opfattelse ogsaa det tilsvarende samtidige Ord sammensat med *land*, nemlig *landhirðir* og det formentlig samtidige *landbo*, samt tilsvarende Forbindelser med *Mand*, her *Bomand*.

Naar Udgiverne bemærker sp. 172, at disse Opfattelser af Thorsen, Bugge og Wimmer var „delvis paavirkede af den nuværende Betydning af Ordet *landmand*“, saa behøver dette jo aldeles ikke at være Tilfældet, lige saa lidt som min dermed samstemmende Opfattelse er paavirket heraf. Kun Arups var paavirket heraf, og det var hans Brug eller Misbrug af Ordet, der førte til Lis Jacobsens noget forhastede Forkyndelse af *landmand* = Landsmand.

Betydningen *Land* = 'Jord' = 'Jordejendom, Jordegods' er mindst lige saa naturlig og oprindelig som Betydningen: 'Land, Landsdel', og *landhirðir* paa Ravnkilde-St. og Egaa-St. gengives jo nu i DRI som 'Jordbestyrer' svarende til *landmannr* som Jordbesidder — eller med vore Betegnelser 'Godsejer' og 'Godsforvalter'. Hermed er vi vendt tilbage til Wimmers 'Godsejer' og 'Godsbestyrer', medens Stenstrup i Festskrift til Kr. Erslev bestemte *landhirðir* som Politimester i Lighed med en „Landeværnsmand, ansat af Konger“; herimod indvendte jeg, at Egaa-Stenens Landfoged i Ketil den Norskes Tjeneste

ikke kunde sammenlignes med en Landeværnsmand i en Konges Tjeneste (Aarb. Aarhus 1932 og Aarb. Himmerl. 1938).

Naar det nu hedder i DRI sp. 680, at „Steenstrups fortolkning heraf som ‘politimester, overopsynsmand’ i lighed med sagaernes landeværnsmand vanskeligt kan forenes med angivelsen af, at Manne (Egå-st.) er ansat hos en privatmand, Kæld den norske“, savner jeg ogsaa her en Henvisning til førnævnte Aarbøger, hvor denne Indvending formentlig første Gang blev fremsat.

Naar Steenstrup gør opmærksom paa, at on. *féhirðir* betyder ‘Skatmester’, skal jeg gøre opmærksom paa, at det ogsaa betyder ‘Skatteopkræver’ (jfr. Egils Saga, Kap. 43¹ og Fritzner: „i Besynderlighed: en Konges Embedsmand, der havde Oppebørslen af hans Indtægter og deraf skulde bestride hans Udgifter“; paa samme Maade kunde vel en *landhirðir* opkræve Landindtægter for sin Herre (*drottinn*) ‘Landmanden’, og hvis det ogsaa betegnede en administrativ Stilling i en Privatmands, en ‘Landmands’ Tjeneste — denne kunde jo ogsaa have administrative Pligter over for sin Herre Kongen — foreslog jeg at gengive det som ‘Landfoged’ (jfr. Ridefoged = Godsforvalter); sprogligt korrektere vilde ‘Landrøgter’ være, men ‘Godsforvalter’ er jo vort Udtryk for en saadan Stilling.

Wimmers Tydning af Skivum-Stenens ‘Landmand’ som *Gisl* var fremkaldt af By- og Herredsnavnet *Gislum* og Opfattelsen af *Landmand* som ‘Godsejer, Jorddrot’. Tilknytningen til *Gislum* var urigtig, som Stednavneforskere forlængst var klare over, men Tolkningen ‘Jorddrot’ turde være rigtig nok; Ke—χ hin Hødske var aabenbart en sin Tids Frijs-Frijsenborg; her var Wimmer for en Gangs Skyld inspireret.

Om Navnet, hedder det nu i DRI, kan kun siges, at det har begyndt med Ki-, Ke-, Gi-, Ge-, staar i akk. og er skrevet med 4 (el. 5) Runer“. — Hermed har Sagkundskaben lukket af for Hypoteser.

Mere kan dog siges, nemlig at der af kendte Navne kun foreligger to Muligheder: *Ketil* (5 R.) eller *Gisl* (4 R.); *-til* (᚛᚛) dækker fuldstændigt *-sl* (᚛᚛); man kan vel endogsaa mene, at Pladsen udfyldes bedre med de 3 end med de 2 nævnte Runer.

Hvis nu ikke Wimmer havde ønsket at læse *Gisl* (jfr. *Gislum*), vilde saa nogen have tænkt paa at læse andet end *Ketil*, da *Gisl* jo ikke forekommer alene, men kun som sidste Led (jfr. *þorgisl*) i danske Rune-

¹ Denne Henvisning skylder jeg min Kollega Adjunkt Chr. N. Brodersen.

indskrifter; hvis Manden er norsk, som jeg mener, kunde man maaske være mere tilbøjelig dertil, men selv i saa Tilfælde vilde jeg foretrække det langt almindeligere Ketil, medens Udgifverne synes at foretrække 4 Runer for 5.

Det kan altsaa siges, at der sandsynligvis skal staa *Ketil*, der siges at være 'først og fornemst af Landmænd i Danmark'. Nu hedder det ellers 'bedst af Landmænd' (Lund-St.), 'bedst af Bomænd' (Krageholm-St.) ɔ: en meget fornem L. el. B."; Tilføjelsen her 'i Danmark' maa da have en særlig Grund og betyde andet og mere end en stilistisk Udvidelse af 'Landsmand, Indbygger i Nordjylland' (Vilh. Andersen), ja kan i Virkeligheden tyde paa, at han egentlig ikke er fra Danmark, og tillige paa, at han tilhører en særlig Samfundsklasse i Danmark. Da nu hans Tilnavn *hin Hødske* kan betyde 'den hadelandske, fra Hadeland V. f. Oslo (jfr. Brøndum-Nielsen i 'Runerne', Nordisk Kultur 1933), ligger Forklaringen af 'i Danmark' ligefor, han er nemlig rimeligvis Nordmand.

Herom siges i DRI: „Mod *høðska* i Betydningen 'fra Hadeland' kan anmærkes — foruden at Navnet i sig selv er tvivlsomt“ (Prof. Magnus Olsen har dog fortalt mig, at han har fundet det anvendt om en Kvinde) — „at det næppe er tænkeligt, at en Hadelænder kan prises som den bedste landsmand i Danmark“. Ja, som 'Landsmand' i Danmark er det nærmest utænkeligt; men som 'Landmand el. Jorddrot' i Danmark er det ganske naturligt, hvis det drejer sig om en Nordmand, enten han nu er fra Hadeland eller Hordeland (Brate); det sidste er dog af lydlige Grunde usandsynligt. Med de i Sagaerne saa almindelige stedbeteegnende Adj. paa *-isk* i Erindring (den hordske ɔ: fra Hordeland, den rygske ɔ: fra Rogaland) er denne Betydning sandsynligere end 'den hu(g)(p)ske, som Brøndum-Nielsen formodede i 1917, og som Lis Jacobsen slutter sig til paa Grund af dets glde. Form *howske* = stolt, uforfærdet; Brøndum-Nielsen synes dog selv senest (1933) at foretrække 'den høðske' ɔ: fra Hadeland.

Erik Moltke antager, „at *høðska* staar i Forbindelse med urnord. *hadu-*, *haðu-*, fx. i navnene *haþuwulafr* og *hadulaikar* (jfr. vn. *Høðr*, egennavn) med betydningen 'kamp', hvad enten *u* har betegnet et u-omlydt *a*, eller ordet bør transskriberes *høðska* med *ø* under paa-virkning af afledningsendelsen *-isk-*. Tilnavnet har da betydet 'den kampdjærve eller stridbare'“

Dette kan lyde meget rimeligt, men er det ikke netop denne op-

rindelige Betydning 'Kamp', der ligger i Ordet *Hadeland* og det „meget tvivlsomme“ (DRI. Anm 2) vn. *høðr*. 'fra Hadeland', som Brøndum-Nielsen i 1933 henfører *huþska* til?

Jeg har i de nævnte Aarbøger formodet, at Skivum-Stenens formodede Nordmand kunde være en af de Nordmænd, som Magnus d. Gode efter Snorres Beretning satte for Styret i Danmark, men kan ikke fastholde denne Hypotese, da Skivum-Stenens Indskrifttype efter DRI stammer fra Jellingtid; hvor afgørende dette er, kan jeg dog ikke udtale mig om; Tidsforskellen drejer sig vel om o. 50 Aar.

Et direkte Vidnesbyrd om en Nordmand i Danmark med en 'Landfoged' i sin Tjeneste har vi i Egaa-Stenens Minde om „Manne, som var Ketil den Norskes Landrøgter (*landhirþi*)“.

Nu behøver samme Navn jo ikke at betegne samme Person, men Muligheden er der, og trods Tidsforskellen kan Egaa-Stenens Ketil den Norske være den samme som Skivum-Stenens Ketil den Hødske. Forskellen i Tilnavn er naturlig, da Skivum-Stenen er rejst af hans Hustru og Sønner, der naturligt bruger hans norske Tilnavn, medens Mannes danske Frænder ligesaa naturligt bruger hans danske Tilnavn, og netop Tidsforskellen kan bevirke, at han paa Egaa-Stenens Tid o. 1050 kun huskes som Ketil den Norske.

Naar en af hans Sønner bærer et saa udpræget dansk Navn, som Odinkar, kan det skyldes, at Moderen Tyre er dansk; der var jo siden Harald Gormssøns Tid livlig Forbindelse mellem Norge og Danmark, og Indgifte i fornemme danske Familier har sikkert fundet Sted; dette kan ogsaa være tilstrækkeligt til at forklare Hadelænderen Ketils Optagelse i den danske Godsejerstand. Tidsforskellen behøver ikke at berøre Identiteten, da Manne kan være død som en meget gammel Mand, og endelig kan hans Mindesten være rejst adskillige Aar efter hans Død.

Disse to Runestenes Plads er ejendommelig. Skivum-Stenen staar ved Sydspidsen af Sebber Sund, der fra Limfjorden skærer sig dybt ned i Himmerland og har været sejlbær i Vikingetiden; herfra gaar Oldtidsveje ad Viborg til over Hærvejen Aalborg-Viborg og til Hobro Fjord; paa dette Strøg findes baade Aars-Stenen og Ravnkilde-Stenen og endelig Rævemosen (Gundestrup-Karret) og Folkeborgen i Borremose. Egnen synes saaledes at have været et Færdselsmidtpunkt i Oldtid og Vikingetid.

Egaa-Stenens oprindelige Plads var paa Bakken Brobjerg ved

Vadestedet Gl. Egaa Bro, hvor den gamle Djurslandsvej Aarhus-Grenaa skar sig over Aaen igennem et bredt Skaar i Aabrinken; o. 15 km nordligere i Skødstrup S. mellem Vorre og Segalt hedder en Bakke Mannesbjerg, saa han kan have haft hjemme paa Egnen ligesom Stenrejserne, hans Frænder Alfikell og hans Sønner.

Egaa-Stenen har altsaa ikke hørt til nogen Høj som antaget i DRI sp. 910, men til en Bakke ved et Vad. Paa lignende Maade antager jeg, det forholder sig med Aarhus-St. 2 (DRI. Aarhus-St. 4), der blev fremdraget under Aarhus Vandmølle; den har antagelig staaet paa Brobjerg i Aarhus (V. f. Frederiksgade), hvis Jorder grænser lige op til Aarhus Vandmølle. Formodentlig er denne Bakke ved Vadestedet Immervad ogsaa den oprindelige Plads for andre af Aarhus-Stenene.

En *landhirðir* forekommer ogsaa paa Ravnkilde-St. 1: „Asser landhirðir, Kukes Søn, ristede Runer disse for Asbod drotning“. I DRI sp. 173 synes Lis Jacobsen at have opgivet sin Hypotese om Asbod som 'regerende Dronning'; naturligere er det ogsaa at opfatte *drotning* som 'Frue, Husfrue' i Forholdet til Asser som hendes 'Godsforvalter'. Da Navnet Asbod kun forekommer i runesvensk (Danm. gl. Personnavne Sp. 64) og Indskriften har svensk Indslag, kan der her være Tale om en Kvinde af svensk Herkomst.

Derfor behøver jeg ikke at opgive min Hypotese om, at denne Asser er identisk med Asser paa den nærliggende Aars-Sten, og at hans Herre Valtøke er norsk Herse og gift med Asbod; Asser er her kun Rejser, ikke Rister.

Aars-Stenens Bagside:

*stén kwezk hersi standa langi
sar Waltoka warða nafni —*

foretrækker jeg nu at tolke saaledes:

Stenen siger (sig) for Hersen stande længe;
den (nl. siger sig) for Waltøke vogte Navnet.

Denne Tolkning fremhæver Parallelismen: *Waltøke* $\asymp$ *Hersi*, *warða* $\asymp$ *standa*.

Naar DRI foretrækker at tolke *warða* som 'Varde, Mærkesten', kan hertil bemærkes, at der ikke synes at være Tale om nogen 'Varde' i dette Ords egentlige Betydning, men om en Sten med Indskrift;

at en anden stor Sten uden Indskrift er blevet fjernet, synes ikke tilstrækkeligt til at tale om en 'Varde', da Runestenen efter Indskriften at dømme skulde udgøre 'Varden'.

I DRI Tillæg sp. 590 Anm. 4 foretrækkes Tolkningen af *hirsi* som adv. = her, „dels fordi herse-betegnelsen ikke er kendt fra Danmark, dels fordi adverbiet svarer til lignende udtryk i andre indskrifter“, der viser sig (sp. 665) at være den norske Eggjum-St. og maaske en svensk Runesten. Hertil kan bemærkes, at disse jo heller ikke er danske, og hvis Valtoke er Nordmand, som jeg har formodet, er Herse-Betegnelsen naturlig. Da Indskrifttypen er Efter-Jellingtid, kan Snorres Beretning om Nordmænd i Danmark paa Magnus d. Godes Tid komme i Betragtning. Og man har vel Lov til at formode, at Valtoke har været 'Landmand' i Danmark, siden han er Assers 'Drotten' eller Herre; en Mand af samme Navn har paa den nærliggende Ravnkilde-Sten ristet Runer for en Kvinde, som han betegner som „Frue“ eller som 'sin Frue', selvom der ikke er Plads til et *sina*, i Lighed med hans Betegnelse af sig selv som 'Landfoged' (Asser Landfoged for Asbod Drotning); det maa da antages, at han er i hendes Tjeneste, og det kan formodes, at Runeristeren Asser for en *drotning* er identisk med Stenrejseren Asser for en *drotten*, eller for Mand og Hustru, i en Stilling som 'Landfoged' hos en 'Landmand'.

Vender vi os nu til Lundagård-Stenen (i DRI Lund-St. 1), er den rejst for to Brødre, „gode Landmænd“ 3: forniemme Godsejere. Der er næppe Grund til søgte Spekulationer over Formen *lanmitr* som Lis Jacobsens i „Dansk Sprog“ 1927.

'Landmænd' forekommer ogsaa paa den svenske Turinge-Sten, hvis Indskrift af v. Friesen (Nordisk Kultur. Runerne, S. 198—99) tolkes saaledes: Ketil og Bjørn rejste denne Sten for Torsten, deres Fader. — Brødrene var de bedste Mænd, hjemme i Landet og ude i Leding. De holdt deres Huskarle vel. — Han (3: Torsten) faldt i Kamp, øster i Gardarike, den første i Felt, den første i Freden.“

Denne Slutning er en fri Gengivelse af Indskriftens: „Hærens Fører, bedst af Landmænd“; det kan være rimeligt nok, at Meningen er, at ligesom Brødrene var fremragende hjemme i Freden og ude i Felten, var Faderen det ogsaa i Felt og i Fred; men deraf kan man næppe slutte, at den egentlige Betydning af *Landmænd* skulde være dem, der sidder fredeligt hjemme i Modsætning til dem, der drager i Leding. Rimeligst er det at antage, at *Landmænd* ogsaa i Sverrig

brugtes om Landets store Jordbesiddere, Jorddrotter eller Godsejere; det vilde ogsaa svare til Indskriftens: „Hærens Fører, fornem Jorddrot“.

Selvom Middelalderens *Landbo* (æda. *lan(d)bo*, on. *landbui*) ikke forekommer i Runeindskrifter, hvad Underklassebetegnelsen 'Fæster' jo gør ganske naturligt, er det rimeligt at tage Ordet med i „det foreliggende Materiale“, da Ordet maa betegne en, der bor paa en andens 'Land' eller Jord som Lejer. Ordet kan være torpdannende som i Landborup (af Landbotorp) paa Mols.

Bedst faar vi dog vist Forstaaelsen af *Landmænd* ved at stille det over for *Bomænd*, der forekommer paa Krageholm-Stenen (i DRI Sövestad-St. 2) og af Wimmer (1904—05) tolkes som 'Landmænd' paa Skivum-Stenen = 'Mænd som ejer Gaard og Jord', hvilket jo ikke ganske svarer til hans Tolkning af *Landmænd* som 'Jorddrotter'.

Lis Jacobsen har herom nogle Bemærkninger i 'Dansk Sprog' S. 17. Først gengives Indskriften efter Wimmer: „Tonne satte denne Sten efter Bram, sin Husbonde, og (o: i Forening med) Asgøt, hans Søn. Han var bedst af Bomænd og gavmildest med Mad.“ — Herefter siges om *Bomænd*: „I Vestnordisk bruges *bumaðr* dels om en Mand med egen Husholdning, dels om en Mand, der med Dygtighed styrer sit Hus.“ Dernæst henvises til en saa sen Forekomst som hos Poul Helgesen, der oversætter lat. *paterfamilias* ved 'Bomand', hvorefter det hedder: „Det passer jo fortræffeligt til Krageholm-Stenens Indskrift: han var den bedste Husbonde og gavmildest paa Kost; sidste Del af Sætningen bekræfter første Del; noget bedre kunde ikke siges om en Høvding over for sine Husfolk, en Husherre overfor sin Husstand o. s. v.“

Bomand skulde altsaa her betyde 'Husbonde, Høvding overfor sine Husfolk, Husherre overfor sin Husstand'. Nu staar der jo „Bram, sin Bonde o: Ægtefælle“; at gengive det ved 'Husbonde' kan derfor være vildledende i Sammenhængen; Tonne er jo en Kvinde og burde derfor hellere gengives *Tonna*, iøvrigt i Middelald. Navn paa Svend Grates Mor.

Det lyder da næppe rimeligt, at en saa sen Betydning af *Bomand* som „Husets Herre, Bedriftens Styrer“ (DRI, sp. 344 Anm.) ogsaa skulde gælde her; rimeligere vilde det være at opfatte *bomanna bestr* socialt ligesom *landmanna bestr*, men med den Forskel i Betydningen, der ligger i Forskellen mellem *bo-* og *land-*; *Bo* betyder 'Bolig, Hjem,

her: Gaard med Jord, medens *Land* her betyder: Jord med Gaard(e); Bram betegnes som tilhørende den Klasse af Frimænd, der kaldtes 'Bomænd', fordi de ikke havde Jordegods nok til at kunne kaldes 'Landmænd', men maatte nøjes med eget 'Bo' eller Gaard med et mindre Jordtilliggende.

Senere i Folkevisernes Tid eller Nedskrivningstid synes *Bomænd* at være sunket noget i Anseelse ved Dannelsen af den nye Herremandsstand; saaledes i Sammenstillingen *Bønder og Bomænd*, der vel vilde svare til Vikingetidens 'Landmænd' og 'Bomænd', men paa et lavere Trin og nærmest som 'større eller mindre Bønder', hvis de da ikke er enstydige ligesom *Borg og Fæste*. De kan næppe siges at svare til *Riddere og Svende*, da 'Bomænd' ikke har været i Bønders Tjeneste paa samme Maade som Svende i Ridders.

„Hele Indskriftens Karakter tyder paa, at Bram var Høvding, ikke Smaamand,“ siger Lis Jacobsen. Maaske — og maaske hverken Høvding eller Smaamand; hvorfor ikke nøjes med, hvad han virkelig var: — Bomand?

Men Lis Jacobsen har Ret i, at Bram ikke berømmes for, at han er en dygtig Landmand; han er heller ikke en fornem 'Landmand', men en fornem 'Bomand', der ikke sparer paa Maden; han er ingen 'Karrig Nidding'. Man maa i det hele aflægge Nutidsbetydninger af Ordene; lige saa lidt som *Landbo* har vor Betydning af Ordet, lige saa lidt har *Landmand* det.

Vi faar da efter mit Skøn i Runeindskrifterne følgende 'civile' Samfundsklasser: Landmænd eller Godsejere med Landfogeder eller Godsforvaltere og rimeligvis ogsaa *Landboer* eller Fæstere; derefter Bomænd eller Gaardejere med Karle (Bokarle, Huskarle).

Til 'Landmændene's Klasse har da hørt Slægter som i det 12. Aarh. Trundsønnerne i Vest- og Midtjylland, Udssønnerne i Østjylland og Hvideslægten paa Sjælland.

Om den her hævdede Opfattelse af *Landmænd* og *Bomænd* er den rigtige, er det naturligvis umuligt at afgøre; man maa her nøjes med det mulige, naturlige, rimelige og derfor sandsynlige.

Om en Stilling som *Landmand* og *Landfoged* har været offentlig eller privat, er det ogsaa vanskeligt at afgøre, da der i ældre Tid ikke har været noget skarpt Skel mellem offentligt og privat i disse Forhold; der er rimeligvis Tale om begge Dele, saaledes at disse

Mænd ifølge deres Stilling ogsaa kan have haft administrative Hverv — som maaske ogsaa *Bomænd*.

„Runestenene har været rejst af Overklassen,“ siger Lis Jacobsen. Dette er blevet noget af en Trossætning; men det er næppe ganske rigtigt, hvis Folk i andres Tjeneste ikke kan regnes hertil; dette gælder ikke blot ‘Landfogeder’ men ogsaa Haandværkere eller Smede som *Toste*, *Asvids Smed* paa Kolind-Stenen. *Toke Smed* paa Hørning- og Grensten-Stenene har maaske ikke været i en andens Tjeneste, men har dog engang været en ufredse, siden han rejste Sten for Torgils Gudmundssøn, der gav ham Kuld og Frelse: anerkendte ham som Søn, formodentlig med Navnet Toke Thorgilssøn, som vi finder paa Gylling-Stenen. Der er næppe Grund til at læse *Guld* i Stedet for *Kuld*, som i DRI efter A. D. Jørgensen, — fordi det et Sted i Sagaerne fortælles, at en Mand giver en anden Frelse og derefter Guld eller Penge; Forbindelsen *Kuld og Frelse* lyder saa fast og naturlig, at den ikke opløses, fordi man vel finder Udtrykket ‘give Frelse’, men ikke ‘give Kuld’, som vi har det fra ældgammel Tid i Lovsproget om at ‘lyse en i Kuld (lovligt Afkom) og Køn (Slægt)’. Jeg antager, at Toke Smed er Søn af Torgils Gudmundssøn og en Trælkvinde.

Hvorfor kaldes Odinkar Osbjørnssøn paa Skern-Stenen 1 (DRI. Skern-St. 2) ‘den dyre og drottenfaste (drottro)’, naar han ikke med sit Høvdingenavn kan antages at være i en anden Mands Tjeneste, hvis hans ‘drotten’ ikke i dette Tilfælde maa betyde ‘kongetro’?

Naar denne Egenskab fremhæves hos ham, kan det tyde paa, at det er i en Tid, da Stemningen i Landet er delt eller tvivlsom; her ligger det da nærmest at tænke paa den Tid, da ‘Konger stredes —’ — jeg tror forøvrigt ikke, at „Konger“ i Runeindskrifter kan betegne almindelige Vikingehøvdinge —, paa Svend Estridssøns Kampe med Magnus d. Gode, der var taget til Konge paa Viborg Ting og derfor var Odinkars lovlige Herre.

Foruden *Landfoged* bruges ogsaa *Bryde* i Betydningen ‘Forvalter, Bestyrer’, men ikke just om „en, der forvalter en andens jordejendom“ (DRI), men i Betydningen ‘Gaardbestyrer’ ligesom *Landfoged* betyder ‘Godsbestyrer’; en *Bryde* kan da bestyre en Bomands, en Landmands, en Bondes saavel som en Konges Gaard med Tilliggende. Ordet er særlig torpdannende som i *Brøderup*, *Brørup*, *Bryrup* samt i *Brøns* (af *Bryde-næs*), hvor det vel gælder en Kongsgaard.

Til de civile 'Landmænd' og 'Bomænd' kan vel svare de militære 'Thegner' og 'Drenge' som hædrende Betegnelser for Krigere i Kongens eller Høvdingens Tjeneste, i Hirden; om 'Old Danish Thegns and Drengs' har Sv. Aakjær skrevet i A. Ph. Sc. I 1927 uden dog at kunne fremføre noget særlig nyt udover deres Stilling i England; dog har han derved gjort det klarere, at de kan svare til de senere 'Riddere' og 'Væbnere', at de har tilhørt Overklassen, Adelen; de kan her ligesom i England vel ogsaa have haft 'Land' eller Jordegods.

Man skal sikkert ikke gøre for meget ud af Klasseforskellen i Runeindskrifternes nordiske demokratiske Samfund. Runestenene er rejst af og for ansete Folk, 'gode' Mænd og Kvinder.

THYRE DANMARKARBOT OG PROBLEMET HIATISK APPPOSITION

AF

GUDMUND SCHÜTTE

Gorm den Gamle siger på Jellingstenen:
„Gormr konungr gærpi kumbl þesi aft Þorwi konu sina,
Danmarkar bot“.

Dærav har man hidtil sluttet, at dette er første Hjemmelsted for Dronning Thyres kendte Tilnavn Danmarkarbot. Med Tilnavnet optræder hun i Snorres „Heimskringla“ og i „Jomsvikingasaga“; endvidere hos Sven Aggesøn („decus Daniæ“) og hos Saxe („Danicæ majestatis caput“). Folkeoverleveringen har Tilnavnet i en selvstændig Form: Danebod (i Laur. Koks „Danevirkevisen“ etc.).

En helt ny Teori er fremsat af Hans Brix: Indskriftens „Danmarkar bót“ bør henføres til Gorm, er altså, hvad jeg vil kalde „hiatisk Apposition“; Gorm har udmærket sig selv både med „Forvægt“ og „Bagvægt“. Henførelsen til Thyre er en filologisk Misforståelse, Fejltolkning af Indskriften.

Teorien er optagen af Lis Jacobsen. „Lad os tænke, Nytolknin-gen var rigtig:

„Gorm Konge — gjorde dette Kumbel efter Thyra sin Kone, — den Gorm, der bødede Danmark“.

Er denne „Selvros“ virkelig af ganske anden Art end denne:

„Harald Konge — bød gøre dette Kumbel efter Gorm sin Fader osv., — den Harald, der vandt sig al Danmark osv.“?

Jeg synes, der er en Smule Lighed.“

Nytolkningen støttes altså ved en Analogi fra Kong Gorms egen Søn Harald. Videre kunde anføres Analogien fra den Sten, som Haralds Kone Tofa Mistivisdatter lod sætte i Sønder Vissing, samt fra Stene, rejst af Toki i Ferslev og Tosti i Kolind.

Teorien er folkepsykologisk interessant og tankevækkende. Der er gjort et Tankeexperiment, der uden Tvivl har Krav på at blive ført til Bunds. Men de to Ordførere har forsømt at give en nøjere Underbygning gennem statistisk Prøvelse av nordiske Runeindskrifter Skik. Jeg selv har i Artiklen „Upsvenske Gravskrifter Skik“¹ fremdraget et enkelt Moment, en tydelig Modsætning mellem dansk og svensk Skik. Men dærmed er Sagen ikke avgjort. Det er stadig Statistiken, der kræver ordentlig Undersøgelse; det kommer vi ikke udenom. Nu skal jeg prøve at bøde på Bristen.

Først må jeg sige lidt om Lis Jacobsens Indskriftparallel, der måske ved første Øjekast vil dupere mangen Læser. Typen „Gorm Konge gjorde dette Kumbel“ og Typen „Harald Konge bød gøre dette Kumbel“ kunde synes at have et meget specielt Frændskab. Men de er vel i Virkeligheden blot Varianter av et vidt udbredt Allemands-Skema. Så er der det, at Lis Jacobsen serverer Appositionerne således: „den Gorm, der bødede Danmark“, — „den Harald, der vandt sig al Danmark“. Unægtelig, hær hersker fuld Parallel. Men sådan står der bare ikke på Gorms Sten. Dær savnes både det påpegede Stedord „den“ og det gentagne Navn Gorm og det aktive Udsagnsord „bødede“. Kort og godt: Parallelen er loylik konstrueret.

Vi vender os dærnæst til Spørgsmålet om Appositionens Art.

Gorms Indskrift har ifølge Brix og Lis Jacobsen Typen tvetydig Apposition. Det synes uklart: er den hiatisk eller ikke hiatisk? Hører den til Gorm eller til Thyre?

Utvetydig hiatisk Apposition har vi i følgende Tilfælde:

Jelling II: „Haraldr konungr þar gørwa kumbl osv.; sa Haraldr, æs ser wan Dänmørk alla ok Norwæg ok Dani gærþi kristna“.

S. Vissing I: „Tofa let gørwa kumbl, Mistiwis dottir, æft moþur sina, kona Haralds hins goþa, Gorms sonar“.

Kolind: „Tosti resþi sten þænsi æft Tofa, æs warþ døþr østr, broþur sin, smiþr Aswiþar“.

Ferslev: „Toki satti sten þænsi æft Asta sun sin, Loddaris sun“.

Uden Apposition forekommer dærimod ret hyppig på Bagvægtpladsen Omtale av Runestenens Ophavsmand eller Runeristeren. Jeg

¹ „Festskrift til Finnur Jónsson“, S. 61 (1928).

har noteret: Virring, Bjerregrav II, Hedeby, Helnæs, Flemløse, Glavendrup, Sandby II, Frerslev, Klemensker II, Hellestad I (det kendte Vers om Deltagerne i Fyriselta)¹. Det seer ud til, at vi hær har en Skik, der er udbredt i Østdanmark, men lidet kendt i Jylland (Virring, Bjerregrav, Hedeby).

I c. 130 Tilfælde savnes Runeindskriftens Iværksætter på Bagvægtpladsen. I Reglen står han eller hun på Forvægtpladsen. Hertil hører tre fyrstelige Indskrifter fra Hedeby-Egnen:

„Asfriþr gærþi kumbl þøn æft Sigtryg, sun sin (ok) Gnupu“.

„Asfriþr gærþi kumbl þösi, dottir Opinkors, æft Sigtryg kunung, sun sin ok Gnupu. Gormr rest runar“.

„Sven kununga satti sten æftir Skarpa sin hembæga, æs was farin wæstr, æn nu warþ döþr at Hepaby“.

Hvad lærer vi nu av denne Statistik?

Vi lærer først og fremmest, at hiatisk Apposition var fuldkommen fremmed for det menige danske Folk. En Gennemgang av henved 1600 Runeindskrifter fra de øvrige nordiske Lande hos Liljegren, Dybeck, Söderberg, Torin, Brate giver samme Resultat. Der findes næsten ikke en eneste Sten med samme klare hiatiske Apposition som hos Kong Harald og hans Dronning Tofa. Jeg kan kun finde Exempler som følgende:

Runtuna (Liljegren). „Brünilfr Skiu auk Anundr raisþu stain at broður sin; onas var farin viðu um (h)alfur heimsens. Snialir dri(n)-gjar“.

Lövstalund, Grödinge (Dybeck, Stockholms län). „Osgautr raisti stain þinsi aftir Airnfast mu(þ) . . s; uk aftir Ulafu kunu sina gairði Osgutr kumbl pausi“.

Skånela, Runberga. „Ingrið let haggva stain eftir Vitaro auk Ingimar auk Ingvaldr auk Karl auk Ingriðr“.

Tenstad, Golvestad (Dybeck, Uppland). „Ahbaðr ok Ingibür(g) letu rita s(t)ena iftr faður sin Runfastr ok iftr Runu moður si(na). Ikulfr risti run(ar). Ahbaðr gia(r)ði bro“.

¹ Romertallene og Indskrifternes Navne hær efter Håndudgaven, men Texterne i nærværende Artikel er anført efter Transskriptionerne i Lis Jacobsen og E. Moltke, Danmarks Runeindskrifter (1942).

Når det nu forholder sig således, får vi en lumsk Mistanke om, at Kolind-Indskriften

„Tosti respi sten þænsi æft Tofa, æs warp döþr østr, broþur sin, smiþr Aswiþar“,

kunde indeholde en Rune-Bommert, ganske ligesom der på Tenstad-Indskriften læses „iftr faður sin Runfastr“ istf. „Runfast“, og ligesom det på Gårdby-Stenen fra Öland (Söderberg—Brate) hedder: „Hærþruðr ræisti stæin þænsa æftir sun sinn Smið, dræng goðan, alvittr“ istedenfor „alvitran“. (Det vil dog vel næppe falde nogen ind at knytte „alvittr“ i hiatisk Apposition til Hærþruðr?). Andre Bommerter forekommer jo oftere på Runestene, f. Ex. „hristi runar“ for „risti“, „bialbi“ for „hialpi“, „huftir“ for „uftir“, „afði“ for „hafði“ (de to sidste på een og samme Sten).

Ialfald er de to Menigmands-Exempler fra Ferslev og Kolind kun et svagt Argument for at gøre den formodede hiatiske Apposition hos Gorm plausibel.

Men dertil kommer nu noget andet og væsentligere. Vi er hidtil ganske rolig gået ud fra den hos Brix og Lis Jacobsen herskende Forudsætning, at Gorms Indskrift var tvetydig. „Danmarkar bot“ skulde med Rette høre til Gorm, men kunde ved Misforståelse overføres på Thyre.

Men denne Forudsætning holder aldeles ikke Stik. Gorm er Hankøn, „Danmarkar bot“ er Hunkøn, og ingen Olddanser vilde falde på at knytte Hunkøns-Udtrykket til det fjærnt derfra stående Hankønsord Gorm; det hører selvfølgelig sammen med Hunkønsordet Thyre, som det står klods op ad. Havde Gorm villet have det knyttet til sig, måtte han have udtrykt sig anderledes; det måtte have heddet med Hankønsform „Danmarkar bætir“ eller snarere „bætir Danmarkar“. Dette har Rolf Nordenstreng uafhængig af mig seet og udtalt, se „Danskeren“ 23. Oktober 1941, S. 7.

Den samlede Baggrund for Runemindesmærket fortjener også at overvejes: Hvis Gorm havde villet udmærke sig selv som „Danmarks Frelse“, så vilde han dærmed have været Banebryder for en helt ny Sprogskik, den i Folket ukendte hiatiske Apposition, og han vilde have regnet med et almengodkendt, folkelig fastslået Heltery, der kunde bære over Udtryksmådens grammatiske Uklarhed. Men et sådant Heltery havde han slet ikke, hvad vi siden skal komme tilbage til. Han fortæller os heller intet positivt om sine Størværker.

Og den av ham rejste Sten er alt andet end prunkende, ejer intet av fremragende kunstnerisk Udsmykning. Det er sikkert heller ikke Gorm, der har rejst det storslåede Gravmæle med de to kæmpemæssige Høje.

Helt anderledes er Forholdet med Sønnen Harald. Hos ham led-sages den utvivlsomt foreliggende hiatiske Apposition av to mægtige Gravhøje og av Nordens pragtfuldeste Runestens-Udsmykning; Om-talen av Forældrene, hvem Stenen egentlig gælder, stilles helt i Skygge av Haralds intet mindre end blygdsomme Pukken på sit politiske og kristenkirkelige Størværk; og, — det har man hidtil overseet, men jeg mener at turde hævde det —, den hiatiske Apposition former sig quasi som et Stavrimsvers:

sa Haraldr,
æser wan
Danmork alla ok Norwæg
ok Dani gærþi kristna.

Det er ganske vist ikke noget metrisk korrekt Stavrimsvers, men det kan sammenlignes med de noget formløse Stavrimslinjer, der forekom i Lovtexter, og turde have tilfredsstillet det jævne danske Publikum, der næppe var trænet i ulastelige islandske Skjaldemetra. Og netop ved at stå som Rimstave får Ordene *sa* og *ser*, *Danmork* og *Dani* først det rette monumentale Eftertryk, det som Harald tilsigtede at lægge i Ordene.

Hvad Harald fortæller i sine Runelinjer, var jo netop et Størværk, som han nok kunde være stolt av. Idet han fredelig „gjorde Danerne kristne“, frelst han os fra at nedtrampes av rovgribske Korsridderes Jærnhæle og vandt således Krav på at kaldes for een av Danmarks største Konger. En sådan Konge kunde rejse Nordens stolteste Runesten, og en sådan kunde også sætte sig ud over hævdvunden nordisk Skik og indføre en hiatisk Apposition i den mest markeret selv-følede Form.

Og hans Hustru Tofa Mistivisdatter var ikke for ingenting Haralds Kone. Også hun forherliger sig selv med hiatisk Apposition. Også hun lader den Slægtning, hvem Stenen gælder, træde i Baggrunden; den arme Moders Navn bliver ovenikøbet helt udeglemt. Dærimod får Tofa, som den brave Kone, hun er, Lejlighed til at fortælle os, at hendes Husbonds Tilnavn dengang ikke var „Blåtand“, men

„hin Gode“. Og alt dette må selvfølgelig fremsættes på Vers; hær er Formen ovenikøbet metrisk ulastelig.

Jeg vender nu tilbage til Spørgsmålet om Gorms formodede Ry. Brix' og Lis Jacobsens Teori forudsætter, at Gorm var en Heltekonge med Krav på at blive udødelig i Sagnet Side om Side med Forgængerne Skjold, Hrolf Krake og Harald Hildetand. En sådan Heltekonge kunde tillade sig at udslynge Udtrykket „Danmarkar bót“ på en skødesløs, misforståelig Måde. Ingen i Samtiden vilde alligevel misforstå det; det var først Eftertiden, der med svigtende historisk Hukommelse kunde falde på at knytte „Danmarkar bót“ til den uvedkommende Person, Dronning Thyre. Således altså efter Brix og Lis Jacobsen.

Hvad kender nu den foreliggende Overlevering til dette? Såre lidet. I „Olav Tryggvesøns Saga“ fortælles, at Gorm kuede et Par Småkonger i Jylland. Hos Adam av Bremen gælder han som en grum Kristenforfølger.

Ellers tegner Overleveringen et helt andet Billede av ham. „Jomsvikingasaga“, der åbenbart samler på hans Tilnavne, kender kun disse tre: den folkesky, den gamle og den mægtige. Saxe siger: „Gorm gjaldt for at være usædvanlig stor av Væxt, men hans Sind svarede kun lidet til hans Krop; thi han var så nøjsom, at han i al sin Færd holdt sig indenfor sin Højheds Skranker og kun fandt Glæde i at håndhæve, men ej i at øge sin Magt“. Sven Aggesøn siger, at hans Tilnavn var Løghe, dvs. den dvaske, og at han „udelukkende hengav sig til Nydelser og Svirelag, som en Konge kan tillade sig“. Snorre nævner Gorm i „Heimskringla“ flere Gange, men altid flygtig, uden udmalende Forherligelse. „Knytlingasaga“ springer ham helt over, starter med Sønnen Harald.

Thyre Danebods uhjemlede „Annexion“ av Tilnavnet „Danmarkarbot“ skal jo ifølge Brix og Lis Jacobsen være fremkaldt av en filologisk Misforståelse: Ulykken lå i det såkaldte Tvetyd, der klæbede ved Tilnavnets Brug på Runestenen. — Man må da tilstå, at denne Bommert har haft en formidabel Succes! Mange Sagnheltes Ry kan ikke fremvise Udgangspunkter, som i Frugtbarhed kan konkurrere med Gormstenens lumske filologiske Faldgrube. Allerede før Snorres Tid var Thyre Danmarkarbots Ry nået til Island. „Jomsvikingasaga“s Forfatter kender hende også med det gængse Tilnavn og meddeler et vidtløftigt Folkesagn, der skal motivere det. Både Saxe og Sven

Aggesøn kender Tilnavnet og meddeler en Række andre Sagn i Tilknytning dertil. Når den gængse Folkeoverlevering ændrer „Danmarkarbot“ til Danebod, vidner det yderligere om Sagnets Folkeyndest. Endnu i det 19de Århundrede, efter Sydslesvigs Fortyskning, levede i Danevirkeegnen et Sagn om Prinsesse Thyre, der med snild List værger sig mod en fremmed Fyrstes påtrængende Bejlen. Dette rører, som Henrik Ussing påpeger i Bogen „Sagnene om Thyre Danebod“, at Sagnene om Thyre Danmarkarbot eller Danebod har dyb Rod i det danske Folkesind. Og hele denne rige, uforglemmelige Sagnvæxt skulde være fremblomstret af en filologisk Bommert, der samtidig voldte, at Storhelten Gorm Danmarkarbot mistede sit gode Navn og Rygte og blev skåren ned til at være den kummerlige Sværling og Tøffelheld Gorm Løghell!

„Wer det glaubt, zahlt einen Taler“, som Tyskerne siger. Sjælden er det lykkedes et filologisk Tankeexperiment at lokke os ud i en værre Hængemose af Urimeligheder.

Den gamle Tydning av Gorms Indskrift har den store Fordel at være lige ud ad Landevejen, i Samstem med den boglige Overlevering fra Island til Danevirke, og i Samstem med Folkeoverleveringens både positive og negative Vidnesbyrd.

Vi har ovenfor lært, at hiatisk Apposition er fremmed for dansk Runeskik. At Gorm skulde have været Banebryder for en ny Skik, er der intet, der tyder på. Hans historiske Rolle og hans Sagnry var ikke fremragende, og fremfor alt lader Hunkøns-Udtrykket „Danmarkar bót“ sig umulig knytte til Mandspersonen Gorm; det må nødvendig høre til Dronning Thyre, som det står klods op ad. Med Harald og hans Kone Tofa forholder det sig ganske anderledes end med Gorm; Harald var en politisk og kulturel Banebryder, så han og hans Kone kunde tillade sig at gøre Brud på gængs Sprogskik.

Der bliver næppe andet tilovers, end i Brix' og Lis Jacobsens Teori at se et Tankeexperiment, som det kan være teoretisk rigtigt at forsøge, men som ikke lader sig gennemføre.

I Tilslutning hertil må tilføjes nogle Ord om stedlige Ejendommeligheder ved Runestensskikken.

Jeg nævnede ovenfor, at Omtale av Runeristeren på jysk Grund kun findes i tre Tilfælde, Virring, Bjerregrav II, Hedeby.

Dærimod er den almindeligere på Øerne i Tilslutning til Skikken på det svenske Fastland. (Hedeby-Tilfældet kan ogsaa skyldes svensk Impuls).

Forherligende Tillægsord knyttes i Danmark regelmæssig til Runestenens Genstand, aldrig til Stenrejseren selv. Jeg har optalt 32 „god“, 1 „bedre“, 3 „bedst“; enkeltvis „råðspakr, vhemskr, miúkr, dýrr (2 Exp.), dróttinfastr, hæiðwerðr, glamulr, fyrstr, holtr, óðr, únés, mildastr matar“, desuden Navneordet „úniðingr“.

Den eneste danske Sten, der indeholder et Tilløb til Selvforherligelse, er Dronning Tofa Mistivisdatters, hvorpå hun omtaler sig som gift med Harald hin gode. Det er ænseværdigt, at den eneste Undtagelse fra Reglen skyldes en kongelig Person.

I Sverige, dvs. i Egnene omkring Mälaren, er Selvforherligelsen dærimod helt gængs. Exemplerne, som jeg har citeret i „Festskr. t. F. J.“ S. 65, er følgende: „god“ Fröslunda, Vallentuna, Fläckebo; „algod“ Angarn; „snild“ Runtuna, Öja. Om Stenen fra Jättendal, Helsingland, hører hid, veed jeg ikke; Indskriften lyder således:

„Asmuntr ok Farþikn, þir ritu stin þina eftir þurkatil faþur sin
in kupi
a Utrunkum“.

Hær måtte „in kupi“ grammatisk knyttes til Farþikn; men utænkeligt er det vel ikke, at der foreligger en Bommert (eller Fejllæsning) „kupi“ for „kupa“. Påfaldende er det jo, at kun den ene av Stenrejserne skulde have båret Hæderstilnavnet „den gode“.

Videre har vi de Tilfælde, hvor en Person har rejst Sten til Ære for sig selv. I Danmark findes kun et eneste Exempel, en Sten fra Tillese på Låland:

„Æskil Sulka sun let resa sten þænna æft sialfan sik.“

E mun standa,
mæþ sten lifir,
witrind su,
ær wan Æskil“.

(Resten av Indskriften vedrører en anden Person).

I Sverige, dvs. i Kyststrøget lige nord for Mälaren, er Selvrejserstene yderst gængse. De 22 Exp. findes på følgende Steder: Tåby (3, de to rejste av Jarlabanki), Danderyd (Jarlabanki), Frestad (Jarla-

banki), Vallentuna (Jarlabanki), Över Gran, Vårfrukirka, Tortuna, Rasbo, Solna, Näs, Husby, Boglösa, Långtora, Vilberga, Ryd, Ösby-Garn, Skånela, Frösö Ö, Blacksta (Bjudby), Båling (Nyvela). Ex-
emplerne findes på nær de to sidste citerede i „Festskr. t. F. J.“
S. 64, jfr. Kort over Fordelingen S. 66.

Karakteristisk fremfor alt er Selvrejseren Hr. Jarlabanki fra Tåby. Han må 5 Gange fortælle Verden, at han alene ejer hele Tåby. 4 Gange fortæller han, at han gjorde Bro; desuden har han gjort et Tingsted og ejer hele Hundredet. Det er vel nok en Stormægtighed uden Mage!

Karakteristisk er det fremdeles, at Selvrejserstenen fra Frösö er Jemtlands eneste Runesten hos Liljegren. Dens Indhold danner en historisk Parallel til Haralds Jellingsten:

„Austmoþr Guþfastar sun let raisa (st)en þeno auk girua bru þisa auk hon let kristno Jotalont“. Kristningsværket står begge Steder på Bagvægtpladsen; Forskellen er blot, at Haralds Sten ikke er nogen Selvrejsersten.

Når Forholdet er, som hær angivet, ligger det nær at tro, at den lålandske Selvrejser Eskil Sulkasøn i Virkeligheden tilhører de på Låland bosatte „Sundr-Sviar“ eller ialfald er påvirket av deres Skik.

Endnu skal nævnes: 2 Stene med Stamtavler, — Rogstad i Hel-singland og Sandsjö i Njudungen. Sidestykker kendes ikke i Dan-mark.

Endelig futuristisk Selvforherligelse: Iskirun i Näs „vil fare østerpå og ud til Jorsal“! Ligeså ukendt i Danmark.

Alt ialt indeholder Runeskrifterne en Mængde folkepsykologisk in-
teressant Stof, der til Dato ikke er tilstrækkelig undersøgt. I det hele
må det siges, at Sverige er Runeteknikens frugtbareste Grobund;
hær skal blot peges på den sagnhistorisk righoldige Rök-Sten, som
jeg ikke kan komme ind på. Danmark ligger mere i Periferien; de
Ny-Påfund, der udruges i Sverige, kommer kun spredt til Efterlig-
ning på dansk Grund, jfr. den ene Selvrejsersten på Låland. — Men
netop på Baggrund av Sveriges overskyggende Initiativ tegner de
kongelige danske Personers Indsats sig desto mere markeret. Kong
Harald hin Gode og Dronning Tofa Mistivisdatter har med deres
hiatiske Appositioner viist Verden, at også dansk Selvfølelse tør vove

at bryde Bane for ny Runeskik, når den er båren oppe av kongeligt Stortværk.

Alt dette er Tanker, der er sat i Sving ved Brix' og Lis Jacobsens Teori. De to Forskeres Problemrejsning er i og for sig fortjenstfuld; blot var Udførelsen lovlig overfladisk, uden den nødvendige Under-søgelse av den samlede Runeskik.

Med nærværende er der forhåbentlig ydet Bidrag til, at Drøftelsen kan komme ind på det rigtige Spor. :

ENGELSKE OVERSÆTTELSER AF DANSKE FOLKEVISER

AF

OLAF HOLST

Robert Jamieson var indtil 1799 en formodentlig slet betalt Time-lærer i de klassiske Sprog ved en Skole i Macclesfield i Cheshire, en Fabriksby, hvor han ikke havde megen Adgang til Bøger eller til den Stimulans, som Omgang med Studiefæller giver. Han benyttede sin Fritid til at samle folkelige Ballader, som de blev sunget af Landsbypigen ved Rokken eller kunde købes for en Penny af en omvandrende Visesælger. Scott's *Border Minstrelsy* tog ham paa en Maade Brødet ud af Munden, skønt han anerkender Scott's gentleman-like Optræden; de havde været sammen i Edinburgh og talt om Sagerne. Maaske for at supplere sit Materiale indføjede Jamieson saa en Del andre Ting i sin Bog, da den udkom i 1806, bl. a. en Del Oversættelser fra Peder Syvs Kæmpevisesamling.

Popular Ballads and Songs, Edinb. 1806, undgaar ikke helt at synes den fattiges Sanken Aks paa den riges afskaarne Ager. Den har paa flere Steder nok sine Mangler, som Udgiveren selv vedkender sig. Dens største Interesse for os er de fem danske Folkeviser, nemlig The Merman and Marstigs Daughter, Elfer Hill, Skiæn Anna, Rosmer Hafmand or the Merman Rosmer, Sir Oluf and the Elf-King's Daughter.

Han oversætter dem i skotsk Dialekt, og, som han siger, kun for at illustrere, ikke for at retouchere i Tidens Smag: Jeg har gengivet Viserne med største Omhu og bevaret en stor Del af de originale Ord med mindre Ændringer i Ortografien, saa at min Gengivelse maaske er lige saa forstaaelig for en Dansk eller Svensk som for en Skotte. — Jeg vil gerne fremlægge dem for mine Landsmænd i samme Form, i hvilken de voksede frem mellem Norges Klipper eller i Jyllands Dale.

Det har ikke været hans Hensigt at rivalisere med Mr. Lewis, siger han. Matth. Greg. Lewis (Monk) havde oversat tre danske Folkeviser, nemlig The Water King, The Erl-King's Daughter og Elver's Hoh — men indirekte, fra Herder. Han ved, at Originalteksten findes i Kiæmpe Viser, Copenhagen. 1737, men han kan ikke læse Dansk. Bearbejdelsen har derfor kun sekundær Interesse.

Jamiesons Oversættelse af Elverhøj ser saaledes ud:

- 1 I laid my haffet on Elfer Hill,
saft slooming clos'd my ee,
and there twa selcouth ladies came,
sae fain to speak to me.
- 2 Ane clappit me then, wi' cheek sae white,
ane rown'd intill mine ear;
"Rise up, fair youth, and join our dance,
Rise up, but doubt and fear.
- 3 "Wake up, fair youth, and join our dance,
and we will tread the ring,
while mair nor eardly melody,
my ladies for thee sing."
- 4 Syne ane, the fairest may on mold,
sae sweet a sang began,
The hushing stream was stilled therewi',
sae fast afore that ran.
- 5 The striving stream was still'd therewi',
sae fast that wont to rin,
The sma fish in the flood that swam,
amoe their faes now blin'.
- 6 The fishes a' in flood that were
lay still, baith fin and tail,
the sma fowls in the shaw began
to whitter in the dale.
- 7 "O hear, thou fair, thou young swain,
and thou wi' us will dwell,
Then we will teach the book and rune,
to read and write sae well.
- 8 "I'll lear the how the bear to bind,
and fasten to the aik tree,
the dragon that liggs on mickle goud
afore thee fast shall flee."

- 9 They danced out, and they danced in,
in the Elfer ring sae green,
all silent sat the fair young swain,
and on his sword did lean.
- 10 "Now hear thou fair, thou young swain,
But and thou till us speak,
then shall on sword and sharp knife,
thy dearest heart-blood reek."
- 11 Had Gud nae made my luck sae gude,
that the cock did wap his wing,
I boot ha'e bidden on Elfer Hill,
in the Elf-ladies ring.
- 12 "I rede the Danish young swains,
that to the court will ride,
that they ne'er ride to Elfer hill,
nor sleep upon its side."

I Fortalen til *Popular Ballads and Songs* beklager Jamieson sig bittert over sin Skæbne. Han maa med faa Ugers Varsel rejse til en fjern Del af Verden for at søge "on the shores of the frozen Baltic", d. v. s. i Riga, Midler til at anvende sine Talenter og Flid paa en Maade, som kan bevare — for en Tid i det mindste — hans Selvtægtelse og Uafhængighed, hvilket hans Fædreland synes at ville nægte ham. Han skriver i den ellefte Time: alt undtagen Korrekturarkene er om Bord, og han har ikke engang Tid til at gennemlæse, hvad han har skrevet.

I sit Bidrag til Webers statelige Værk *Illustrations of Northern Antiquities* fortsætter han sin bitre Tale: Den tidligere Bog var — siger han — daarlig, fuld af Fejl og Undladelsessynder, ogsaa fordi han var borte og ikke kunde overvåge Offentliggørelsen. Han besluttede at tage sin Revanche. Han samlede en Mængde Folkepoesi paa Dansk, Svensk, Slavisk, Tysk, Lettisk og Estisk med Henblik paa en Fortsættelse eller et Appendix, som imidlertid efterhaanden svulmede lidt for meget op. De tidligere Binds Success har været "at least no greater than their merit", hvorfor han ved sin Tilbagekomst med Glæde har grebet Lejligheden til at lade sin nye Kollektion indgaa som Del af Webers Antiquities.

Disse indeholder 17 danske Folkeviser i Oversættelse efter Peder Syvs Kæmpeviser. Desuden Fair Middel and Kirsten Lyle fra "the Danish original in *Bragur*, vol. III p. 292, which was first printed

in the Danish Spectator No. 14 for Feb. 1793". Denne Vise sendtes til Rahbek af en Korrespondent, som har den fra en Veninde, hvis Moder havde hørt den i Jylland i sin Ungdom. Behandlingen og Oversættelsesmaaden ligger i Fortsættelse af de tidligere. Blandt disse Viser findes Stark Titerich, Ribolt and Guldborg, Young Child Dyring, Oluf Pant, Sir Lava and Sir John.

George Borrow, den mærkelige Sprogmand og Bibelkolportør, hvis Liv for Litteraturhistorikerne staar i et vist mystisk Skær, lærte sig i sin Ungdom Dansk og fik ogsaa fat i Peder Syvs Kæmpevisesamling foruden i Ewalds Værker og Oehlenschlägers Ungdomsdigtning. Resultatet fremkom i *Romantic Ballads*, som han fik ud paa Subskription i Norwich i 1826. Han fortæller, at han har foretaget en fuldstændig Oversættelse af Kæmpeviserne, som han haaber at faa offentliggjort om kort Tid. De foreliggende Bearbejdelser skal være en Forsmag.

De fleste Digte i *Romantic Ballads* er fra Dansk, nogle fra Svensk og Norsk, et Par fra Tysk og et enkelt fra Gælisk. Af danske Folkeviser findes ialt tretten, deriblandt Aager and Eliza, Vidrik Verlandsson, Svend Vonved, The Heddybee-Spectre. Som Eksempel og til Sammenligning gengives her

ELVIR HILL

From the old Danish

- 1 I rested my head upon Elvir Hill's side,
and my eyes were beginning to slumber,
That moment there rose up before me two maids,
whose charms would take ages to number.
- 2 One patted my face, and the other exclaimed
while loading my cheek with her kisses,
"Rise, rise, for to dance with you here we have sped
from the undermost caves and abysses.
- 3 "Rise, fair-headed swain, and refuse not to dance,
and I and my sister will sing thee
the loveliest ditties that ever was heard,
and the prettiest present will bring thee."
- 4 Then both of them sang so delightful a song,
that the boistrous river before us,
stood suddenly quiet and placid as though't
were afraid to disturb the sweet chorus:

- 5 The boisterous stream stood suddenly still,
though accustom'd to foam and to bellow,
and, fearless, the trout played along with the pike,
and the pike played with him as his fellow.
- 6 The fishes, whose dwelling was deep in the flood,
up, up from their caverns did sally,
the gay little birds of the forest began
to warble forthwith in the valley.
- 7 "Now listen thou fair-headed swain, and if thou
wilt stand up and dance for a minute,
We'll teach thee to open the sorcerer's book
and to read all the Runic that's in it.
- 8 "The bear and the wolf thou shall trammel into
the thick stem of the oak, at thy pleasure,
before thee the dragon shall fly from his nest,
and shall leave thee sole lord of his treasure."
- 9 Then about and around on the moonlight hill,
in their fairy fashion they sported,
While unmov'd sat the gallant and fair young swain,
whom they, in their wantonness, courted.
- 10 "And wilt thou not grant us our civil request,
proud stripling, and wilt thou deny it?
By hell's ruddy blazes, our gold handled knife
shall lay thee for ever in quiet."
- 11 And if my good luck had not managed it so,
that the cock crew out then in the distance,
I should have been murdered by them on the hill,
without power to offer resistance.
- 12 'Tis therefore I counsel each Danish young swain,
who may ride in the forest so dreary,
ne'er to lie down upon lone Elvir Hill
though he chance to be ever so weary.

Blandt Oehlenschläger-Oversættelserne er The Violet Gatherer, The Death-Raven, Fridleif and Helga, Nature's Temperaments, The Old Oak — den gamle Eg i Sct. Hans Aften-Spil, saa frit behandlet, at Borrow har foretrukket at udelade Forfatternavnet. Desudes *Scenes*, ogsaa fra Sct. Hans-Aften-Spil, uden Forfatternavn:

Observe ye not you high cliff's brow,
Up which a wanderer clammers now,
'Tis by a hoary ruin crowned,
which rocks when shrill winds whistle round

Udvalget er karakteristisk nok. Af Ewald har han oversat Kong Kristian — *National Song* — som det er fristende at sammenligne med Longfellow's senere og langt bedre Gengivelse. — Borrow:

King Christian stood beside the mast,
 smoke, mixt with flame,
 Hung o'er his guns, that rattled fast
 Against the Gothmen, as they pass'd:
 Then sunk each hostile sail and mast
 In smoke and flame.
 "Fly", said the foe: "fly, all that can,
 Nor wage, with Denmark's Christian
 The dread, unequal game."

Den med sin Tilværelse saa inderligt misfornøjede Jamieson har arbejdet med tung Kærlighed til Stoffet, arbejdet som en samvittighedsfuld Kompilator. I andet Bind af *Ballads* aftrykkes et langt Brev fra ham, dateret Riga, Dec. 31., Old Style, A. D. 1805—06. Han skriver der om Betydningen af at studere de skandinaviske Folkeviser i deres rene Skikkelse uden "the baneful spirit of Germanizing affectation". Han erklærer dem sin Kærlighed i Landflygtigheden, og han gør det samme i Northern Antiquities paa tilforladelig og smuk Vis. Den engelske traditionelle Opfattelse af Vikingefolket paa den anden Side Nordsøen, som den træder frem i Litteraturen, kan vel passende dateres fra Grays Odes from the Norse af 1761. Den byggede paa Andenhaandskendskab til Eddaerne og saa Skandinaverne gennem blodigt-farvede, mystisk-slebne litterære Briller. Jamieson elsker at finde Dagliglivet afmalet med Stilfærdighed og Humor i Folkeviserne. De ydre Begivenheder interesserer ham ikke saa meget som de altid forskellige Detailler af Folkets Liv og Tænkemaade.

Det skotske Sprog hjælper ham til at bevare Folkevisetonen. De ualmindelige Ord og Ordformer gengiver det Indtryk, han har fra sin Tekst, af ærværdig Patina. Han er saa ordkarg som sin Original, men faar virkelig noget af Stemningen med. Han har Fordelen ved at komme fra sine nordengelske og skotske Popular Ballads. At Teksten skulde være lige saa forstaaelig for en Dansker eller Nordmand som for en Skotte er dog maaske vel optimistisk tænkt. Resultatet er snarere blevet, at Oversættelsen har været vanskeligt tilgængelig for almindelige engelsktalende Læsere.

Borrow er ganske anderledes overfladisk og forflygtende. Han retoucherer i den slemme tyske Manér. Prøv at sammenligne Vers

for Vers ovenstaaende med Jamieson og Peder Syv. Han putter litterær-romantisk Staffage ind. De to Jomfruer er hos Jamieson selcouth, i. e. seld-couth, strange, uncommon, dejlige. Borrow breder sig: "whose charms would take ages to number". Sammenstil hermed: "loading my cheek with their kisses", eller "the undermost caves and abysses". Borrow kvæler hele Visen med sine mange Ord og udtværende Omskrivninger. Det er højt regnet anden Klasses romantisk Omdigtning.

Morris gør sig skyldig i noget i samme Retning i sin Gendigtning af Laxdoela Saga i *The Lovers of Gudrun*. Men Morris er en Digter af betydeligere Format, og naar netop med dette Digt sit egentlige Gennembrud som Epiker. Hans Værk har Krav paa at bedømmes som et selvstændigt Arbejde med Sujet fra Sagaen. Alligevel kan man ikke lade være med at sukke en Smule under Læsningen og tænke tilbage paa Sagaens Ord. Longfellow's *Saga of King Olaf* frembyder sig ogsaa til Sammenligning. Den er i Tegnér's Manér, men naar ikke *Frithiofs Saga* i pietetsfuld Behandling eller i digterisk Højde. Netop Morris og Longfellow var dog ret grundige Kendere af gammelnordisk Digtning og Tankegang. Morris var idel Begejstring for alt nordisk og fællesgermansk. Hvor kan det da være, at man altid er utilfredsstillet af den digteriske Behandling af nordiske Emner paa Engelsk?

Hverken Jamiesons eller Borrow's Oversættelser formaaede at vække nogen almen Interesse for nordisk Folkevisedigtning i England. Deres Arbejde var kun for Fagfolk og af dem var der ikke mange. Man kunde ønske, at Folk af mere Betydning allerede da var kommet ind paa det Spor. Det var vist her, som altid, Sprogvanskelighederne, der var det afgørende. Man kan paa sine ti Fingre tælle de engelske Skribenter af nogen Betydning, der har forstaaet og læst Dansk, og fem er vist nok til dem, der virkelig har opfattet den danske Folkevises Aand og Tone. Med al Hyldest til Viking-Aanden og de blonde Danskere er Forstaaelsen af det specielt nordiske ikke iøjnefaldende i engelsk Litteratur. Det gælder fra Percy's *Runic Poetry* og Gray plus adskillige Efterlignere — Thomas Warton, Michael Bruce, Mathias, Polwhele, Anna Seward — gennem Størstedelen af det nittende Aarhundrede, hvor dog Sagaen fandt interesserede Dyrkere — op til det tyvende. For Scott havde den nordiske Overlevering kun forbigaaende Interesse (Edinb. Rev. 1806), og hans Digte med

nordiske Navne og Emner i *The Pirate* og *Harold the Dauntless* er uden Interesse. Mere interessant er *Abstract of the Eyrbyggja Saga*, der er det sidste Led af Webers og Jamiesons *Illustrations*. Scott havde kun Andenhaandskendskab til nordisk Overlevering, og den kom ikke til at betyde noget virkeligt for ham.

Disse to, Jamieson og Borrow, er to enlige Svaler i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede i deres Studier af skandinaviske Folkeviser, og Jamieson fik rigeligt Ret i sit mistrøstige Syn paa den Modtagelse, der kunde ventes.

BLANDT OG IBLANDT

AF

HARRY ANDERSEN

Præpositionen og Adverbiet (*i*)*blandt* viser i Dansk (og i Norsk og svenske Dialekter) et uoprindeligt *t*, der er blevet forklaret paa forskellige Maader. Da den oprindelige Form er *i bland* (vestnord. *i bland*) — egentlig i Blanding — skulde Lydudviklingen have ført til en Form [blan'] skrevet *bland* som *Land*, *Sand*, *Strand* etc. (med Assimilation af *nd* til *nn*, se GG¹ § 341). Denne Form kendes udmærket fra yngre Middeldansk (i Almindelighed skrevet *bland*), fra danske Dialekter og fra Svensk (se nærmere Materialesamlingen). Det uoprindelige *t* er kommet til i den yngre middeldanske Periode, og Formen med *t* har sejret i Rigsmaalet og findes i flere danske Dialekter.

Torp og Falk skriver i „Dansk-norskens lydhistorie“ (1898): Et *t* er i visse tilfælde tilføjet i udlyden. Dette har fundet sted ved *iblandt*, on. *i bland* (p. 216). Dette er en Konstatering af Faktum, men ikke nogen Forklaring.

Axel Kock har behandlet Ordet i en lille Undersøgelse „Om præpositionen *i blandt*“ (i Arkiv f. nord. filologi XV (1899) p. 321 f.). Han opstiller et **i bland at* (svarende til *i bland meß*) > *iblandt*. Denne Forklaring gentages i „Svensk ljudhistoria“ V (1923) p. 217 f.

Johs. Brøndum-Nielsen afviser med Rette Axel Kocks Forklaring i sin gammeldanske Grammatik; Forbindelsen *i bland at* kendes ikke fra gammel Tid, og selv om der havde været Mulighed for en Udvikling til *iblandt* i yngre Tid, vilde dette strande paa, at Ordet *at* ikke længere havde *t* i den yngre middeldanske Periode (men var udviklet til *að* eller *a* med Svind af Konsonanten), se GG II p. 287.

¹ GG Forkortelse for Johs. Brøndum-Nielsen „Gammeldansk Grammatik“.

Brøndum-Nielsen skriver følgende om Ordet: Udviklingen er til Dels analogisk bestemt efter Adv. *run(d)t*, *trin(d)t*, vel ogsaa paavirket af Dobbeltformerne *fan*: *fant*, *wan*: *want* (§ 356,1); men i væsentlig Grad foreligger her sandsynligvis en *emfatisk* Konsonantudvikling (med oprindelig Vekslen mellem en tryksvag Form uden Konsonanttilføjelse og en trykstærk med tilføjel *t*); jf. fra senere Sprog (dialektalt og vulgært) *forant* (foran) som trykstærkt Adverbium (Dyrlund i AaNO 1885: 303 Fodn. 19), *Labant* som *emfatisk* Skældsord (ODS XII: 136), idet der ved Klusilen sluttet af paa en kraftigere Maade (jf. Jespersen Nutidsspr: 42). Lignende Udviklinger kendes fra Tysk (allerede Middelhøjtysk, Middelnedertysk): *nemant*, *jemant*, *irgent* osv. (GG § 365,2 II p. 286 f.). Det kan tilføjes, at Axel Sørensen i „Dansk Rim-Ordbog“ (1900) nævner *forant* i Parentes sammen med *ligedant*, *hvordant* etc. under Rimtypen *ant* (p. 76). I Otto Jespersens ny Udgave af Bogen om Nutidssprog hos Børn og voksne „Sproget“ (1941) anføres Eksempler som *forant* og *Karlt* (p. 29).

I 1938 blev Brøndum-Nielsens Forklaring gjort til Genstand for Kritik af den norske Sprogforsker D. A. Seip i Afhandlingen „Assimilasjon, differensiasjon og bønningssystem i nordisk“ (i Norsk tidskrift f. sprogvidenskab IX). Seip skriver: Heller ikke denne forklaring er etter min mening rigtig; derimot er *t* utviklet av *d* mellem *n* og *m*: *i blan(d) með* gir *iblant me*, fordi *n(d)m* „lydrett“ skulde assimileres. Denne forklaring blir rimeligst overalt hvor formen finnes. Skrivemåten *blandt* for *blant* blir da egentlig „uriktig“ (p. 175). Som Paralleller til denne Udvikling nævnes bl. a. Adjektivet *kjend* > *kjent* (fra Forbindelser som *kjend med* eller *for*), *fann me* > *fant me* (= fandt vi, for ældre *fundum vér*, *funnum vér*).

Seips Forklaring kan ikke være rigtig, i hvert Fald ikke ud fra den Forudsætning som Seip har, nemlig Forbindelsen *i bland mæth*, der ikke synes at spille nogen Rolle i de nordiske Sprog, ja kun synes at have haft en Skyggetilværelse efter Kilderne at dømme. Citatet *vestnord. i bland með* er et typisk „Gengangereksempel“.

Axel Kock citerer den norske Bibeloversættelse „Stiörn“: *helldr uar han þar um ibland meðr* odrum Israels ættum (p. 231,2) og „Hellege Kvinder“: *fiarde nath ther efter foar sanctus Urbanus mæt hans diaknæ oc groff sancte Cecilie ibland mæt* mange biscope (p. 59,9); Kalkar, der har Citatet i sin Ordbog II p. 364 f., skriver: Smlg. isl.

i bland með. ODS¹ II, 777 henviser til Kalkars Citat og nævner oldnordisk *i bland með*; GG nævner *i bland mæth*, vn. *i bland með* eller *við*. Fritzner har i sin Ordbog *i bland með e-m*, men anfører kun Eks-
emplet fra „Stjórn“; Cleasby-Vigfussons oldnordiske Ordbog har ikke dette Udtryk, og L. Heggstad nævner det ikke i „Gamalnorsk ordbok“. Ivar Aasen skriver i „Norsk Ordbog“: ofte udtalt „*iblant*“ (som i Dansk) og endog brugt som Præposition, hvor det egentlig skal hedde „*i Bland með*“ (som i G. N.). „Norsk riksmåls-ordbok“ (ved Trygve Knudsen og Alf Sommerfelt) har: *blandt* (litt., foreld. *iblandt*) prep. (jvf. gno. *i bland með*). Som det ses er det det samme Citat, der ligger bag ved alle disse Henvisninger, nemlig Fritzners Henvisning til den norske Bibeloversættelse „Stjórn“. Mag. art. Ole Widding har paa min Forespørgsel meddelt mig, at Samlingerne til den nye oldnordiske Ordbog ikke har Eksempler paa *i bland með*. Udtrykket synes at være specielt gammelnorsk; i Söderwalls „Ordbok öfver svenska medeltidsspråket“ og i Blöndals „Islandsk-dansk Ordbog“ anføres denne Forbindelse heller ikke.

Det siger sig selv, at et saa sjældent forekommende Udtryk som *i bland mæth* (gammelnorsk *i bland með*) ikke egner sig som Udgangspunkt til Forklaring af *t*. Seips Forklaring kan ikke opretholdes i sin nuværende Form. Jeg kan tilføje, at Hans Mogensens Oversættelse af „Philippe de Commynes Memoires“ har Udtrykket et Par Par Gange (de belønne dennohm *eblantt medt* for deris . . . I p. 14,1; jf. I p. 14,7; 78,23; II p. 37,24).

Professor Brøndum-Nielsen har i et Brev (af 2/3 1942) meddelt mig, at han i Forelæsninger har afvist Seips Forklaring af samme Grund, som jeg her har anført.

Tilbage bliver der da: 1. Enten at fastholde Brøndum-Nielsens Forklaring (*blandt* er i det væsentlige udviklet i trykstærk Stilling, *t* er af emfatisk Art; eventuelt er Formen støttet af *rundt* og *trindt*) — eller 2. søge en ny Forklaring.

Jeg skal her nævne et Forklaringsforsøg, der kan betragtes som en Modifikation af Seips Opfattelse, saaledes at *t* alligevel bliver forklaret ud fra en Differentiering.

En Undersøgelse af Ordets Forekomster i yngre Middeldansk — det spiller en meget lille Rolle i ældre Middeldansk, i Lovteksterne er der slet ikke Brug for det —, i ældre Nydansk og i Nutidsdansk

¹ ODS = Ordbog over det danske Sprog.

vil vise, at det ofte er brugt foran Pronominer som *de* og *dem*. Kunde det ikke tænkes, at der i disse hyppigt forekommende Forbindelser: (i) *bland the* ..., (i) *bland them* ... (se nærmere Materialesamlingen) er udskilt et *t*, der saa er vokset fast til Ordet? ODS har i Artiklen *blandt* 20 Eksempler paa (i) *blandt de, den, dem, dine* (II, 778 ff.). Jeg skal tage denne Mulighed op til nærmere Undersøgelse.

I ældre Middeldansk har vi haft (i) *bland the, them* etc. = (i) *bland ðē, ðēm* (eller *þē, þēm*), eventuelt med Bortfald i Trekonsonantgruppe (i) *blan ðē, ðēm* (*þē, þēm*). Overgangen af *ð* (almindeligt skrevet *th*) til *d* i Smaaord som *thū, the, them, tha* etc. (oldnordisk *þú, þeir, þeim, þá* etc.) kan for de ældste Eksemples Vedkommende tidsfæstes til omkring 1400 (se nærmere GG § 294,5), og vi faar i det 15. Aarhundrede: (i) *bland de, dem* eller med Bortfald i Trekonsonantgruppe (i) *blan de, dem*. Formen *bland* vil i den yngre middeldanske Periode miste sit *d* ved Assimilationen af *nd* til *nn*, hvorved de to nævnte Typer vil falde sammen. Idet Assimilationen af *nd* til *nn* indtræder — og det sker netop i det 15. Aarhundrede — vil (i) *blan de, dem* blive til: (i) *blanne, blannem*. Det er ikke for dristigt at regne med, at Overgangen *ð > d* er ældre end Assimilationen *nd > nn* (om denne Assimilation se GG § 341 med Anmærkninger, specielt Anm. 2 II p. 235). Brøndum-Nielsen skriver: Man kan da bestemme Forholdet saaledes, at før ca. 1400 forekommer kun ganske sporadiske Eksempler paa Sammenblanding af *nn : nd* (til Dels i Ord af særlig Art ...), og endnu indtil c. 1450 er Adskillelse Reglen). Denne Sammenglidning af to Ord vil et indskudt *t* ophæve: *blan de, dem > blant de, dem*, hvor det beskyttende *t* bliver staaende i Trekonsonantgruppen.

Som det ses har denne Forklaring sin Forudsætning i den samme Betragtningssmaade som hos Seip: *t* skyldes et Differentierings-Fænomen, *t* skal ophæve det uundgaelige Sammenstød; men den har — forudsat at den er rigtig — sin Styrke deri, at den i Modsætning til Seips Forklaring, opererer med en hyppigt forekommende Forbindelse, der ikke blot hører hjemme i det overleverede Skriftsprog, men ogsaa spiller en betydelig Rolle i Talesproget, sml. et Eksempel som nydansk: han er blandt de største eller: hun stod midt iblandt dem o. lgn.

Ved Siden af *blant* med *t* (udviklet i særlige Stillinger) stod *bland*, der blev assimileret til *blan* (i Almindelighed skrevet *bland* i yngre Middeldansk efter den sædvanlige etymologiske Praksis). Formerne

blan og *blant* kan have staaet Side om Side igennem lange Tider.

Det vil yderligere være muligt at kæde denne Forklaring sammen med Brøndum-Nielsens i „Gammeldansk Grammatik“. Formen *blant* er mange Steder blevet foretrukket for *blan* (skrevet *bland*, hvor *nd* > *nn*, se ovenfor), fordi den har en kraftigere Afslutning, Ordet er blevet „stærkere“ ved det tilføjede *t*.

Skrivemaaden *blandt* for *blant* svarer fuldstændig til *sandt*, *ondt*, *rundt*, *fandt*, *bandt* (for *bant*, vestnordisk *batt*) og kan for saa vidt ikke med Seip betragtes som „urigtig“.

Ved Siden af *blant* (skrevet *blant*, *blantt*, *blandt* etc.) har Formen *bland* (= *blan*) hævdet sig en Tid lang; den findes stadig i det 15. Aarhundrede, i visse Tekster synes den endda at være eneraadende (se nærmere Materialesamlingen), og i den følgende Tid kan den stadig dukke op. *Blandt* uden *t* findes stadig i de danske Dialekter: Bornholmsk, Fynsk og Jysk (se Materialesamlingen).

Brøndum-Nielsen meddeler mig i et Brev (af 2/3 1942), at han fastholder sin Forklaring af Udviklingen, og han fremhæver over for mig Ordets trykstærke Anvendelse (som Præposition og specielt Adverbium) og at den antevokaliske Forbindelse *blandt andet*, *andre* har en særlig Frekvens; endvidere regner Brøndum-Nielsen med Paa-virkning fra Adverbier som *rundt* og *trindt* og Participier som *sendt* og *kendt* (: *sende* og *kende*), hvortil *blandt* (: *blande*) har sluttet sig.

Paavirkning fra Ord som *rundt* og *trindt* forekommer ikke saa sandsynlig; har de ikke i Brug staaet saa langt borte fra (*i*) *blandt*, at deres Indflydelse vil blive tvivlsom. Det kan nævnes, at „Sydrak“ har *trint* (p. 109,27), men denne Tekst har kun Former af *blandt* uden *t*. Indflydelse fra Verbalformer som *kendt* og *sendt* forekommer mig ogsaa tvivlsom.

Materialesamling.

Denne Materialesamling gør ikke Krav paa nogen som helst Fuldstændighed. En Gennemgang af hele den middelalderlige danske Litteratur med Ordet (*i*) *blandt* for Øje vilde kræve et overordentligt stort Arbejde. Jeg har systematisk gennemgaaet alle de Værker, der er forsynet med Ordbog: Sveriges gamla lagar IX (Skånelagen), Skautrups Udgave af Jyske Lov (har ikke Ordet), Registeret til Gammeldanske Fragmenter, Lægebogen AM 187,8 (har ikke Ordet), Mariaklagen (har ikke Ordet), Rimkrøniken, Rævebogen, Philippe de

Commines Memoirer, Danske Viser. Desuden har jeg taget en Række Stikprøver fra forskellige Tekster, Sydrak har jeg gennemskærperet med (i) *blandt* for Øje. Desuden har jeg undersøgt Eksemplerne i Johs. Brøndum-Nielsens gammeldanske Grammatik (§ 356,2 = II p. 286), og jeg har foretaget en systematisk Gennemgang af Rimene i Eufemiaviserne. Det saaledes tilvejebragte Materiale er — som det vil ses — ikke blevet helt ringe af Omfang, og det er den nødvendige Baggrund for denne Undersøgelse.

Eksempler paa *bland* (Formen uden *t*).

bland: Sveriges gamla lagar IX (udg. af Schlyter) p. 488 og Var. p. 471; Sydrak (udg. af Gunnar Knudsen) p. 32,2; 70,25; Karl Magnus Krønike (udg. af Brandt) p. 24,1; 54,21).

i (eller *j*) *bland*: Harpestreng (udg. af Marius Kristensen) p. 71,18; 171,24; Mandevilles Rejse (udg. af Lorenzen) p. 13,4; Gammeldanske Krøniker (udg. af Lorenzen) p. 10,2; 11,12; 70,21; Hellige Kvinder (udg. af Brandt) p. 1,15; 67,34; Sydrak p. 94,27.

(*i* eller *j*) *blandh*: Gammeldanske Fragmenter (udg. af Diderichsen) p. 154,5; Rimkrøniken (udg. af Holger Nielsen) p. 26, 33, 36, 76, 103; En dansk Klosterbog fra Middelalderens Slutning (udg. af Marius Kristensen) p. 62,4 (Lucidarius); Sydrak p. 96,3,16; 115,31.

ebland: Hans Mogensens Oversættelse af Philippe de Commines Memoirer (udg. af Nørlund) II p. 134,32.

blan: Danske Viser (udg. af Grüner Nielsen) III p. 45 (*blan* redher ooch godhe men).

Rim:

i blandh ~ *man* (Rimkrøniken p. 138).

i blant ~ *Hillebrandh* (Dværgekongen Lavrin V. 29 (se Brandt, Romantisk Digtning II p. 4), *i blant* ~ *han* (samme Tekst V. 649, p. 24).

i blant ~ *landh* (Hertug Frederik V. 2354 (se Romantisk Digtning I p. 281)).

i blant ~ *mand* (Danske Viser I p. 7, anført GG § 356,2 = II p. 286).

Rimtypen *i blant* ~ *landh*, *mandh* er interessant derved, at den viser Kendskab til begge Former: Form uden *t* og Form med *t*.

Eksempler paa (*i*) *blan(d)t* (Formen med *t*).

(*i*) *blant*: Ældste Bibelothersættelse (udg. af Molbech) p. 3, 510; Susos

gudelige Visdomsbog (udg. af Brandt) p. 1,25; 7,16; 52,1; 52,5—6; 152,26.

- (i) *blanth*: Mariager Legende (udg. af Gunnar Knudsen) p. 173,12; 185,12; 189,17; 205,9; 408,22 (*i blanth andhre*); Kvinders Rosenggaard (udg. af Holger M. Nielsen) p. 98,6; 162,15; Brandts gammeldanske Læsebog p. 157,11 (Skrifter af Bonaventura). — Jf. videre Ordbøgerne til Rævebogen (udg. af Niels Møller, Ordbog ved Sandfeld), Hans Mogensens Oversættelse af Philippe de Communes Memoirer (udg. af Poul Nørlund, Ordbog ved Sandfeld), Danske Viser (udg. af H. Grüner Nielsen, Ordbog ved Marius Kristensen).

Eksempler paa (i) *bland* + Pronomen, der begynder med *d*: *de, dem, det, disse, den, dette, deres*.

- (i) *blandt de*: *I bland the* (Gammeldanske Fragmenter p. 60,15).
blanth the (Rimkrøniken p. 102; Sydrak p. 70,24; 149,15).
I blant thee (Hellige Kvinder p. 4,23).
blant the (Hellige Kvinder p. 65,20; Mariager Legende p. 418,1).
i blanth the (Kvinders Rosenggaard p. 174,9).
blant de (Rævebogen p. 10,3,5).
iblant de (Vedels Saxo-Oversættelse „Den danske Krønike“ (1851) p. 439; se ogsaa H. Bertelsen Dansk Sproghistorie I p. 86,9).
- (i) *blandt dem*: *blanth them* (Sveriges gamla lagar IX p. 472).
i blanth them (Mariager Legende p. 200,7; 464,19).
blant tem (Danske Viser I p. 7).
i blant thom (Hellige Kvinder p. 6,24; 66,27; 80,18).
i blantt dennom (Hans Mogensens Oversættelse af Philippe de Communes Memoirer I p. 274,16).
- (i) *blandt det*: *iblant det* (Rævebogen p. 455,18).
blant det (smst. p. 516,5).
- (i) *blandt disse*: *i blant disse* (Philippe de Communes Memoirer I p. 292,22).
Blant disse (Peder Syv „Om det cimbriske Sprog“, se Dansk Grammatikere (udg. af H. Bertelsen) I p. 89).

- (i) *blandt den*: *Iblant den* (Danske Viser I p. 148).
 (i) *blandt dette*: *I blant thettæ* (Susos gudelige Visdomsbog p. 12,26).
 (i) *blandt deres*: *iblant deris* (Rævehogen p. 73,2).

Eksempler paa (i) *blandt* i danske Dialekter.

I følgende Behandlinger er (i) *blandt* ikke anført: Kort over de danske Folkemål; P. K. Thorsen Sprogarten på Sejerø, H. M. Jensen Brenderup-Målet, Balthasar Christensen Lollandsk Grammatik (1936); Holger Sandvad oplyser i sin Bog om Stauningmålet, at *blandt* mangler (§ 267 = p. 85).

Feilberg anfører følgende Former i sin Ordbog over de jyske Almuesmaal: *blānc* eller *i'blānc* (Vendsyssel), *æ'bla'ŋ* (Ang.), *æ'blant* (Bradr.), *i'bla'ŋ* (vestslesv.), *i'blant* (Agger). H. M. Jensen har i „Et Vendelbomåls Lyd- og Formlære“ *i'blānj* iblandt, sjælden *blānj* (§ 766 p. 233).

Peder Jacobsen „Mundarten i Flemløse Sogn“ (udg. af Poul Andersen) har: *blant* (p. 193,14) og *iblant* (p. 193,10). Østfyn (Revninge ved Kerteminde) har *i'bla,i* (Meddelelse fra mag. art. Poul Andersen). Udvalg for Folkemål har følgende Eksempler i deres Samlinger for Fyn: *i'bla,i* (Birkende), *i'bla,i* (Gudbjerg); Orte-Ørsted og Vissenbjerg har Former med *-i*.

Espersen anfører i „Bornholmsk Ordbog“ (1908) *Iblann*, se tillige Lydlære ved Vilh. Thomsen § 85,2 = p. 48 i Indledningen.

NAVNET NILAUS

AF

GUNNAR KNUDSEN

I den lille Bog *Gamle Navne* (1938) har Dr. Marius Kristensen under Kapitlet *Nicolaus — Niels — Klaus* givet en fortrinlig Oversigt over denne Navnegrupperes Udvikling paa dansk Grund og fastslaaet Tidspunkterne for de forskellige Udviklingsformers Opstaaen ved Benyttelse af Seddelkasserne til Danmarks gamle Personnavne.

Han paaviser her, at Navnet *Nicolaus* maa være indlaant ved Aar 1100, og at dets ældste Bærer vistnok er Kong Niels — eller rettere Kong Nicolaus, skønt vi almindelig kalder ham Kong Niels uden at tænke paa, at han umuligt kan have heddet Niels, da denne Navneform er betydelig yngre end hans Tid. Navnet maa ligesom mange andre tidligt indlaante Navne i Dansk være blevet udtalt med Tryk paa Forstavelsen, hvilket betinger dets Udvikling gennem *Niklas*, *Nikles*, *Nigels* til *Niels*. Vi finder alle Mellemed repræsenterede i vor Navnesamling, og Udviklingen til Niels er fuldbyrdet i sidste Halvdel af 14. Aarhundrede.

Men der er Navneformer, der gaar paa tværs af denne Udvikling, det er *Nilaus* og *Nilus*. Marius Kristensen siger om disse Former, at de vel er opkomne ved Medvirkning af Præster, som havde Rede paa Navnets Oprindelse og vilde hjælpe lidt paa Udseendet (*Gamle Navne* p. 50). Med andre Ord ansaa han dem for at være et lærd Kunstprodukt, uden Rod i den almindelige Udvikling, og med Præsterne tænkte han formodentlig paa Forholdene i Renæssancetiden, hvor Præster og andre lærde Folk yndede at udpynte danske Navne med latinske Endelser m. m., f. Eks. at skrive *Janus* for Jens, *Claudius* for Klavs, *Ovenius* for Ove og *Oligerus* for Holger. Paa samme Maade skulde da det danske Niels kunne være blevet genlatiniseret til *Nilaus* eller *Nilus*.

Forklaringen støttes dog ikke af selve den lærde Navneskik. Theologen Niels Hemmingsen kaldtes altid *Nicolaus Hemmingius*, og paa samme Maade hedder det *Nicolaus Helvaderus*, *Nicolaus Laurentii Arclander* og *Nicolaus Palladius*; man ser aldrig Nilaus og Nilus brugt i de lærdes Kredse. Forklaringen maa derfor paa Forhaand vække Tvivl, og vi maa hellere tage Spørgsmaalet op til fornyet Undersøgelse.

Hvad angaar Navneformerne *Nilaus* og *Nilus* og deres Udbredelse maa det først fastslaaes, at vi ikke finder dem anvendt i selve den middelalderlige Overlevering; vi kender ikke fra Dokumenter eller andre samtidige Kilder Eksempler paa, at nogen Person har baaret disse Navne.

Men i Folkeviserne træffer vi dem meget ofte. Overhovedet hører Navne af Nicolaus-Gruppen til de alleralmindeligste inden for Folkeviserne; „den bolde Hr. Niels“ er en staaende Vending, selv hvor Helten ikke just glimrer, og det er ingenlunde altid Helten, der fører Navnet. Det optræder i mangfoldige Variationer, men til de mest fremtrædende hører Nilaus og Nilus. Saaledes findes Formerne *Nilaus*, *Nielaus* og *Nelaus* i ca. 50 Viseafskrifter, og *Nilus*, *Nielus*, *Nielos* og *Nelus* i ca. 75 Afskrifter; Optællingen skyldes Marius Kristensen og er foretaget under Forarbejderne til Danmarks gamle Personnavne. Da de ældste Visehaandskrifter gaar tilbage til omkr. 1550, og da Viserne overvejende er middelalderlige, vil det ikke være for dristigt at sige, at vi virkelig her staar overfor middelalderlige Navneformer.

Nilaus er temmelig almindeligt som Navn i Bondebefolkningen omkr. Aar 1600. Ved en systematisk Gennemgang af Skattemandtallene Landet over ved dette Tidspunkt, foretaget for Danmarks gamle Personnavne, har det vist sig at være et særligt østdansk Navn. Følgende Eksempler er blevet noteret:

Frederiksborg Len 1596: *Nelaus Søffrennsþenn*, *Jep Nelausþenn*. Københavns Len 1611: *Nelaus Jenþenn*. Roskildegaard's Len 1606: *Nelautz Persen*, *Nelautz Jpsen*, *Jep Nelautzenn*, *Peder Nelaudzen*, *Jenns Nelautzen*. Holbæk Len 1610: *Nilauß Pederson*, *Nilaus Knudtzønn*, *Bo Nilausøn*. Kalundborg Len 1603: *Nilauß Jenþen* (fra Samsø), *Jep Nilausþen*. Dragsholms Len 1610: *Jep Nelaufen*. Sæbygaard's Len 1611: *Nilaus Nilausen*, *Jep Nilaudsen*. Sorø Klosters Len 1611: *Nilaus Jbþen*. Antvorskov Klosters Len 1606: *Morten Nilaußen*. Gärds Herred (Skaane) 1610: *Nillaus Perþonn*. Landskrona Len 1602: *Nilaus Oellþenn*.

Som det vil ses, forekommer det over det meste af Sjælland, men dog ikke i Præstø Amt. Og endvidere er der et Par skaanske Eksempler. Selv har jeg fundet Navnet brugt i Nutiden paa Roskildeegnen, hvor det udtales med Tryk paa sidste Stavelse: [*nella'wəs*]. Forfatteren Thorkild Gravlund har som bekendt brugt det som Navn paa den typiske gammeldags sjællandske Bonde i Romantrilogien Sognet — Vejrgabet — Nilaus.

Længst tilbage i virkelig tidfæstede Eksempler kan vi dog følge det gennem de kirkelige Stednavne. Der er for det første det bornholmske Sognavn *Nylarsker*; dets Afstamning fra Helgennavnet Nicolaus bevises gennem Formerne 7/11 1433 *Niclaus kirkere sogn* og 10/7 1493 *sancti Nicolai soghn*; andre 15. Aarh.-Former kendes ikke. Men i hvert Fald i 16. Aarh. er Nicolaus blevet til Nilaus; 1528 kaldes Sognet ifl. Thura for *Nilaus S.*, i Lensregnskabet 1581 hedder det *Nilausker* og i Mandtal 1610 *Nelausker*. Først i Jordebog 1625 træffer vi *Nelauritzkier*, der viser den Omtydning til Navnet *Lars*, som vi har i den moderne Form og som sikkert er opstaaet under Paavirkning af det andet bornholmske Sognavn Østerlarsker. Navnet *Nylarsker* udtales nu [*ny'lå-rskər*] med Tryk paa Efterleddet, hvilket sikkert tør opfattes som et Tegn paa, at man ogsaa paa Bornholmsk har udtalt Nilaus med med Tryk paa Efterleddet. Forøvrigt kaldes Sognet alm. i Vester Herred for [*lå-rskərsən*] alene; den ubetonede Forstavelse har altsaa kunnet falde helt bort. Oplysningerne om Udtalen har jeg fra Mag. Aage Rohmann.

Vi træffer Nilaus i flere andre middelalderlige Kirkenavne. I Holbæk nævnes 7/9 1456 og 7/9 1459 *Nilawes Sogn*, i Nakskov 9/4 1453 *S. Nilaus Sognekirke*, i Vejle 27/10 1500 *S. Nelauss Kirke*, i Svendborg 2/7 1485 *Sti. Nilaus Sogn* (Dokumentet kendt fra Afskrift i Sunds Herreds Liber Daticus), og i Tranum Sogn, Øster-Han Herred, 10/9 1432 *S. Nilufs Kirke* (Dokumentet kendt fra Afskrift i Langebeks Diplomatarium).

Som Overgangsformer til Nilaus tør vel følgende Eksempler opfattes: i Køge udat. 1401—1450 *S. Niglause Kirkegaard*; i København 15/4 1431 *S. Niclaus Sogn*, 16/10 1442 *Sanctæ Niklawese Kirke* og 23/5 1463 *Sancti Nicolawes* (begge sidstnævnte kendte fra Afskrift hos Langebek); i Nykøbing paa Falster 2/11 1419 *Scti Niclauese Capelle* (Afskrift hos Peder Olsson) samt i Flensborg 6/12 1440 *sunte Nicolawesis kerkhove* (Afskrift Westphalen) og 30/9 1482 *S. Nicolawese*.

Formen *Niels* er som nævnt udviklet af et lat. *Nicolaus*, der i Dansk er blevet udtalt med Forledstryk, hvorfor det trykløse Efterled gradvis er skrumpet ind. Paa tysk Grund er Udviklingen gaaet i modsat Retning, fordi man har bevaret det latinske Efterledstryk, og Forleddet er derfor skrumpet ind og faldet bort, og som Resultat er fremkommet Navnet *Klaus*, hvilket ogsaa er indvandret til Danmark. Dette Navn blev i Middelalderen alm. skrevet *Clawes*, og denne Stavemaade genfinder vi Efterleddet af et Par af de ovenstaaende tyskpaavirkede Former, men alle vidner de, hvad der i denne Forbindelse er vigtigst, om Efterledsbetoning.

Her staar vi nok ved Forklaringen paa Formen *Nilaus*. Det udtales jo i Sjællandsk med Efterledstryk, og det bornholmske Sogneavn peger afgjort i samme Retning. Det maa være udgaet fra det latinske *Nicolaus* med den rette latinske Udtale, men hvorledes har det kunnet undgaa Sprogets almindelige Tendens til Forledsbetoning, den som førte til Udviklingen af Formen *Niels*? Her viser Kirkenavnene os Vejen tilbage til den katolske Kirke, hvor det latinske Navn har været i Brug lige til Reformationen.

Vi kender Ordlyden af de latinske Messer, som paa Festdagene (6. December) har været sunget foran Sankt Nicolausaltrene, de findes i det gamle *Missale Romanum*, og den udførlige Helgenlegende, som samtidig oplæstes, kan vi finde i *Breviarium Romanum*, Bøger der foreligger i meget gamle Udgaver og hvis Tekster uden Tvivl gaar tilbage til Middelalderen. Messens Begyndelsesord lød: *Omnipotens sempiterne Deus, qui hodierna die Beatissimum Nicolaum Confessorem tuum atque Pontificem æthereæ regna penetrare fecisti, da quæsumus supplicibus tuis digne illius solemnità celebrare: ut per ejus venerabilem festivitatem salutem consequamur, et pacem.* Og under Messens og Legendens Fremsigelse blev Navnet *Nicolaus* Gang paa Gang nævnt i sin rette latinske Form.

Foruden den aarlige Festdag for Skt. Nicolaus har der ved hans Alter kunnet afholdes Messer af mere privat Karakter. I et Haandskrift fra 15. Aarhundredes sidste Halvdel gives der detailleret Anvisning herpaa (AM 76 8vo; Marius Kristensen: En Klosterbog fra Middelalderens Slutning p. 21). Hvis nogen kommer i Nød, hedder det her, kan han blive udfriet derfra ved at lade afholde 3 Messer for Skt. Nicolaus; disse Messer skulde være af forskelligt Indhold, og der gøres nøje Rede for, hvad der skal læses, og hvad der skal synges. Efter hver

Messe skal han bespise 3 fattige til Ihukommelse af Skt. Nicolaus' Undergerninger, og til hver Messe skal han give Lys, saa lange, at de kan vare lige saa længe som Messerne. Naar dette skete, loves Befrielse fra alle Trængsler, og da der til alle Tider har været Mennesker, som har været stedt i Nød, har der utvivlsomt været afholdt mange af denne Slags Messer.

I samme Haandskrift er bevaret 2 latinske Salmer eller Helgenviser om Skt. Nicolaus, som nok har været brugt ved hans Dyrkelse (Marius Kristensens Udg. p. 9 og 180). De lovpriser ham og handler om hans Fromhed og gode Gerninger, om hvorledes han allerede mens han laa i Vuggen nøje overholdt Fastedagene, Onsdag og Fredag diede han nemlig kun een Gang (Legenden siger, at det oven i Købet var efter Solnedgang), og om hvorledes han genoplivede en druknet Dreng og gav 3 faldne Møer deres Jomfrudom igen m. m.; den første af Sangene ender i Jubelraabet: Gaude gaude gaude gaude gaude pater Nicolae, Nicolae, Amen.

Allerøftest har man dog haft Lejlighed til at høre den hellige Nicolaus' Navn gennem Litaniet. Dette blev afsunget paa alle Gangdage og Bededage, ligesom det blev brugt ved mange andre Lejligheder, f. Eks. naar den døende fik den sidste Olie. Det indledes med Ordene Kyrie eleison og bestod i en Anraabelse af den treenige Gud og alle hans Helgene, som Præsten een for een nævnte ved Navn, hvorefter Koret faldt i med Ordene: ora pro nobis. Litaniet er sikkert i katolsk Tid altid blevet afsunget paa Latin, men kendes dog ogsaa i gamle Oversættelser til Dansk, saaledes i det foran citerede Haandskrift AM 76 8vo (Marius Kristensens Udg. p. 166 flg.) og i Chr. Pedersens Tidebog fra 1515 (Danske Skrifter v. Brandt og Fenger II p. 346 flg.), men selv i disse danske Oversættelser er Navnet Nicolaus bevaret i sin latinske Form, ikke gengivet ved Niels.

Selv om Lægfolket ikke har forstaaet de latinske Messer og Sange, har dog nok selve Helgennavnet, det atter og atter gentagne Nicolaus med Tryk paa Efterleddet, kunnet bide sig fast i Øret.

Den fordanskede Form *Nilaus* er kommet ganske af sig selv gennem en fuldkommen lydret Udvikling. *Nicolaus* er blevet synkoperet til *Niclaus*: ved Klusilsvækkelse har vi faaet *Niglaus*, en Mellemform vi ser ovenfor under Kirkenavnet fra Køge, og *g* udvikles videre til *j* for sluttelig at svinde, jfr. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik II p. 345. Vi har da den Form *Nilaus*, som vi finder kraftige Spor

af i de middelalderlige. Former af Kirkenavnene, men den sejrede dog ikke paa dette Omraade: Latinen var for overmægtig, Kirkerne blev alle til *Nikolaj Kirke*, og at man ikke har været ganske paa det rene med, at det latinske *Nicolai* var en Genitivsform, turde fremgaa af, at man ogsaa bruger *Nikolaj* som Mandsnavn, en Brug, som dog ikke er blevet paavist for Middelalderens Vedkommende. Og Kirkens Magt var saa stor, at den ærkedanske Navneform Niels aldrig vandt Indpas som Navn paa den store Helgen Nicolaus fra Myra.

Set paa Baggrund af den frodige Vækst, som Navnet Nicolaus og dets Stiklinger ellers udfolder i den danske Muld, er Formen *Nilus* en ynkkelig Skyggeplante. Vi træffer den aldrig indenfor det levende Navnestof; ingen af Kirkenavnene viser Udvikling til Nilus, og ingen Personer bærer dette Navn. Kun i Folkeviserne finder vi den, det er en ren og skær digterisk Form.

Naar *Nilaus* i Folkeviserne overhovedet har kunnet svækkes til *Nilus*, maa det bero paa, at Viserne overvejende bruger Nilaus med Forledstryk! I Sangtexter vil man altid tillade sig visse Friheder overfor Ordenes Betoning, og Folkevisernes almindelige trochæiske Versemaal kan vanskelig tage et Nilaus med Efterledstryk. I Selskab med Vers som „Det var Ridder Hr. Aage“, „Først vog han Hr. Espen“ og „Den ene var Hr. Magnus“ vil et Vers som „Det var bolde Hr. Nilaus“ let komme ind under Flertallets nivellerende Paavirkning. Og Nilaus er ikke det eneste Navn, det er gaaet ud over; særlig er det galt med *Marisk Stig*, der ganske regelmæssigt foreligger i den noget korrumpere Form *Marstig* med Forledstryk: „Op stod unge Hr. Marstig“, „Hør du, Herre Marstig“ o. s. v. Jeg vil tro, at Versemaalet har Hovedskylden for denne ejendommelige Udvikling, hvorved Nilaus faar Forledstryk, og efter at dette har fundet Sted, er Svækkelsen til Nilus en naturlig Udvikling. Men jeg tør dog ikke se bort fra Muligheden af, at Nilaus, efter at have løsrevet sig fra Latinens Indflydelse, under sin Tilværelse i Brugen som folkeligt Navn ligefrem kan have antaget den nationale Forledsbetoning, i hvert Fald paa visse Egne, men herom har jeg dog intet kunnet finde.

Navnet *Nicolaus* med dets dobbelte Udvikling til *Niels* og *Nilaus* er et interessant Eksempel paa, hvad man kunde kalde Laan i to Tempi. Første Gang det indlaanes, omdannes det fuldstændigt efter dansk Sprogtonen, og vi faar *Niels*. Anden Gang det indlaanes bliver det til *Nilaus* og bevarer sin fremmede Betoning undtagen i Folke-

visen, hvor det tvinges til at holde Trit med de hjemlige Navne. Lignende Dobbeltformer har vi faaet af flere andre Helgennavne, saaledes *Anders* og *Andreas*, *Jens* og *Johannes (Hans)*, *Karen* og *Katrine*, *Dorte* og *Dorthea*, *Mette* og *Margrete*. Men Udtrykket Laan i to Tempi maa dog ikke tages altfor bogstaveligt. Der er ikke Tale om egentlig Import fra fremmed Land, men kun om Fluktuationer indenfor vort eget Samfund, idet den katolske Kirke, som er en Stat i Staten, til enhver Tid øvede sin Indflydelse og sikrede Bevarelsen af de ægte latinske Navne indenfor sine egne Omraader. Uden Tvivl er der foregaaet en Række „Laan“ til de forskellige Tider, under hvilke de latinske Former er blevet opfattet individuelt af Lægfolkene, som har taget Navnene i Brug, og de laante Navne har i Begyndelsen været Genstand for en noget vaklende Gengivelse. Først gennem længere Tids Brug i Befolkningen antager Navnene fastere Form, og det er Resultaterne af disse Udviklinger, vi her betragter under Synsvinklen ældre og yngre Laan.

ORDET KNÆLING 'ET LAMMESKIND'

AF

OLE WIDDING

I Ordbog over det danske Sprog (ODS) citeres Ordet *Knæling* med Betydningerne 1) ... Mandsling ... Person som ikke trives, 2) fagl. Skind af ganske unge Lam („som er aftagen imellem Paaske og St. Hans“. Kilder er Moth, Forordn. 1772 og Vare-L². Der henvises til Kalkar og mnt. *Knedeling* 'en Slags Lammeskind' og sv. †*knölling*, *knöfling* 'Kalveskind'. Man tænker sig Ordet afledt af *Knæ* eller noget tvivlsomt af *knæle* 'synke i Knæ' eller snarere af usikker Oprindelse, — og jævnfører det m. H. t. Dannelse med Ord som *Knalding*, *Knolding* samt *Knyling* 'Kvæg som ikke trives'.

Videnskabernes Selskabs Ordbog (VSO) har Ordet med den samme Forklaring som i ODS Betydning 2 med den Tilføjelse, at Skindene udmærker sig ved sin Silkeblødhed; Kilden er her Niels Michelsen Aalborgs Husholdnings-Kalender fra 1664. Kalkar opfører Ordet som en Afledning af *Knæ* med samme Betydning som ODS. Kilder er Kbhvns Dipl. (*kneling*), N. M. Aalborg (*knæling*) — Eksemplet viser, at Tilføjelsen i VSO om Silkeblødheden stammer fra ham — og Moth. Kalkar citerer der nt. *knedelink* med Tilføjelsen „det indskudte 'd' er vistnok kun en Fejl læsning“.

Svenska Akademiens ordbok (SAOB) (*knäling*) erklærer Ordets Oprindelse for uvis, støtter sig iøvrigt til ODS og Dahlgren, der i sit Glossarium anfører *knöfling*, *knölling* 'skinn av kalv, slaktad mellan påsk och midsommar' (Skrå 1546).

Det er den Viden, man kan vinde om Ordet ved Hjælp af Ordbøgerne. Skal man paa det Grundlag danne sig et Skøn om Oprindelsen til Ordet, er der Grund til at fremhæve tre Ting: 1° Den af ODS entydgede Mulighed at tage Ordet for en Afledning af *Knæ*, evt. *knæle* kan gælde for Betydningen Mandsling, men maa siges at

være uden Hold, naar det gælder Betydningen Lammeskind, for Ordet gælder efter Eksemplerne utvetydigt hele Skindet, og kan altsaa ikke sammenlignes med nordiske Ord som *Benling*, *Föttling*, *felling* og *fitjungur*, der kun er Sokken af et Skind. 2° Det vilde være urimeligt at gaa store Omveje for at finde en plausibel Forklaring, der ud fra lydhistoriske Principper bringer Kontakt imellem den danske og svenske Form, da der efter alt at dømme er Tale om et Handelsord, der oven i Købet kan efterspores paa nty. Omraade. 3° En af de vigtigste Forudsætninger for en Ordforklaring er, — hvad Dialektforskningen stærkt understreger — at kende Ordets Sfære og udfinde hvilken Situation, der har affødt det paagældende Ord, eller at søge frem til det særegne ved en Ting eller et Begreb, der gør at en Benævnelse er paakrævet.

Set paa den Baggrund kan de ovenfor citerede Forklaringer eller Definitioner af Ordet *Knæling* ikke siges at være tilfredsstillende, for efter dem skulde den eneste Grund til, at der overhovedet findes en særskilt Benævnelse paa et „Skind af ganske unge Lam, som er aften imellem Paaske og St. Hans“, være den, at disse Skind er silkebløde, men den Egenskab ved Skindene kan tilsyneladende ikke være Grundlaget for Benævnelsen *Knæling*. For at finde frem til Grundlaget for denne specielle Glose, maa der altsaa søges Oplysninger ud over det Ordbogsforklaringerne giver, og da Ordet næppe er i Brug i Nutiden (Vareleksikonnet skriver under 'Huder' *Knæling*, under 'Faareskind' *Knæbling*), ligger det nærmest for at søge disse Oplysninger i en saglig Orientering i Flaaning. Med Henblik paa Ordet *Knæling* kommer Vægten til at ligge paa hvilken Tid Klippingen fandt Sted i Forhold til Slagtningen, og den Maade Flaaningen skete paa.

A. Det almindeligste var, at Faarene efter at være klippet — eller efter at de havde faaet Ulden revet af som endnu paa Island (rýja), Færøerne (royta), hvor Faarene gaar i Løsdrift, og tidligere her til Lands (jfr. VSO under Klipuld) — gik i nogen Tid, saa den ny Uld var ca. en Tomme ude, før de blev slagtet. Det afflaaede Skind sagdes da at være *udgroet* eller *udstokket* (Ærø, Strynø, Drejø), og disse Skind var stærkest efterspurgt af Skindhandlerne. Disse Ord ligger altsaa i Betydning ganske nær op af fær. *filaður*, isl. *fildur* og isl. *björnfylður*, der bruges om Faaret, naar den ny Uld bryder frem.

B. I særlige Tilfælde blev Faar og Lam slagtet straks efter at være

blevet klippet; Skindet blev da kaldt *nøge(n)t*, *naget*, eller *Klippling*, *Klipskind* (ODS), *Studs* eller *Studsning* (Garverens Udtryk). Fær. *roð*.

C. Faarene og især Lammene blev undertiden slagtet uden at være blevet klippet. 1. Skindet, der blev flaaet af, kaldtes da en *Klippling* (ODS efter VSO, der skriver „et tørret Skind af et Lam, slagtet efter St. Hansdag med Ulden paa (modsat Knæling)“ — der jo er af Faar, der slagtes før St. Hansdag, thi Modsætningen kan næppe gælde, at Skindet har Ulden i Behold). At dette Skind alligevel kan føre Navnet *Klippling* skyldes den Omstændighed, at det kan klippes efter at være blevet tørret, som det fremgaar af VSO's Oplysning under Klippingsuld „Uld som er klippet af tørrede Skind“¹. Naar Benævnelsen *Klippling* saaledes findes under baade B. og C., vil det sige, at det Skel, der er opstillet: Klipping lige før Slagtingen eller efter at Skindet er tørret, er uden Betydning, og Ordet *Klippling* er alt-saa en Modsætning til *Skind*, som er udstokne eller som slet ikke klippes. Dette Ord *Klippling* er et nordisk Ord, der dog ikke kan paavises i Norsk og Færøsk (det klippede Skind hedder paa Fær. *rakarøð*). Ordet findes endvidere paa nedertysk Omraade i nogle Skraaer (Sch. Lübb. og Sartorius: *Gesch. d. d. Hansa*, der viser dets Brug i Hansavedtægter). Med denne Konstellation af Findesteder og Udbredelse kan der ikke være Tvivl om, at det er Østersøhandelen, der har gjort denne Term almindelig i Østnordisk, og sandsynligvis er Ordet derfor Laaneord i Islandsk.

2. Man kunde i Stedet for at klippe Ulden af *bede* den af (Feilb.; Stryn). Skindet blev smurt ind i Kalk paa Kødsiden, rullet sammen og lagt hen. Efter nogen Tid kunde Ulden saa plukkes af, og Skindet sælges. En lignende Fremgangsmaade bruges paa Færøerne, hvorved der fremkommer, hvad der kaldes *roturoð*.

3. En tredje Mulighed var, at Skindene blev garvet med Ulden i Behold. Uden nogen særlig Benævnelse blev disse Skind brugt meget til Fodposer. Det lyder meget lidt sandsynligt, naar VSO (efter Moth) oplyser, at disse Skind kaldtes *Klippingskind*. I Islandsk findes Ordet *gæra* for et 'uforarbejdet Skind med Ulden paa', der svarer til Færøsk *gæruskinn*; men der er den egentlige Betydning tilsyneladende gaaet ad Glemme, og Ordet kun bevaret i Frasen *tenja gæru-*

¹ Paa Island blev Skindene raget om Aftenen paa Slagtedagen; det blev regnet for Mands Gerning at slagte 10 Faar paa en Dag og rage Skindene om Aftenen. De blev saa tørret i Køkkenet (isl. Þjóðhættir: 92).

skinn, der er et gemytligt Udtryk for at gabe af samme humoristiske Art som det falsterske *klippe Pelslapper* 'glippe med Øjnene af Søvnighed'.

I hvilken af disse Grupper hører Knælingen hjemme? Der kan ikke være Tvivl om, at det er i C3; efter Vareleksikonnet forstaar man nu ved Knælinger Uldskind af nyfødte Lam, kendelige paa deres ringe Vægt; kun i den Gruppe er der Plads for silkebløde Skind, aftagne mellem Paaske og St. Hans.

Denne Del af Undersøgelsen har bragt en bedre Indsigt i det saglige Grundlag for Benævnelsen Knæling; men det er først, naar Interessen samler sig om Maaden Skindene blev flaaet af paa, at vi finder Forskelle, der viser sig at have Betydning for selve Ordet Knæling. Der var nemlig tre Maader at flaa Skindet af paa. Det kunde ske ved, at man med en Kniv skar Skindet løs fra Hinderne Snit for Snit, eller ved at man, efter at der var snittet for, pressede en Knytnæve ind imellem Skindet og den inden for liggende Hinde (*Kødvablen*); med en vrikkende Bevægelse kunde man knuge Skindet af; denne Fremgangsmaade greb man til, bl. a. for at undgaa den Fare med Kniven at skamfere Skindet. Den først nævnte Maade maatte anvendes ved Flaaning af de store Kreaturer, den sidste Maade blev mest brugt ved Ungkreaturer, Lam og Kalve. Den tredje Maade, som blev anvendt ved Ræve og Smaavildt, hvor Skindet trækkes helt af, har skabt Modsætningen mellem Skind og Bælg (jfr. ODS, Grimm DWb., Trübner). Det er kun den første af de her beskrevne Fremgangsmaader, der falder ind under Benævnelsen *flaa*, og da der af saglige Grunde er størst Sandsynlighed for, at det er den anden af de her beskrevne Maader, der kan have Interesse for at oplyse Ordet Knæling, skal jeg gaa nærmere ind paa Benævnelserne for at knuge et Skind af.

Det Ord, der har videst Udbredelse i Danmark som teknisk Term for at knuge et Skind af er *boge*, *buge* (Lolland, Falster ved Siden af *bugne*, *bulne*, Møn og Vensyssel — Feilberg og Molbech Dialekt-Lexicon Vens. og Slet Hrd. —). Dette Ord svarer til norsk *boka*, der betyder grave, rode, ogsaa specielt 'arbejde sig fremad stødende og knugende (som ved Flaaen af større Dyr)' (Ross), og til svensk *boka* (SAOB), der dog ikke synes at have denne specielle Betydning. Dette *boge* maa være det almindelige Ord (jfr. Feilberg og Kalkar) i speciel Anvendelse, og i de østdanske Dialekter kun overleveret i

denne Brug. Andre jyske Benævnelser for det samme Arbejde er *bunse* (Darum), *buddie* (S. Hald), *büje* (Vejle), *büse* (Varde), alle efter Feilberg. Utilstrækkeligt oplyst er Ordet *dej*, som Feilberg har fra Hellum Hrd. i Betydningen flaa. Paa Ærø bruges Benævnelsen *dejne*, paa Strynø *polte* (el. *pølse*). Nogle Egne af Danmark har ikke nogen teknisk Term for denne Maade at flaa paa, der bruges Vendinger som *knuge* eller *skyde* Skindet af.

Fra svenske Dialekter kender jeg følgende Ord for at knuge Skindet af¹: *knóga* (Rz), *pellis* (Sv. Lm. II. 2:56), *töja* (Rz 740 b) „nästan allmänt bruk“, *vill* (Rz 807 b) med den Tilføjelse, at saaledes behandles Hare, Egeren, Maar, Ræv og Ulv; noget uvis staar jeg overfor *bälflå* (Petterson: Ordb. Valldamålet) „flå av skinnet genom avdragnig utan användande av kniv“ — men efter Ordets Førsteled maa man tænke paa Flaaning ved den tredje af de omstaaende Maader, hvorefter Betydningen er i saglig Overensstemmelse med vn. *belgflått* (Fritzner), der findes belagt i et Haandskrift fra ca. 1350 i en Sammenhæng, der viser, at Skindet blev brugt som *belgr*; dette Ord har fortrinsvis Brugsret i Vestnordisk (Blöndal, Aasen, Ross, Jakobsen: Shetl.). I Færøsk findes herfor Betegnelsen *tumma* (Isl. *puma* har efter Ordbøgerne ikke denne Betydning), der genfindes i norsk *tuma av* (Ross). Mundtlig har jeg desuden fra Færøsk faaet opgivet Benævnelsen *truga* (Isl. *þruga* har efter Ordbøgerne ikke denne Betydning).

Det fremgaar af dette Overblik, at denne særlige Maade at flaa Skindet af uden Hjælp af Kniv er almindelig nordisk og endvidere, at ingen af de Benævnelser, jeg har fundet, er egnede som Udgangspunkt for en Forklaring af Ordet *Knæling*. Det er dog kun tilsyneladende. Ordet *dejne*, der som nævnt er det ærøske Udtryk for at knuge et Skind af, er enslydende med *dejne*, der betyder at lægge Dejg; begge udtales *dejne*; det er aabenbart den vrikkende Bevægelse med den knyttede Haand, der har gjort, at man har kunnet hente denne Term fra Æltningen. Maaske er denne Overførelse ikke sket spontant i Ærøsk, tænkeligt er, at det er sket efter Forbillede af et nedertysk *kneden*. Det er ganske vist kun overleveret med Betydningen 'ælte', men paa Basis af det førnævnte nedertyske *knedelink* set i denne saglige Sammenhæng, skulde det ikke være for dristigt at tillægge det Betydningen 'knuge et Skind af'. De tilsvarende nor-

¹ Jeg tør ikke svare for at samtlige svenske Ord er synonyme med de danske.

diske Ord *knoda*, *hnoða*, *knáða* og *knæde* (Vensyssel) kender ikke denne Betydning.

Man kunde fristes til at søge en Forbindelse imellem de to Iagttagelser, at Knæling forekommer i et Skrift af N. M. Aalborg, der har Tilnavn efter sit Fødested, og at *knæde* findes netop i Vensyssel; men det vilde være overilet, baade fordi *Knæling* er et Handelsord med klar Tilknytning til Østersølandene, og fordi N. M. Aalborgs Skrifter med Hensyn til Ordvalg og Brug af Ordformer ikke er præget af hans Fødeegns Sprog.

Knæling maa altsaa efter al Sandsynlighed have været en Kvalitetsbetegnelse for et uklippet Lammeskind, der er knuget af og derfor garanteret fri for Knivskader. Efter Teksten i Kbhvn.s Dipl. takseres en Skindkjortel af Knæling til 5 Mark, af Uldskind til 4 Mk. og af Klipping til 3¹/₂ Mk. Nogen anden nordisk Benævnelse for Tingen kender jeg ikke; nærmest kommer isl. *vár*-, *vorgæra* (Fritzner, Blöndal), hvormed kan sammenlignes Adjektivet *vårsk* (Rz 823 og Kalkar), *vosk* (Molb. D-L). I Dialekterne kendes der ikke nogen Betegnelse for Sagen, samtlige Findesteder tyder da ogsaa paa, at Knæling har været et Byord. Disse Kendsgerninger gør, at man kan slutte, at Ordets Udbredelse maa være bestemt af Centrene for Samhandelen med det sydlige Udland, og taler for den Antagelse, at Ordet er af nty. Oprindelse. Imod den Antagelse taler Orddannelsen i sig selv (E. Olson ASB: 258), men kan dog ikke give afgørende Votum. Saalænge der derfor ikke er paavist et nord. *knæde* i netop denne tekniske Brug som en ældre Term end de omstaaende, vil jeg holde for, at Ordet er nty.

Det volder ikke lydlige Vanskeligheder at identificere et nty. *knedeling* med et nord. *Knæling*. Hvis man tør gaa ud fra, at de skrevne Former dækker over de normerede Former af Ordet, maa man tænke sig en Overgang fra Udtalen med Cirkumfleks (totoppet Længde) til Udtale med entoppet Længde, en Forandring der findes i adskillige danske Komposita og Afledninger. Efter min Mening er det dog ikke nødvendigt at udforme disse lydlige Betingelser, da der er Tale om et Laaneord, hvor Omtydning er særdeles nærliggende og fonetisk ukontrollable Ændringer tænkelige.

Det kan indvendes, at denne Udledning af Ordet ikke giver Mulighed for at inddrage det svenske Ord *knöfling*, *knölling*. Det er rigtigt, men, som det vil ses, ingen Hindring for denne Forklaring. I nty.

findes der nemlig foruden det supponerede *kneden* som Betegnelse for at knuge et Skind af Ordet *af-knuffen* eller *af-knuffeln* (Mecklenburgisches Wörterbuch), der svarer til frisisk *afknuffeln* (Löfstedt: Nordfries. Dialektstud. 1931:81), der maa være Grundlaget for de svenske Former af Ordet. Man kan undre sig, at et saa udpræget Handelsord ikke har samme Form i hele det Omraade, hvor det har været i Brug, som Tilfældet oftest er ved Ord, der breder sig ad Handelsvejene. Grunden er antagelig den, at Ordet for et afknuget Lamme- eller Kalveskind ikke i sædvanlig Forstand har bredt sig og vundet Indpas i Norden. Som teknisk Term har det næppe haft almindelig Borgerret i Sproget. Det maa være Skindhandelen, der har ført Behovet for denne Glose med sig, og Ordet dannes derfor paa Basis af de verbale Udtryk for at knuge Skindet af. De nordiske Verber for denne Handling bliver ikke lagt til Grund. Det kan umiddelbart forklares derhen, at Initiativet til Glosen kommer udefra, og de to Laaneformer i Norden kan illustrere to Laaneveje og genspejle Forskelle indenfor nty. Omraade i den verbale Fraseologi. Den Mulighed, at ogsaa de nordiske verbale Udtryk for at knuge Skindet af skulde være sekundære, hvad der igen vilde sige, at denne Maade at flaa paa skulde have bredt sig efter at Skindhandelen havde gjort Knæling-Begrebet kendt, udelukkes mener jeg deraf, at de nordiske Udtryk er forskelligartede, og at de gennemgaaende er uafhængige af de tilsvarende nedertyske Udtryk.

FRA SPROG OG LITTERATUR

DE ÆLDRE RUNER

Wolfgang Krause: *Runeninschriften im älteren Futhark*. 1937. Max Niemeyer Verlag. Halle (Saale). 258 sider.

Forf. siger i forordet, at bogen er bestemt til indførelse i studiet af de urnordiske indskrifter, dels for tyske studenter, dels for „dem für die Wiedererweckung des germanischen Altertums werbenden Deutschlehrer“, og slutter med at udtale ønsket om, at bogen „gerade in Deutschland unter Lehrenden und Lernenden“ maa tjene til at udbrede kendskab til den virkelige runeoverlevering og de uhyre vanskeligheder ved tydningen. Man kunde herved fristes dels til at tro, at bogen ingen særlig interesse havde i Skandinavien, dels til at frygte, at den var præget af en tendens, som tjente andre formaal end rent videnskabelige. At det sidste ikke er tilfældet, borger forfatterens navn for, og det bekræftes ved brug af bogen; det skal f. eks. anføres, at der intet spor findes af den velkendte tilbøjelighed til at anse de ældste urnordiske indskrifter i Sønderjylland for vestgermanske (Much, Bremer) eller fællesgermanske (Kluge, Neckel). Om guldhornet skriver forf. saaledes, at det ikke er ganske sikkert, hvilken stamme runeristeren tilhørte, men runernes former og pronominalformen *ek* (ikke *ik*) tyder snarest paa nordisk herkomst, og om Torsbjerg-fundet, at danerne næppe befandt sig i Slesvig i slutningen af 3. aarh., men indskrifterne behøver ikke at være udført af en, der var bosiddende i egnen. Mere kan man ikke forlange. Og saaledes mærker man gennem hele bogen forfatterens ædruelige videnskabelige holdning. Det andet spørgsmål: om bogen ogsaa har nogen interesse i Skandinavien, kan besvares med et afgjort ja. Forholdet er jo det, at af lettilgængelige hjælpemidler ved studiet af de urnordiske runeindskrifter eksisterer der kun anhanget i Noreens grammatik fra 1923 (samt Jóhannessons langt ringere fra samme aar); Noreens oversigt er i sin art fortrinlig og har været meget benyttet, men saa kortfattet som den er, kan den ikke gøre det ud for en virkelig haandbog. Dertil kommer, at der siden 1923 har været en livlig diskussion om de forskellige problemer, der knytter sig til indskrifterne: deres tolkning og indholdsmæssige karakter (det kulturelle og religiøse milieu), deres kronologi og betydning for opfattelsen af sprogudviklingen. Desuden er enkelte betydningsfulde nyfund kommet for dagen. Større og mindre afhandlinger herom er fremkommet af de førende runologer. Det er da indlysende, at en haandbog, der tilrettelægger materialet,

som vælger og vrager og uddrager essensen af den omfattende litteratur, er et værdifuldt og velkomment hjælpemiddel.

Bogen er ordnet saaledes, at indskrifterne indeles efter indhold, den bestaar af otte kapitler, hvert indeholdende en gruppe: futharken, magisk-poetiske spydnavne, magiske ordformler (*alu, laukar, lafu*), runemesteren, besværgelse og ritus, gravindskrifter, „bestimmungs-inschriften“ paa nordiske og gotiske løsgenstande, højtyske „zueignungs-inschriften“. Hvert kapitel begynder med en indledning om gruppens indholdsmæssige karakter, dens forhold til religion og magi. Denne disposition er maaske bestemt af bogens pædagogiske formaal og giver ogsaa et interessant billede af, hvad man kulturhistorisk kan lære gennem indskrifterne; fagrunologer og arkæologer vilde dog sikkert have foretrukket en ordning efter fundsted (som nu findes i en oversigt bag i bogen).

Det vigtigste i en saadan haandbog er naturligvis behandlingen af den enkelte indskrift, og den maa siges at være ganske fortrinlig tilrettelagt; opstillingen er overskuelig, fremstillingen kortfattet og klar, man faar det nødvendige at vide, uden at forf. forfalder til vidtløftigheder; selv i de tilfælde, hvor forskellige tolkningsmuligheder drøftes, sprænges rammen ikke (en sammenligning med Arntz's „Gesammtausgabe“ falder ud til Krauses fordel). Alle vigtigere indskrifter ledsages af fotografier, for en stor del tagne af forf., som personlig har undersøgt de fleste af indskrifterne. I teksten gives der oplysning om fundsted og beskrivelse af genstanden; indskriftgengivelsen (translitterationen) ledsages af bemærkninger om særlige runeformer og tvivlsomme runer. Paa tilsvarende maade er der til oversættelsen føjet en kortfattet, men fyldestgørende kommentar til de enkelte ord; desuden gives der en redegørelse for indskriftens sproglige standpunkt og sluttelig datering og litteraturhenvisninger.

Efter indskrifterne følger en grammatisk oversigt paa i alt 14 sider, indeholdende lyd- og formlære samt „Zur Syntax“. Det hele er rent skematisk, en registrering af materialet; man kan her faa oplysning om, hvilke ord der findes med *a* af urgermansk *æ*, hvilke former der viser synkope eller har svarabhaktivokal, hvilke kasus af a-stammer der forekommer i indskrifterne, etc. Denne oversigt er af stor værdi for enhver, der beskæftiger sig med de nordiske sprogs historie og grammatik; gennem nye læsninger og tolkninger forsvinder grammatiske former, der hidtil har figureret i grammatikkerne, og nye kommer til; ved benyttelsen af ældre haandbøger maa man derfor stadig verificere de citerede former.

Om planen for den enkelte indskrifts behandling og for den grammatiske oversigt er saaledes kun godt at sige (man kunde have ønsket, at forf. havde givet en tilsvarende oversigt over runeformer, navnlig da han benytter dem som dateringsgrundlag). Den væsentligste anke mod begge dele er, at de trods de mange forbehold og spørgsmaalstegn dog ikke er kritiske nok. Der findes tolkninger, som næppe burde have haft plads i en haandbog; det gælder ikke mindst de mange tolkninger, der bygger paa antagelsen af begrebsruner (d. v. s. at runen tillægges den betydning, som dens navn har); ea paa Lekkende brakteat tolkes saaledes *ehwar ansur* 'hest, gud', der henføres til Odin og hans hest

og jævnføres med *te* (*tiwar ehwar*) i andre brakteatindskrifter; den første rune i *owlþu-* (Torsbjerg dupsko) tages for sig og tolkes som *ðþal* 'ejendom', paa tilsvarende maade *h* i *aigrh* (Torsbjerg skjoldbule) som *hagla* 'hagl, brat fordærv'. Lindholmen-amulettens tolkes som en erotisk indskrift, idet *b bjarkan* 'birk' sigter til frugtbarhed, *m maðr* er 'mand', og *u úr* 'urokse' formodes at være symbolet paa mandlig kraft. Antagelsen af begrebsruner er utvivlsomt drevet alt for vidt, ved hjælp af dem kan praktisk talt enhver enligstaaende eller løsrevet rune tolkes; men det er nu forfatterens kæphest, og herom har han skrevet en hel afhandling; i en haandbog, der ogsaa er beregnet for de uindviede, kunde man ønske større maadehold. I grammatikken optræder former, som næppe er acceptable, og som i hvert fald burde have været forsynet med spørgsmaalstegn; det gælder f. eks. pronominal-formerne *þin* (Roes, Gotland) og *þit* (Overhornbæk brakteat), tolkningerne af de paagældende indskrifter (som skyldes Bugge og Magnus Olsen) er for usikre til at danne basis for disse paafaldende former; *hahai* (Møjebro) er heller ikke et sikkert grundlag for at antage en urnordisk dativ med bevaret urgermansk endelse. Ved benyttelsen af oversigten er det derfor nødvendigt at undersøge, om tolkningsgrundlaget nu ogsaa er sikkert. Fremstillingen af forholdet mellem den stemte spirant *d* og den ustemte *þ* er ikke helt tilfredsstillende; der anføres forskellige eksempler paa sammenblanding, hvoraf kun *weladuds* (Stentofte) er forsynet med spørgsmaalstegn; men de øvrige er ogsaa tvivlsomme: *hadu-* (over for *haþu-*) er af Bugge forklaret som vernerisk veksel, *snarþin* (Eggjum) har vel *þ* paa grund af det foregaaende ustemte *r*, *aupa* er fra Overhornbæk-brakteaten, hvis tolkning ikke er sikker. Ogsaa i teksten træffes hist og her urigtige sproglige oplysninger, om end sjældent; *borumr* (Stentofte) angives at kunne være østnord. *bōrumr* eller vestnord. *būrumr*; men fornsv. har *bure*, og ordet er der som i vestnord. laaneord fra tysk. En form *fogl*, svarende til *fokl* (Eggjum), er ikke specielt østnord., den findes ogsaa i vestnord. (Eggjum-stenen antages at være udført af en rister, der stammede østfra, det er der næppe tilstrækkeligt grundlag for i sprog-formerne).

Kan der end rettes indvendinger mod enkeltheder, forrykker dette dog paa ingen maade totalindtrykket: bogen er en værdifuld haandbog baade for runologen og for den nordiske sprogforsker og et gyldigt udtryk for runeforskningens nuværende standpunkt. Man kan kun ønske, at den ogsaa i Danmark maa blive benyttet af lærere og studerende og saaledes bidrage til at uddybe kundskaben om vore ældste skriftlige mindesmærker.

Karl Martin Nielsen.

„SLUMRER SØDT I SLESVIGS JORD“

Det mest kendte af H. P. Holst's Arbejder er uden Tvivl Digtet: „Til de Faldne“, der blev sunget første Gang den 30. August 1851 ved Koncerten på Rosenborg Eksercerplads til Fordel for de Faldnes Efterladte. I det skønne Digt på fire Vers er det i sjælden Grad lykkedes

Digteren at tolke den store Befolknings Følelser ved Tanken om dem, der faldt i Kampen for Danmark 1848—50.

Holst havde altid let til velegnede, varme Sångrim, og da „Til de Faldne“ er sløret af et indtægende Vernod, forstår man let, at denne Sang, sunget til Hartmanns hjertegrebne Toner, blev Folkeej.

H. P. Holsts Digtning er blevet kaldt Efterklangspoesi, og han er ligefrem blevet beskyldt for Plagiat. Det er tydeligt nok, at han også, da han skrev „Slumrer sødt i Slesvigs Jord“, har haft Forbilleder at digte efter. Vilh. Andersen nævner i sin Litteraturhistorie III, 107 (jfr. smsts., 657 f.), at Schach Staffeldts Digt: „Til de Døde“ synes at have indgivet Holst Ideen til „Slumrer sødt“. Staffeldts Digt har dennie Ordlyd:

„Sover sødt i hellig Fred!
Blomsten sig om Graven slynger,
liden Fugl i Lunden synger,
Maanen seer saa venlig ned.

„Sover sødt i hellig Fred!
Blomsten visner, Løvet falder,
Høstens Storm Naturen kalder
til den dybe Hvile ned.

„Sover sødt i hellig Fred!
Alt, hvad over Eder bølger,
tidlig eller sildig følger
til den dybe Hvile ned.

Sover sødt i hellig Fred!“

Anslaget i Staffeldts og Holsts Digte er jo temmelig ens, men dermed hører Ligheden også op. Der er Mulighed for, at Holst har tænkt på Staffeldts „Sover sødt i hellig Fred!“, da han digtede sin Mindesang; men der er dog betydelig større Sandsynlighed for, at Holst har digtet under Påvirkning et helt andet Sted fra. I P. Hjorts Samling: „Gamle og nye Psalmer“ (1843), S. 309, Nr. 395 findes en Salme af Eskild Bondesen: „Til Støvet“. Her har vi Holsts Forbilledel² Salmen; der i digterisk Værdi står under „Slumrer sødt“, fortæller om, hvor godt man hviler i Graven:

„Hviler sødt, I trætte Been!
Hviler til den nye Morgen
Straaler dobbelt klar og reen
Og til Fryd forvandler Sorgen!

„Sov kun, Øje, sov nu sødt!
Hvil, du Haand, fra Dagens Møje!
Graven er et Leje blødt
Der er ingen Kamp og Møje.“

¹ Digtet er vel fra o. 1805. Se Liebenbergs Udgave af Staffeldts Digte (1882), 181.

² Man må ikke se bort fra den Mulighed, at E. Bondesen kan have kendt Staffeldts „Til de Døde“.

I tredje Vers har vi selve Indledningsordene til Holsts Digt:

„Slumrer sødt i Gravens Favn,
Ej dens Kulde eders skrække!
Graven er en venlig Havn,
Jorden er saa luunt et Dække.“

Ottende og sidste Vers leder også Tanken hen på Holsts Sang:

„Hviler sødt, I trætte Been!
Hviler, til den nye Morgen
Straaler dobbelt klar og reen
Og til Fryd forvandler Sorgen!“

„Slumrer sødt i Slesvigs Jord“ er digtet i samme Versemål som Bondesens Salme. Ved at sætte Salmens Vers sammen to og to kan de synges til samme Melodi som „Til de Faldne“¹, der i øvrigt har samme Linjetal som „Til Støvet“.

Selv om man kan gribes af Stemningen i Holsts Sang, vil man dog ved en nøje Gennemlæsning af den erfare, at den ikke er særlig rig på Indhold. Hans Brix har² gjort opmærksom på, at Meningen slår helt over, når Digteren i første Vers lader Mindet som en Fugl synge sine simple Sange ensomt på Graven og derefter fortsætter:

„Ensomt — thi det brystne Blik
ingen kærlig Haand har lukket,
ingen Ven jert Haandtryk fik,
ingen hørte Afskedssukket.“

Der er ingen som helst Sammenhæng mellem den ensomme Mindefugl og Soldatens ensomme Død. Men Holst lader det være godt og lyriserer videre om Fuglen, der tit vil søge „til Eder hen, I kære“, der i Døden for Fædrelandet fik den skønneste Død, der findes. Det skal derfor heller ikke være med Gråd og Suk, vi skal minde de Faldne . . .

„men hvor danske Hjerter slaa,
og hvor danske Toner klinge,
skal med Stolthed store, smaa
Fædrelandets Tak jer bringe!“

En Sang om et nationalt Emne, der slutter så prægtigt, undgår ikke at blive almenyndet, og med Rette.

Aug. F. Schmidt.

¹ Dette er også Tilfældet med Jeppe Aakjærs Digt til Evald Tang Kristensen: „Strid paa Foden skred han frem“. Således blev den sunget ved Afsløringen af E. Tang Kristensens Mindesten på Vejle Kirkegård 20/9 1931. ² Berlingske Tidende 9/11 1941.

JEG ER FØDT PAA JYLLANDS SLETTER

I Oktober 1901 anmodede Gyldendals Forlag Jeppe Aakjær om at indsende en kort Selvbiografi til Brug for et Julekatalog. Han skrev da en kort skematisk Oversigt over sit Levnedsløb. Bidraget¹ blev imidlertid tilbagesendt og Aakjær erstattede det med sit Digt *Min Hjemmen*: „Jeg er født paa Jyllands Sletter“, der er dagtegnet København 7. December 1901². Digtet har den Mærkelighed, at der kun er Rim på anden og fjerde Linje i hvert Vers, hvoraf der er 8 firelinjede. Aakjær fortæller deri om sit jydsk Barndomshjem, skildrer Sommeraftenstemningen her og slutter med at omtale, hvorledes Gårdens Folk, store og små, samles omkring Nadverbordet i den lave Bondestue . . .

Min Hjemmen har Aakjær fået Ideen til under sine Studier i Robert Burns Digtning, som han var meget optaget af. I Midten af 1890'erne lærte han sig selv Skotsk, og i Tiden 1897—1902 oversatte han en Række af Burns Digte. Det var altså i en Tid, hvor Aakjær var stærkt optaget af Burns, at han modtog Opfordringen om at skrive sin Selvbiografi, der resulterede i det uforglemmelige Digt „Jeg er født paa Jyllands Sletter“.

Det har som litterært Forbillede Burns Digt: „Husmandens Lørdag Aften“ (*The cotter's saturday night*), der er på 21 nirlinjede Vers³. Heri beretter Burns om en Husmand, der en Novembraften drager hjem fra Marken med sine trætte Heste og Redskaber. Han glæder sig til at få fri om Søndagen, da han så rigtig kan få hvilet ud. Videre fortælles i det lange Digt om Familien, der efter endt Dagsgerning samles i Stuen om Aftensbordet. Man modtager et Indtryk af de beskedne Omgivelser, Husmandsfamilien lever i, ligesom Digteren med Kendskab og Sympati skildrer de skotske Bønders Religiositet. Familien går til Bords. Husfaderens Hue er ærbødigt lagt til Side, så man ser hans smukke, grå Hårfulde. Han vælger med kritisk Omhu en Portion og med højtidelig Mine siger han så: „Lad os takke Gud“⁴. Digtet munder til sidst ud i en Hyldelse til Skotland, Burns kære Fødeland, for hvilket han sender sine varmeste Ønsker til Himmelen.

Af det anførte korte Referat af „Husmandens Lørdag Aften“ vil man se, at det har øvet Indflydelse på Aakjær, da han digtede *Min Hjemmen*. Heldigvis oversatte Aakjær ikke Burns Arbejde, men påvirket af dets Sceneri og Stemning skrev han et af sine bedste Digte, hvori han, mindebevæget, genskaber en Sommeraften i Barndomshjemmet ved Karup Å, en Stund, der var fuld af Skønhed for hans Hjerte. I „Jeg er født paa Jyllands Sletter“ behandler Aakjær et Emne, som han mestredé, hans Digtterevne når her et Højdepunkt. Hans Sang med den dyrebare Skildring af Sommerkvælden, da Bordbønnen

¹ Findes trykt i Aakjærs Artikler og Taler (Samlede Værker IV, 129—30).

² Aakjærs Samlede Digte, Mindeudgave I (1931), 160—61. ³ Det er udgivet i W. E. Henley's og T. F. Hendersons Udgave af Burns Digte (*The Poetry of Robert Burns* I, Edinburgh 1896), 106—114. Kommentar, 361—65. ⁴ I *The Poetry of Robert Burns* I, 106 findes et kulturhistorisk betragtet værdifuldt Maleri af „Husmandens Lørdag Aften“, Folkene sidder under Bordbønnen ved Bordet.

bliver bedt, er en Juvel i dansk Lyrik. Den stråler med det sjældnes dyre Glans¹.

Robert Burns Digt er skrevet på Engelsk, isprængt engelske og skotske Dialektord. Det hører ikke til hans bedste Arbejder, er præget af hans Kendskab til engelske Digtere og har til Forbillede Robert Fergussons „*The Farmer's Ingle*“, hvori der gives en Fremstilling af en Vinteraften i en Bondegård skrevet ud fra dyb Fortrolighed til engelske Bønders Liv og med fuld Forståelse af deres værdifulde menneskelige Egenskaber².

I samme Genre, og fremkaldende en lignende Stemning som hos Fergusson, Burns og Aakjær, er det fra Vergils Tid overleverede fortællende Digt: „*Moretum*“. Det er skrevet af en ukendt Forfatter, men er senere fejlagtig blevet tillagt Vergil, og findes i de fleste Vergiludgaver. I Digtet fortælles om en Bonde, Simylus, der om Morgenens bager et Brød og tilbereder en Grønret, kaldet *Moretum*. Derefter tager han glad ud at pløje med sine Okser. Han behøver nu ikke at frygte for at komme til at sulte om Aftenen.

Moretum indeholder adskillige værdifulde kulturhistoriske Oplysninger om Livet i et Bondehjem nær Oldtidens Rom, og under Skildringen af Bondens og hans Slavindes Arbejde med Madtilberedningen har den gamle, ukendte Digter evnet at skabe en Stemning, der svarer til den, vi har truffet hos de senere engelske og den danske Digter, da de skrev om en bestemt Begivenhed i en Bondegård.

August F. Schmidt.

CHR. WINTHERS EKSEMPLARER AF ARIOSTO'S ORLANDO FURIOSO

Det er tilstrækkelig bekendt, hvorledes Christian Winther Livet igennem bevarede sin Ungdoms Kærlighed til den italienske Digter Ludovico Ariosto. I Brev af 28. Marts 1863 skriver den 66-aarige til Vennen Boghandler Joh. Dahl i Kristiania, om hvorledes han som Latinskoleelev i Nykøbing Falster (1807—15) engang var med til at sortere Edvard Colbjørnsens efterladte Bibliotek, førend det som Gave fra Frederik den Sjette sendtes til Universitetet i Kristiania, og om hvorledes han ved den Lejlighed for første Gang stiftede Bekendtskab med *Orlando furioso*. Videre hedder det i Brevet:

„I denne Afdeling [den italienske] findes der flere Udgaver af Ariosto's *Orlando furioso*, blandt hvilke een i stor Qvart med Kobber. Hav den Godhed at umage Dig op i Universitets-Bibliotheke, lad Dig denne Udgave forevise, og tag en nøiagtig og omstændelig Afskrift af dens Titel med Udgiverens Navn (hvis det findes), Trykkested og Aarstal, kort, alle saadanne Signalements, ved Hjælp af hvilke jeg maaske hos en Antiquar i Florents, Turin, Venedig eller

¹ Jfr. min Bog: Jeppe Aakjær (1933), 34—35. ² The Cambridge History of english Literature, Bind IX (1912), 379. Smsts. Bind XI (1914), 206—08.

andetsteds kunde være saa heldig at erholde et Exemplar deraf. Det vilde være mig til stor Trøst og Glæde; thi min Blindhed er allerede kommet til et saadant Stadium, at jeg kun kan læse den største Corpus og dette endda kun med en skarp Loupe." (Breve fra og til Christian Winther ved F. L. Liebenberg, København 1880, Side 114).

Vore Christian Winther-Forskere, sidst Lektor Olaf Friis, har søgt at opspore denne Udgave af Orlando furioso, der med sine store Kobbere gjorde et saa uudsletteligt Indtryk paa Digteren i hans Ungdom, men uden Held.

Hvilke Oplysninger fik Chr. Winther fra Joh. Dahl? og kom han til nogen Sinde selv at eje denne Bog?

Om det første meddeler det hidtil utrykte Svarbrev af 7. April 1863 fra Joh. Dahl. Det findes paa vort kongelige Bibliotek i Ny kgl. Samling 2815, 4°:

„Universitets Bibliotheket eier Intet Exemplar in 4° af Ariosto, og i den Samling af Ed. Colbjørnsens Bøger som Fr. VI. skjænkte det, var der to Ex. men af en liden Londonner Edition. Jeg gennemsaa Catalogen med Bibliothecaren, men fandt heller ikke i den nogen anden Udgave end de to nævnte Londonner. Har den været i Samlingen, saa maa den være kommet i samme efter Catalogens Optegnelse 1795, men Udgaven er ikke da kommet hertil, men rimeligviis tilbageholdt, hvilket skal have været Tilfældet efter afdøde G. Sverdrups Sigende, med flere af de i Fortegnelsen angivne Bøger. Efter at have undersøgt Universitetsbibliotheket gennemgik jeg ogsaa Krigsskolens Bibliothek i hvilket ogsaa endeel af Colbjørnsens Samling skal være henkommet, men med det samme Resultat. Her findes ingen større Udgave af Ariost.“

Joh. Dahl henviser derefter Chr. Winther til Brunets bibliografiske Leksikon, hvor han kan finde samtlige Udgaver af Ariost, og anbefaler især Vennen at anskaffe sig Baudry's Pariserudgave, som er trykt med stor og klar Corpus.

Men hvad gjorde Christian Winther?

Da jeg i Foraaret paa det kongelige Bibliotek gennemgik Bibliotekets Ariostudgaver for at undersøge, hvorledes den af Chr. Winther omtalte Kvart kunde have set ud, fandt jeg en illustreret Kvartudgave (Katalog 75 I—294). Denne Udgaves samtlige fire Bind viste sig ganske uventet at være forsynet med Chr. Winthers Autograf. Skriften er tydelig nok fra hans senere Aar. Udgaven er overdaadigt udstyret med store smukke Kobbere, eet foran hver af de 46 Sange og adskilligt flere, samt med kobberstukne Vignetter. En halv Snes Kunstnere, hvoraf de betydeligste er Pietro Ant. Novelli og F. Fanbrini, er Mestre for Stikkene. Udgaven er en Bibliofiludgave, der ved sin Fremkomst kostede 16 Lire pr. Bind. Fra Titelbladet citeres: *Orlando furioso di M. Ludovico Ariosto. In Venezia M. D. C. C. LXXII. Presso Antonio Zatta*. Indbindingen er originale franske Halvlæderbind fra ca. 1830—50.

Da Chr. Winther mod Slutningen af sit Liv for flere Aar flyttede sit Hjem til Paris, har han anskaffet sig denne Kvartudgave. Med den Ihærdighed i mente, som han nogle Aar tidligere udviste for at

skaffe sig et Exemplar af sin kære Ariost Magen til hans Ungdoms forsvundne, er der al god Grund til at tro, at han — muligvis ved Hjælp af Brunets Leksikon — virkelig har fundet, hvad han søgte. — Eksemplaret kan ikke være det Colbjørnsenske. Den franske Indbinding fra henimod Midten af det 19. Aarh. modsiger denne Tanke, og Eksemplaret er tydelig nok ikke ombundet. — Paa en eller anden Maade, hvilken og hvornaar kan ikke oplyses, er det endt paa vort kongelige Bibliotek, hvor ingen anede noget om dets Historie.

Det Eksemplar af Ariost, som Chr. Winther i 1863 ikke længere kunde læse i, eksisterer ogsaa endnu. Det er en Firebinds-Udgave i lille Oktav med Portrætkobber og et enkelt illustrerende Kobber af den berømte Cochin fils, et smukt holdt, ubeskaaret Parisertryk paa Skrivepapir fra 1777 (Appresso Delalain). Paa Portrætkobberets Bagside findes Chr. Winthers Autograf, skrevet i hans yngre Aar og nu temmelig udvisket. Eksemplaret har tilhørt Forfatteren Niels Møller, som har erhvervet det 2. Marts 1891 og siden med Blyant har indført en Del Notater paa Forsatsbladene, i øvrigt uden at skade Eksemplaret. Ganske faa Understregninger med brunt Blæk kan formodes at være Chr. Winthers. Eksemplaret er nu i min Besiddelse.

Men det er Kvart-Eksemplaret, der først og fremmest med sine mange Kobbere og deres naive romantiske Forestillingsverden med dens Borgruiner, Fabeldyr fra Luft og Hav, straalende Ridderturneringer, Krigsbedrifter og skønne Kvinder har Chr. Winther-Forskernes Interesse, selv om Digteren jo rigtignok længst har læst sin Orlando furioso i den lille Pariserudgave.

Carl Johan Frederiksen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

TO NORSKE REMSER VANDRET TIL FYN

Fra Murer Marius Rasmussen, Nyborg, modtog jeg i 1937 bl. a. to Remser, som han havde lært af sin Svigermoder Ane Marie Jacobsen, der var født 1840 i Taarup, Frørup Sogn, Vindinge Herred. De skal have været sagt eller maaske snarere sunget — for der var en Slags Melodi til dem — før Midten af forrige Aarhundrede af en gammel Kone, der var barnefødt i Norge, men i mange Aar havde opholdt sig i Frørup Sogn.

De lød saaledes:

1.

Du fattige Kar,
du kom til Gaard
med skarpe Skaar,
du Rassebror.
I give ham ikke mere end mæt,
for saa æder han det og *nier i hæt*[?].
Du it som en Lam
og sjit som en Kam,
din Fuxenfut,
din Everprut,
du sjit i Hat,
din Spytseltat,
Gud gi', jeg var i Hallendal,
saa sku jeg faa Smør i Klumpetal.

2.

Kragen sidder paa Gærdet
og snakker med sine Døtre.
Hvor skal vi hen i det Vintervejr?
Vi fryser paa vore Fødder.
Vi vil rejse til Danmark
og købe Lær' for halvanden Mark.
Trin i Pip og trin i Kor.
Katten blæser i Sølvhorn.
Fire Mus i Dansen gaar,
saa hele Verden dunder.

Efter at Remserne var blevet trykt i Fynsk Hjemstavn Febr. 1939, modtog jeg fra Gartnerfmd. Per Larsen, København, et Forsøg paa Tydning af Udtrykket „nier i hæt“. Efter Per Larsens Formening maa

Udtrykket forstaas som „Lusene i Hætten“, idet „Nier“ i hans Barn-domstid i Odense efter hans Opfattelse kunde betyde saavel „Lus“ som „Gnidder“. Per Larsens Bidrag, der meddeler flere Træk om dette mindre tiltrækkende og vel derfor sjældnere behandlede Emne, blev trykt i Fynsk Hjemstavn Maj 1939.

Derefter sendte jeg de to Hæfter til *Norsk Folkeminnesamling*, Oslo, med Anmodning om Tydning eller Oplysninger. I Sept. 1939 modtog jeg fra Arkivar Reider Th. Christiansen, Norsk Folkeminnesamling, en Besvarelse, som det desværre ikke lykkedes mig at faa Plads til i Fynsk Hjemstavn, før jeg med Afslutningen af Aargang 1939 maatte lade Tidsskriftet gaa ind. Da de meddelte Oplysninger maaske kan have Interesse for nogle af Danske Studiers Læsere, gengives de her:

„Den første remsen kjenner jeg ikke noget tilsvarende til, vi har intet her, og flere jeg har vist den til, vil ikke heller kjennes ved den. Men den er nok norsk, de siste linjene: „Gud gi jeg var i Hallendal“ — finnes i andre forbindelser. Men Per Larsens tydning virker fremmed på mig. Ordet — og saken — er kjent nok, men formen er på norsk: „gnit“, „gnete“, „knit“ etc, og vil vel knapt kunne brukes i flertal, og det klinger like stygt som lus, så jeg tror knapt det lot sig bruke til en eufemistisk omskrivning. Jeg skulde anta at linjen i Deres opskrift er helt forvansket, men da en ikke har paralleller, er det ikke lett å se hvordan den egentlig har lydt.

Men den andre remsen er kjent over hele landet, i en god del opskrifter. I samlingen B. Støylen. *Norske barnerim og leikar*, nr. 401, er opskrifter fra nordvestlandet:

Katten sat uppå take
tala til sine døtter:
„Her vil me ikkje vera lenger
me fryse på våre føter.
No vil me reise te Danemark,
kjøpe sko for ei halve mark“.
Trille, trille peparkorn,
katten bles i sylverhorn,
og alle små myssene i ein dans
so heile jordi ho dundrar.

Det er i norsk helst katten som optrær, hoss Dem blåser jo også katten i sølverhorn — men det forekommer også at det er en kråke, som i en opskrift fra Sydnorge, T. Bergstøl. *Atterljom*, 1926, p. 106:

Kråka ho sit på stovetakje
å snakke te sine små døtra:
Kor vil du hen te vinteren?
Eg vil øver te Dannemark
å kjøba sko for håålanna mark.
Tripp trapp i lummaa
Pusen slo på trummaa.
Fyre mysna set i dans
saa heile verden dundra.

Remsen finnes også i svenske bygder som grenser op til Norge, som i Bohuslen: „Skadan sad på lagårstag / å snattra mä sinne fem döttrar“,

cfr. Arill: *Tro, sed och sägen* p. 73, og i Vermland, se Ohlsson och Arill: *Vermländska Folkeminnen* p. 196. Gjennemgående svarer de norske opskrifter ord for ord til Deres. Den syvende linjen: trin i pip og trin i kor — har åbenbart været vanskelig. Hoss oss heter det, fra Telemark feks.: „trine, trine peparkorn“, og fra Nordmør: „sinde rinde peparkorn“. — Fra Vermland til og med: „skor så runde som peparkorn“. Om remsen finnes i Danmark ellers vet jeg ikke, jeg kan ikke finde den i E. T. Kr.s samling“.

H. C. Frydendahl.

NORDISK MYTOLOGI OG MODERNE VIDENSKAB

Det er lidt usædvanligt at optage Danske Studiers plads med en anmeldelse, men i dette tilfælde anses det for fornødent at sige fra i tide og på rette sted, da ellers let for mange misforståelser kan brede sig med hensyn til religionsforskningens standpunkt idag og dens opfattelse af oldnordisk religion.

Forfatteren Hans Kyrre har skrevet en bog, „Liv og Sjæl i Myte — Mennesketanke og Kunst“, hvis hovedformål vistnok er at vise, at den moderne videnskabs opfattelse af de biologiske grundfænomener egentlig blot er den samme, som allerede for over tusinde år siden blev udtrykt gennem de gamle nordiske myter.

Ideen vilde være et værdigt emne for en åndfuld essayist. Men udspundet til en bog på 165 sider bliver temaat så temmeligt trættende.

Det nedstemmende indtryk skyldes først og fremmest, at grundlaget er alt for spinkelt, det mangler bæreevne, og hvor en essayist vilde have kunnet nøjes med at fremsætte elegant formulerede påstande, har forfatteren tungt trampet sin spindelvævssfine åndrigheid i stykker ved at forsøge på at bevise den.

Det skal siges, at der ud af bogen rimeligvis kunde være kommet en god, populær oversigt over den moderne biologis resultater, for Hans Kyrre har en udmærket evne til at referere naturvidenskabelige opdagelser, forsøg og teorier på en almenfattelig måde, og også på en måde der virker interesserede. Der kunde måske også ud af den være kommet et fint, ganske lille, arbejde om et litteraturhistorisk emne. De to og en halv side om folkevisen er aldeles nydeligt gjort.

Men nu er bogen i stedet for blevet den besynderligste blanding af populærvidenskab, postulat, misforståelser, meningsløshed og hjemmelavet filosofi. Det kan i denne forbindelse lades ude af betragtning, at forfatteren kun refererer een biologisk retning, hvis hypoteser i hvert fald er omtvistede. Men det kan afgjort ikke lades ude af betragtning, at han behandler den anden halvdel af sit materiale, mytologien, fuldstændigt vilkårligt og efter eget forgodtbefindende. Forfatteren går ikke til mytologien selv i de religionshistoriske kilder, men højst til Snorres bearbejdelse af den, og endda gør han ikke engang det, men refererer Snorre efter N. M. Petersens helt forældede „Nordisk Mythologi“ af 1849. Og når N. M. Petersens opfattelse af Snorres opfattelse af mytologien ikke slår til for beviset, benytter for-

fatteren sin egen opfattelse af N. M. Petersens opfattelse. Når han dernæst en enkelt gang alligevel citerer en løsrevet stump af et Eddadigt, citerer han det efter Thøger Larsens gendigtning, der ganske vist er digterisk smuk, men som samtidigt er den mest upræcise oversættelse, der findes på dansk, af Eddadigtene. Endeligt skelner forfatteren ikke mellem ældre og yngre Eddadigte, mellem ægte religiøse digte og yngre kunstgjort „mytologi“, og noget forsøg på at finde frem til, hvad man virkeligt troede i den oldnordiske religion, gør han ikke.

En af forfatterens hovedsætninger er, at vand plus ild giver liv. I den nordiske mytologi skulde dette efter hans mening være udtrykt gennem kampen mellem vaner og aser. Men vanerne var jo ikke „vandguder“, og aserne var ikke „ildguder“, som man engang troede. Og så falder hele forfatterens filosofi sammen som et mislykket bagværk. Vane-religionen er endda — som bekendt — siden N. M. Petersens tid blevet så grundigt undersøgt, at man snart veed mere om den, end om asa-religionen, og det er egentlig uforståeligt, at forfatteren ikke har tænkt sig muligheden af fremskridt indenfor religionsforskningen i løbet af de 100 år, da han dog ikke bygger på biologiens resultater fra 1849 — før Darwin.

Et andet sted, hvor han har brug for det, siger forfatteren ganske vist, at „Asernes Element er Havet“ (udhævet her). Det var det nu heller ikke, men sådan går det hele bogen igennem, i stor foragt for kilder og kendsgerninger. Der er så at sige ikke en side, der ikke vidner om forfatterens mangel på kendskab til det materiale, han beskæftiger sig med. Forfatteren er så betaget af sin idé, at han lader den præge selve fremstillingen helt ned til de mindste enkeltheder — også hvor det ikke er nødvendigt for at redde postulaterne —, hvad der får bogen til at vrimle med pudsigheder. For blot at nævne eet eksempel af hundrede taler han et sted om „Hoddmimers Holt“, vore ældste Forfædres mørke og endeløse Urskovsverden“ (udh. her). — 'Holt' betyder som bekendt notorisk en lille skov, en lund. (Forfatteren mener, at menneskene går rundt med „underbevidste“ erindringer fra „skovalderen“, hvad han ser beviser på alle vegne. Dette til forklaring af den endeløse urskovsverden, der ikke tjener nogetsomhelst formål det sted hvor den står, udover at suggerere ukyndige læsere.)

Det samlede resultat af den metodisk forkerte fremgangsmåde og de umådeligt mange misforståelser i detaljer er da også, at forfatteren ikke på nogen måde får vist, at der er overensstemmelse mellem den oldnordiske myte og den moderne videnskabs opfattelse, således som han tror. Hvad han viser er blot, at der er den mest fuldkomne overensstemmelse mellem Hans Kyrres opfattelse af den moderne biologi og Hans Kyrres opfattelse af den nordiske mytologi. Midt inde i en flere sider lang redegørelse for den russiske biokemiker A. I. Oparins hypotese om livets oprindelse skriver Kyrre således: „I et Blink, der bringer Eddaens Ildverden og dens Vogter Surt i Erindring, ser Oparin den hede Masse af smeltet Metal og Metalkarbidet dækket af en vulkansk Skal, som under stadige Bristninger slipper sine glødende Karbider løs paa de omgivende Vanddampe, — et vildt Møde, hvoraf nye Kulbrinter avles.“ Man har svært ved at frigøre sig fra det indtryk,

at det snarest er forfatteren, der har Oparins hede masse af smeltet metal og metalkarbider i erindring, når han læser Eddadigte.

Bogen gør sig store anstrengelser for at se lærd ud. Med fodnoter og citater og kemiske formler og latin spredt rundt i teksten, foruden 10 sider „Noter og Henvisninger“ bag i. Men arbejdet er et sammenpluk af alt muligt imellem hinanden, frit, fortolket, og det helt tilfældige indhold af disse „Noter og Henvisninger“ i sammenligning med de utallige påberåbelser af store og små profeter i selve teksten gør det hele pseudovidenskabelige billede endnu mere mistrøstigt.

Bogen er ikke et digterværk. For hver gang den hæver sig til lidt poetisk flugt, falder den straks ned igen med et bump af en tør populær-pædagogisk bemærkning. Den er afgjort heller ikke et videnskabeligt funderet arbejde.

Hans Kyrre slutter den smukt således: „Men Regnbuen hvælver sit Smil over Menneskene. — Digteren besynger den i Mytens gamle Billede som Forjættelsens Bro mellem Himmel og Jord, hvad den altsaa ogsaa er, Videnskabsmanden gransker dens Spekter i sit Laboratorium, og Kunstneren fæstner under eet Digterens Syn og Forskerens Lys paa sit Lærred.“

Dertil er blot at sige: Ja, hvis han er kunstner.

Arild Hvidtfeldt.